

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR HISTORISK SAMEFUND
FOR SORØ AMT

1931.

† Kommission hos Svegårds Boghandel,
Sorø

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

XIX.

1931.

Redaktionsudvalget:

Akademikasserer, cand. mag. *L. F. la Cour*, Sorø, Formand.

Redaktør *J. V. Christensen*, Ringsted.

Sognepræst *P. Severinsen*, Bringstrup.

MORDET I HARALDSTED

7. ENDE JANUAR 1131.

Af

Knud Kinzi.

Mordet den 7. ende Januar 1131 var et politisk Mord. Motiverne var dels et Spørgsmaal om Idéer, dels om Personer. Den Strid om Idéer, der bevirkede den Spænding, som fik Udslag i Mordet og den følgende Borgerkrig, var den gamle — og desværre evig unge — Strid mellem Kirken og Staten. Kong *Niels's* Parti var først danske og saa kristne; de *var* kristne, men det kom i anden Række.

Knud Lavards Parti var først kristne og saa danske; de *var* danske og endog gode danske, de har i Virkeligheden gavnet Danmark betydelig mere end de andre. Knuds Parti gik sejrrige ud af den lange Kamp (1131—57), og derfor blev Danmark stort og lykkeligt. Hvis *Niels's* Parti havde sejret, vilde Danmark maaske være gaaet op i Tyskland.

Medens *Niels's* Parti holdt stædigt paa alt, som var dansk, havde Knuds Parti ikke noget imod at lære af Udlandet og indføre udenlandske Sæder og Skikke i Danmark, naar de var bedre end de danske; men de var alligevel gode danske og vilde ikke opgive en Smule af Danmarks Selvstændighed. Knud hyldede vel den tyske Kejser *Lothar* som sin Lehns-

herre, men kun i sin Egenskab af Obotriternes knês, han tog Venden i Lehn af den tyske Kejser og Sønderjylland af den danske Konge. Og derved udsatte han ikke Danmarks Selvstændighed for nogen Fare, men sikrede tværtimod Grænsefreden. Niels og Mogens var derimod, dengang det kneb for dem, rede til at hylde Kejser Lothar som deres Lehns-herre i deres Egenskab af danske Konger, altsaa til at give Danmark ind under Tyskland — saa meget var deres Danskhed værd!

Knuds Parti kan ogsaa kaldes Fremskridtspartiet, Niels's det reaktionære. Johannes Jørgensen kaldte engang Knud Lavard Europæer; thi han var Manden med det store Udsyn, aaben og modtagelig for Indflydelse og Paavirkning udefra. Og han stod ikke ene i sine Bestræbelser, hans Plejefader, *Skjalm Hvide*, og dennes Slægt var ogsaa villige til at lære af Udlandet. Udslag af denne „Europæisme“ var, at Skjalm sendte Knud til Sachsen, og at hans Søn *Asser* sendte sin Søn *Absalon* til Paris at studere.

Niels og hans Tilhængere var derimod Bagstræbere, der satte sig imod alt nyt. Endvidere maa man karakterisere Knuds Parti som Idealister, der satte Landets Vel over egen Fordel, medens mange af Niels's Parti var mere optagne af at berige sig selv end af at gavne Landet. Karakteristisk for Forskellen paa de to Personer Knud og Niels er den Fortælling, som muligvis er sand og i det mindste passer saa godt til de to Karakterer, at den meget nemt kunde være sand, om, at Niels efter i et Aar forgæves at have søgt nogen, der vilde paatage sig det byrdefulde Hverv som Jarl i Sønderjylland, omsider *solgte* Embedet til Knud. Endnu mere be-

tegnende er det, at Niels ikke vilde udbetale sin Søster *Sigrid* den hende tilkommende Fædrearv, hvorfor hendes Søn *Henrik*, Obotriternes knês, bekrigede Danmark i Aarevis. Men da Knud havde overvundet sin Fætter Henrik, betalte han ham Arven af sin egen Lomme og forsøgte derefter at faa Pengene af Niels. Niels vilde altsaa hellere udsætte sit Land for Krig og røveriske Overfald end give slip paa nogle Penge, han ingen Ret havde til. Knud var villig til at betale for en anden for at sikre Landets Fred. Og endelig kan fremhæves Knuds kristelige Opfattelse af Fyrsten som Folkets Tjener, hvis Opgave er *alle* Undersaatters Vel, i Mod-sætning til den hedenske Udnyttelse af Undersatterne til egen og Slægtninges Fordel.

Det personlige Moment i Sagen var Spørgsmaalet: Hvem skulde være Konge i Danmark efter Niels? Men lad os først se, hvem de ledende Personer indenfor de to Partier var. Den førende indenfor Fremskridtspartiet var i mange Aar Sjællands og Rygens Jarl, *Skjalm Hvide*, der havde været med at regere Landet i Erik Egods Tid. Han var „den dygtigste Mand blandt de danske“ (vita), „af den mest glimrende og uplettede Værdighed“ (Saxo). Paa sine gamle Dage levede han dog i Ro paa sine Gaarde paa Sorø-Eggen. Han døde 1113; men han havde forinden ved sin udmærkede Opdragelse af Erik Egods Søn Knud lagt Grunden til Danmarks Frelse.

Knud Lavard besad alle Betingelser for at blive en Førerskikkelse. Fra sin Fader, *Erik Egod* (eller Ejegod), havde han arvet en mandig Vilje og en god Begavelse, og fra sin Moder, den fromme Dron-

ning *Bodil*, den Agtelse for Kristendommens Bud, som er nødvendig for en kristen Fyrste, og den kristne Næstekærlighed, der prægede hans Liv saa vel som hans Død. Hos Skjalm Hvide havde han faaet den bedste Opdragelse, en Dreng — og særlig en vordende Fyrste — kunde ønske sig. Som 16—18-aarig var han endelig blevet uddannet hos en af den tyske Kejsers mægtigste Vasaller, Hertug *Lothar* af Sachsen, og her havde han lært en højere og mere udviklet Kultur at kende, end han kunde hjemme. Denne Kultur og denne Civilisation længtes han nu efter at indføre i Danmark.

1115 blev han Jarl i Sønderjylland — eller „Danmarks Hertug“, som han ogsaa kaldes — og Grænsens Forsvarer. I denne Stilling fik han god Lejlighed til at vise sine fremragende Evner. Sønderjylland var den Del af Danmark, hvor Uordenen var størst. Venderne havde flere Gange hærget det meste af Landsdelen, og i det Aar, der var gaaet mellem *Eliv* Jarls Forræderi og Afsættelse og Knuds Udnævnelse, var de lokale Røvere — blandt dem fandtes ogsaa Embedsmænd — optraadt saa frækt, at Bønderne maatte anlægge Volde og Grave uden om deres Gaarde og lænke Dyrene i deres Stalde, saa det første, Knud havde at gøre som Jarl, var at straffe Røverne og skaffe de bestjaalne deres Ejen-dele tilbage.

Da de indre Forhold var ordnet, gik han mod Venderne for at vænne dem af med at overskride Danmarks Grænse, og det gjorde han ved først at vise dem sin krigerske Overlegenhed og derefter at slutte en venskabelig Overenskomst med dem, der førte til, at han 1129 arvede Kongemagten i Venden

efter sin Fætter Henrik. Navnlig som Konge af Venden („Obotriternes knês“) viste han ret, hvad han duede til. (Hvis han var blevet Konge i Danmark efter Niels, vilde Danmarks Storhedstid sikkert være begyndt en Snes Aar før). Han maatte først erobre Venden Stykke for Stykke fra de mange Oprørere, og det var noget, han forstod sig paa. Han overvandt altid sine Modstandere ved sin Hurtighed, som muliggjordes ved hans Brug af Rytteri. Han var den første Dansker, der brugte Rytteri som en særlig Vaabenart, og det lærte hans Slægt af ham, og derfor sejrede den (Erik Emune ved Fotevig 1134, Valdemar Knudssøn og Svend Erikssøn ved Viborg 1151). Da han havde sikret sig Herredømmet i sit vendiske Rige, byggede han Landet op og gjorde det kristent. (Han var bl. a. ivrig Kirkebygger, baade i Sønderjylland og Venden.) Venden fik en kort, lykkelig Tid, der afbrødes brat ved Knuds Død, da Hedningerne begyndte en ny ødelæggende Borgerkrig.

Blandt Tilhængerne af Fremskridtspartiet kan endnu nævnes Knuds Broder *Erik Emune*, som Knud, under hvem Rigets Forsvar sorterede, havde indsat som Lehnsmand over Smaaøerne syd for Fyn, med hvilken Stilling fulgte Landets Forsvar til Søs. Endvidere *Erik Jarl*, der var gift med Knuds Kusine, Knud den Helliges Datter *Cæcilia*. Han var først Jarl i Vestgötland og blev senere Høvding over Falster. Og Knuds Postbrødre, Skjalmssønnerne, først og fremmest Asser Rig.

Kongens Parti var en Klike usociale Individider, der til Landets Ulykke var ved Magten. Kong *Niels* var en svag Mand, der ganske savnede Evnen til at

regere. Krigen 1114 mod Venderne viser bedst, hvor lidt han formaaede. Efter at Venderne i flere Aar havde terroriseret de danske Farvande og hærgnet alle danske Kyster, ja undertiden var gaaet paa Plyndring langt ind i Landet, fik Mænd af Fremskridtspartiet omsider overtalt Niels til at ruste en Hær og gaa imod dem. Øboerne blev de eneste, der deltog i den Krig paa de danskes Side. Skaaningerne kom for sent (de traf den flygtende Hær paa Hjemvejen), og den sønderjydske Jarl Eliv blev hjemme efter at have modtaget en Sum Penge herfor af Venderne. I det ulykkelige Slag ved Lütke 8.—9. August 1114 led de danske da et saa grundigt Nederlag overfor Venderne, at de kun havde eet at haabe: at de kunde redde sig ved Flugt.

Men hvad Under, at han ikke kunde styre Riget, naar han ikke engang kunde styre sit eget Hus! En af hans Hirdmænd, *Kristjern Svendsson*, dræbte engang en anden Hirdmand; men da Morderen havde formaaende Slægtninge [han hørte til den kendte Thorgunneslægt, der talte saa fremragende Medlemmer som Erik Egods Dronning Bodil (hans Tante), de to første danske Ærkebisper, Asser (hans Broder) og Eskil (hans Søn) og Historieskriveren Svend Aggessøn (hans Sønesøn)], og den myrdede savnede saadanne, slap Kristiern med en Bøde i Stedet for at blive jaget bort som fredløs, hvad Vederlagen krævede. En anden Gang hug en Hirdmand efter en Kammerat, medens denne gik med Kongen under Armen — saa stor var Respekten for Kong Niels!

Mogens (kaldes ofte ved Navnets latinske Form Magnus; men naar man ikke siger Nicolaus, Canutus,

Carolus etc., men bruger de danske Former Niels, Knud, Karl, hvorfor saa ikke ogsaa bruge den danske Form Mogens? Denne Form findes i det gamle Ludus, der er skrevet paa Dansk. Den danske Rimkrønike har (vv. 3712 og 3742) Formen Mawens) var Søn af denne Niels og slægtede desværre sin Fader paa. Han var holdningsløs og egenkærlig, og han havde faaet en slet Opdragelse. Han betragtes ofte som den brutale Stræber, fordi han slog Knud ihjel; men det er sikkert en Misforstaaelse. Det var ikke Mogens, der undfik Idéerne, smedede Rænkerne og havde de store Planer. Han blev ophidset til Vrede og skræmt til Frygt for Konkurrencen, og han udførte Mordet uden at kunne gennemskue Følgerne.

Sjælen i Modstanden mod Knuds Reformers var *Henrik Skadelaar*. (Navnet „Skadelaar“ lader ane, at han har haft samme Bygningsfejl som sin Farfader, Svend Estridssøn (coxa valga), idet Laarbenets øverste Ende var skæv, saa Benene sad for langt fra hinanden, hvilket gav ham en skrævende, rokkende Gang.) Han var Fætter til Knud og Mogens og næsten Kongesøn; han var nemlig Søn af en af Svend Estridssøns Sønner, den Svend, om hvem Saxo i 12.te Bog af sin Danmarks Krønike fortæller, at han ved Efterretningen om Erik Egods Død trods Sygdom lod sig bære til Viborg Thing for at blive hyldet som Konge, inden han døde. „Hans Svaghed formaaede nemlig ikke at faa Bugt med hans uudslukkelige Ærgerrighed. Men medens han uden at ænse sin Sygdom anstrengte sig over Evne for at naa Thinget, kom Døden ham og han ikke Døden i Forkøbet, og han gik glip

ikke blot af Kongemagten, men ogsaa af Kongenavnet." (Winkel Horns Ovs.) Hans Søn Henrik slægtede sin Fader paa i Ærgerrighed og vilde — uden smaaligt Hensyn til Midlerne — naa, hvad hans Fader ikke havde naaet. Men hvorledes skulde han naa det? Ja, lad os engang se paa, hvilke Kongsemner der var i Danmark paa den Tid.

Af Svend Estridssøns mange Sønner var kun to tilbage i Danmark: *Niels*, der jo nu var Konge, og *Ubbe*, der dog, dengang Erik Egod og den nys omtalte Svend var døde, havde vægret sig ved at modtage Kronen; da han foretrak et fredeligt Liv med boglige Sysler for Kongens urolige og besværlige Levevis. De fleste af Svend Estridssøns øvrige 15 Sønner var døde (Kongerne *Harald Hen* 1080, *Knud den Hellige* 1086, *Oluf Hunger* 1095 og *Erik Egod* 1103, endvidere *Svend* (som lige omtalt) 1104, *Benedikt* 1086, *Mogens* 1074 (paa Rejse til Rom), *Svend Korsfarer* 1097 (ved Antiochia), *Bjørn* dræbt af en Holster paa Oluf Hungers Tid. *Gorm*, *Omund*, *Sigurd*, *Ulf* og *Karl* synes ogsaa at være døde inden 1104, uden at vi ved hvornaar eller hvordan), og *Thorgils* var vel forvaret i Kiew, hvor han havde faaet et lille Fyrstendømme. Af næste Generation levede endnu fem Kongesønner: 1) *Karl den Gode*, Knud den Helliges Søn, 2) *Knud*, Erik Egods ægte Søn, 3) *Harald Kesje* og 4) *Erik Emune*, Erik Egods uægte Sønner (ægte eller uægte spillede ikke nogen større Rolle dengang; alle Svend Estridssøns Sønner var uægte og dog kom fem af dem paa Tronen) samt 5) *Mogens*, Niels's Søn. Niels var jo Konge, saa hans Død maatte Erik jo foreløbig oppebie. Ubbe vilde næppe gøre ham Knuder; naar der var saa

mange, som gerne vilde være Konger, vilde han jo nok ikke trænge sig paa paa sine gamle Dage. Karl Knudssøn (den Gode) behøvede han ikke at frygte. Han var ved sin Faders Død blevet bragt til sin Morfader i Flandern, hvor han nu var Greve. Han havde tilmed sagt Nej, baade da man tilbød ham at blive Konge i Jerusalem, og da man vilde vælge ham til tysk Kejser, saa hvorfor skulde han saa pludselig kaste sit Blik paa Danmark? Desuden døde han 1127.

Harald Kesje havde regeret Landet, medens hans Fader drog paa Pilegrimsfærd til det Hellige Land, og havde i den Tid naaet at gøre sig saa forhadet og foragtet, at han ikke kunde gøre sig noget Haab om at blive valgt til Konge. Hvorledes Henrik Skadelaar vilde fortrænge Erik Emune, ved vi ikke; men hans Plan med Hensyn til Knud og Mogens var tydelig nok: Han vilde ophidse Mogens til at dræbe Knud. Saa var Knud af Vejen, og Mogens vilde som den populære, ja elskede og beundrede Knuds Morder være umulig som Kongsemne. Hans Plan mislykkedes jo til sidst paa et enkelt Punkt: Det var ham selv, der blev dræbt, og Erik Emune, der blev Konge. Derfor har Historien ikke berettet noget om hans Planer med Hensyn til Erik Emune.

Men der var en, som af en helt anden Grund ophidsede Mogens mod Knud og vilde have Knud ryddet af Vejen. Det var Kong Niels's anden Dronning, *Ulvhild*. Hans første Dronning, *Margrethe Fredkulla* (Datter af den svenske Konge Inge den Ældre, først gift med den norske Konge Mogens Barfod), havde tilbragt sit Liv med at mægle og stifte Fred og havde arbejdet ivrigt paa at knytte

sin Søn Mogens og Knud sammen i Venskab (havde bl. a. faaet arrangeret, at Knud blev Mogens' Gudfader, dog sikkert ikke ved Mogens' Daab (som Olrik antager, endskønt Knud da kun var 13 Aar), men antagelig ved hans Firmelse (Konfirmation); da har Knud vel været 19—20 Aar). Men da hun var død 4. November 1117, var Mogens kun udsat for Paavirkning, der var fjendtlig mod Knud. Rent galt blev det, da Niels ægtede Ulvhild Haakonsdatter, som ca. 1123 var blevet Enke efter den svenske Konge Inge den Yngre Halstenssøn. Denne myndige og ærgerrige Kvinde havde sat sig i Hovedet, at hun vilde samle de tre nordiske Riger til eet. Til dette Formaal søgte hun sig et Kongsemne, og hun fandt sin Stifsøn Mogens bedst egnet. Han var Kongesøn i Danmark, Konge i Sverige, og hun selv var af norsk Kongeæt, idet hun nedstammede fra Harald Haarfager, saa ved Diplomati og Vold haabede hun at kunne gøre ham til Konge i alle tre Lande.

Med Hensyn til Mogens' svenske Kongeværdighed forholdt det sig saaledes: Hans Moder Margrethe var Datter af den svenske Konge Inge den Ældre Stenkilssøn, og Mogens var derfor nærmeste Arving til Sverige, da Stenkils mandlige Æt (Inges Broder Halsten og dennes Sønner Filip og Inge den Yngre, Ulvhilds første Gemal) var uddød. Vest-Gøterne valgte da ogsaa Mogens; men Sveaerne, der plejede at vælge Sveriges Konge, valgte *Regnvald Knaphøvde*, Olav Næskonges Søn; men da han trængte ind i Vest-Gøternes Land for at erobre sig hele Sverige, blev han dræbt. Sveaerne valgte nu Blot-Svends Søn *Kol*, kaldet Erik Arsæl. Øst-Gøterne

og Smaalændingerne har vistnok fulgt Sveaerne, saa Mogens altsaa kun havde Vestgötland.

Ulvhild havde jo ikke været Dronning i Danmark ret længe, før hun var klar over, at Knud havde betydelig større Chance for at blive Konge efter Niels end Mogens; altsaa maatte han ryddes af Vejen. Helmold fortæller, at Ulvhild paa Thinge (i Slesvig eller Urnehoved), da Knud begik en formel Fejl ved at optræde som vendisk Konge og Kong Niels's Ligemand i Stedet for som Hertug med Ærbødighed for sin Lehnsherre, ophidsede Mogens med de Ord: „Ser du ikke, at din Fætter allerede har grebet Sceptret og er Konge? Betragt ham dog som din aabenbare Fjende, siden han endnu i din Faders Levetid har dristet sig til at rane Kongenavnet! Hvis du længer lukker Øjnene i og lader være med at dræbe ham, saa vid, at han skiller dig baade ved Livet og Riget!“

Saaledes under dobbelt Paavirkning fra sin Fætter, Henrik Skadelaar, og sin Stifmoder, Ulvhild, besluttede Mogens endelig at dræbe Knud (iflg. Saxo med Niels's Tilladelse). Knud mærkede straks, at han havde vakt Niels's Vrede ved sin Optræden paa Thinge, og engang Niels og Mogens kort Tid efter var i det sydlige Jylland, bød Knud dem hjem til sig, gjorde et stort Gilde for dem og gav dem kostbare Gaver; Mogens fik en glimrende Klædning, som Knud havde faaet af Kejser Lothar. Mogens iførte sig den straks, og alle, som saa ham, sagde, at der ikke fandtes vænere eller anseligere Mand (Knytlingesaga, 330 f.). De bød ham saa til Julegilde i Roskilde, og ved den Lejlighed kunde Mogens vel saa se sit Snit til at befri sig for den besværlige Medbejler.

Robert af Ely fortæller, at Mogens tre Gange forgæves forsøgte at stikke Knud ned under dette Julegilde: En Dag sad Knud og Mogens til Bords ved Siden af hinanden, og Mogens trak da sit korte Sværd ud af Skeden for at stikke det i Ryggen paa Knud; men én gjorde et Tegn til ham, at han ikke skulde gøre det nu, og Mogens lod da, som om han havde spildt noget vaadt ned i Skeden. En anden Gang yppede Mogens og hans Fæller Strid paa Skrømt, medens Knud var til Stede, for at denne Fredsven, der altid skulde blande sig i andres Stridigheder, ogsaa nu skulde lægge sig imellem, saa en af dem kunde faa Lejlighed til at ramme ham ved et „Uheld“, hvilket dog ikke lykkedes.

Mogens bad saa Knud om en hemmelig Samtale i Klostergangen ved det Stenkloster, Svend Nordbagge havde bygget i Roskilde; men de blev forstyrret. Saa bad Mogens endelig Knud om endnu en hemmelig Samtale paa et Sted, Knud selv kunde vælge, og Knud foreslog da Haraldsted Skov, da han netop skulde hen der i Nærheden.

Endnu før Julen var forbi (Julen sluttede med Oktaven af Hellig tre Konger, 13. Jan.), brød Knud og Mogens op og red hver til sin Side, for at ingen skulde se, at de havde aftalt at mødes igen. Mogens drog til „Gefnewathe“ (vita) — hvor det nu kan have ligget —, Knud til Balstorp (Balstrup), antagelig for at besøge Adelsbonden Aslak dér, som vistnok var Knuds Gudfader (iflg. Robert af Ely gav han Knud Navn). Efter et kort Besøg i Balstorp red han til Haraldstedgaard, som hans Kusine Cæcilias Mand, Erik Jarl, havde i Lehn (Haraldstedgaard var Kongs-

gaard; et Minde herom er Betegnelsen „Kongens Haraldsted“).

Mogens havde nogle sammensvorne Forbunds-fæller, der havde lovet at bistaa ham ved Mordet: 1) hans oftere omtalte Fætter Henrik Svendssøn Skadelaar, 2) *Ubbe Esbernssøn Jarl*, gift med Niels's uægte Datter Ingerid, 3) dennes Søn *Hagen* (Haa-kon) *Skaaning* og 4) *Hagen Sunnivassøn Jyde* (eller Normand), Søn af en Jyde og Sunniva, Datter af den norske Jarl Hagen Ivarssøn og Ragnhild, Magnus den Godes Datter; han var gift med Knud Lavards Søster Ragnhild, hvem han havde faaet som Belønning af Erik Egod, fordi han havde hævnnet dennes Broder Bjørn, som var blevet dræbt af Venderne. Han har vistnok været Jarl i Sønderjylland før Forræderen Eliv, hvem Knud afløste. Hans Søn var den senere Konge Erik Lam. Da han hørte, at Sammensværgelsen gjaldt hans Svoger Knuds Liv, trak han sig ud af den, men afholdtes af sin Ed fra at røbe Sammensværgelsen for Knud. Flere sluttede sig til Sammensværgelsen, uden at vi kender deres Navne.

Hvorledes Mordet i Virkeligheden er gaaet for sig, er det svært at faa Rede paa. Det hele foregik i al Hemmelighed, ingen af Parterne omtalte det forinden, og bagefter var den ene Part ivrig for at dysse Sagen ned, og den anden var myrdet. De historiske Forfattere har derfor maattet nøjes med Rygter og Gisninger og er følgelig kommet til forskellige Resultater. Robert af Ely siger saaledes, at Mogens opfordrede Knud til at møde ham i Haraldsted *selvtredje*, vita (lectio 6), at han skal komme *alene* („ut in seceriori loco michi soli solus

obvias“), og Saxo, at han vil tale med ham under fire Øjne; de to sidste har antagelig Ret. Vita siger, at Knud ikke tog Sværd med, Saxo, at han omsider lod sig nøde til at tage Sværd med. Robert fortæller, at Mogens brød op om Natten for at brænde Haraldstedgaard af over Hovedet paa Knud, men først naaede til Haraldsted ved Daggry, hvorfor han maatte opgive sin første Plan (Scr. rer. Dan. IV, 260), vita, at han først brød op om Morgenen („Die altera epiphania summo diluculo Magnus surgens“, lectio 7), og Saxo, at han begav sig paa Vej om Natten. Saxo siger, at Mordet fandt Sted just paa Hellig tre Kongers Dag; hvis han ikke har taget fejl af Datoen, maa han have ment, det var i Begyndelsen af Natten. Eller Thomas Gheysmer har maaske Ret, naar han mener, at Saxo med „Epiphaniæ sacra gerebantur“ mener „agebatur Octava Epiphaniæ“ (vid. Scr. rer. Dan. II, 611, Note y) (at han altsaa blot siger, at det var i Oktaven af Epifani, Hellig tre Kongers Dag og den følgende Uge). Men Kilderne er ret enige om, at den tyske Sanger Sivard hentede Knud paa Haraldstedgaard og søgte at advare ham paa den korte Vej ved at synge Grimhild-Visen (af Niebelunge-Sagnkredsen; findes paa Dansk i „Danmarks gamle Folkeviser“ Nr. 5), at Mogens og Knud talte sammen under fire Øjne, at Mogens til at begynde med hyklede Venskab, men pludselig, da Knuds Mistanke var vakt, sprang op og rasende spurgte: „Hvem tilhører Danmark?“ og stødte Knud ned, hvorefter Forræderne stormede frem og gennemborede (Helmold: parterede) Liget.

Mordets Resultater svarede ikke til Forventningerne. Folket rejste sig til Oprør for at hævne den

elskede Knud. Oprørets Ledere var Skjalm Hvides fire Sønner (*Toke, Ebbe, Asser Rig og Sune*), *Kristjern Svendssøn* (den tidligere omtalte Hirdmand), *Peder Bodilssøn* (Grundlægger af Sct. Peders Kloster ved Næstved), *Hagen Sunnivassøn* og Knuds Brødre *Erik Emune* og *Harald Kesje*. Den sidste faldt dog senere fra og sluttede sig til Niels. Forgæves gør Niels Mogens til sin Medkonge, forgæves hylder Kong Mogens Kejser Lothar som sin Lehnsherre for at faa fremmed Hjælp i Borgerkrigen, og forgæves gør Niels senere (efter Mogens' Død) Harald Kesje til sin Medkonge: I Slaget ved Fotevig falder Mogens og Erik Skadelaar 4. Juni 1134, og Niels dræbes af Knuds Gildebrødre i Slesvig 26. Juni s. A. Forræderen Ubbe Jarl hænges af Erik Emune paa Laaland Efteraaret 1133, og Overløberer Harald Kesje dræbes af sin Broder kort efter Slaget ved Fotevig. Saasnart Dronning Ulvhild saa, at hendes Stifsøn Mogens ingen Chance havde for at blive dansk Konge, forlod hun ham og hans gamle Fader og rejste til Sverige, hvor hun giftede sig med Kong Sverker, Søn af Mogens' Fjende Kol.

Knuds Parti kom derimod til Magten: Først hans Broder *Erik Emune*, saa hans Søstersøn, *Erik Lam*, og senere hans Søn, *Valdemar den Store*. Knud af Ringsted blev Stamfader til de danske Konger (fra Valdemar den Store til Christian X), og dermed sejrede hans Idéer i Danmark. Danmark lukkede sig ikke inde bag en kinesisk Mur, men stod i levende Forbindelse med den store Verden og til-egnede sig fuldtud den kristne Kultur og Civilisation.

Men selvom hans Parti ikke var kommet til Magten, vilde hans Idéer dog sikkert, uden at hans

Fjender anede det, langsomt være trængt igennem, takket være Sct. Knuds Gilderne. Kannik har fremsat den Formodning, at Knud Lavard har grundlagt Sct. Knuds Gilderne, og meget taler for, at denne Formodning er rigtig: Gilderne kendes ikke før Knuds Tid, de første Gilder opkaldes efter Knud Lavard, endog Gildet i Odense („scti Kanuti de Ringstad“, Henry Petersen, p. 25), endskønt man dog vilde vente, at man dér vilde foretrække den hellige Knud Konge, og da Gildet i Malmø stillede sig under dennes Ledelse, fejredes ikke blot hans, men ogsaa Knud Lavards Festsdage, de fejrede altsaa baade Gildernes Grundlægger og dette Gildes Patron. — Knud stiftede Gildet i Slesvig, omfattende alle Byens Borgere, og gav Gildet Love, byggede paa Vederlagen (Hirdloven) og vel ogsaa hans Erfaringer om tysk Lovgivning. Derved fik Slesvig By sine Love. Lignende Gilder stiftedes senere i andre Byer, med Lovene fra Slesvig. Paa disse Bylove byggedes delvis de senere Landslove (Skaanske Lov, Kong Valdemars Jydske, Kong Valdemars Sællandske Lov o. s. v.) og paa dem igen Rigets Lov (Christian V). Knud Lavard kan saaledes betegnes som den danske Lovgivnings Fader, og han blev Grundlæggeren af det nye Danmark til Trods for Mordet i Haraldsted 7. Januar 1131.

[Litt. Saxo Grammaticus' Danmarks Krønike XIII. Robert af Ely i Langebeks „Scriptores rerum Danicarum“ IV, 256—61. Breviar-Passioner ibd. IV, 261—77. Sællandskrøniken ibd. II, 610—12. Svend Aggessøn Cap. VII, ibd. I, 59—62; bedre: Gertz: Scriptores minores, I, 130—32. Knytlingsesaga i „Fornmanna søgur“ (Kbh. 1828) XI, 329—35. Helmolds Slavekrønike, Skoleudgave v. Pertz (Hannover 1868). Georg Waitz: „Eine unge-

druckte Lebensbeschreibung des Herzogs Knud Lavard von Schleswig“ i „Abhandlungen der königl. Ges. der Wissenschaft zu Göttingen“ 1858 (tillige som Særtryk), her citeret under Mærket „vita“. Hermann Reich: „Knud Laward, Herzog von Schleswig“ i „Jahrbücher für die Landeskunde d. Herzogth. Schleswig, Holstein u. Lauenburg“ 1869. Hans Olrik: „Knud Lavards Liv og Gerning“ (Kbh. 1888). „Ludus de Sancto Canuto Duce“ udg. v. S. Birket Smith (Kbh. 1868). Knud Pedersen Kannik: „Sct. Knuds Gilde. Kongens Mænd“ (Aabenraa 1928). Henry Petersen i „Aarbog for nordisk Oldkyndighed“ 1885, 15—71. Carl M. Fürst: „När de döda vittna“ (Stckh. 1920), 47, 71—2.]

OM DRONNING BENGERD.

VALDEMAR SEJRS 2.DEN HUSTRU.

Af

Povl Hansen.

Aar 1214 — 2 Aar efter den elskede Dronning Dagmars Død — indgik hendes efterlevende Husbond Valdemar Sejr et nyt Ægteskab. Ogsaa denne Gang hentede han sin Hustru langt ad Led, ja, omtrent saa langt borte fra, som det praktisk talt var muligt at komme, nemlig helt nede fra den pyrenæiske Halvø. Det blev første men ikke sidste Gang i Historien, at disse Lande sendte Danmark en Dronning. Hendes Navn var Berengaria.

At dette Ægteskab kom i Stand er vel et blandt flere Beviser for, at vort Fædreland i Valdemars-Tiden var ved at træde ind blandt de europæiske Magter, som der regnedes med derude i den store Verden.

Megen Forbindelse mellem de to Lande har der næppe været tidligere. „Alfons den Vise“ meddeler et gammelt Sagn, ifølge hvilket der en Gang i gamle Dage drog en Flok Krigere ud fra det kolde Nord for at underlægge sig Lande og Folk. De kom omsider ogsaa til Spanien, paa det Sted, hvor nu Bayona ligger. De havde faaet Besked om det

Spejl, der skulde være i Coronas Taarn, og hvori man kunde se alle de Skibe, der kom over Havet. Det Spejl vilde de prøve at faa slaaet i Stykker.

I dette Sagn spejler sig rimeligvis de europæisk kendte Vikingetog fra det gamle Nord. Det første af disse, der omtales fra Spanien, indtraf Aar 844, altsaa mens Ansgar levede og virkede heroppe i Danmark.

De spanske Krønikeskrivere skildrer disse Nordmannos (Normanner) som vildere og mere blodtørstige end selve de grusomme Maurer.

Skønt enkelte spanske Konger, f. Eks. den tapre Kong Ramiro I., slog dem og for en Tid skaffede Fred, saa kom de dog bestandig igen og fyldte i 200 Aar Landet med Angst og Rædsel. Aar 908 blev den berømte Valfartsby Santiago — med den Grav, man angav som Apostelen Jakobs — ødelagt i Bund og Grund.

Senere skete der her fra Norden adskillige „Kors-tog“ til Spanien mod Maurerne; men bedst blev dog senere Spanieland her i Norden kendt som Valfartssted til St. Jakobs Grav i Santiago. Der kom nu en Tid, hvor dette Sted kappedes i Yndest og Anseelse med selve Rom og Jerusalem. At mange danske har draget hertil paa Pilgrimmenes Langeledsfærd derom vidner det bedst, at der endnu paa Latin er opbevaret en Slags Rejsehaandbog, der tager Ribe til Udgangspunkt for en saadan Pilgrimsfærd. Ribe var jo den Gang Danmarks eneste Vesterhavs-Havn med aaben Søvej foran sig ud til den store Verden.

Blev Dronning Berengaria end den første portugisiske Prinsesse, der fra denne fjærne Egn kom paa Tronen i Danmark, var der dog allerede tidligere

gjort Forsøg paa ægteskabelige Forbindelser mellem de to Landes Fyrstehuse, idet Alfonso den 8. af Kastilien 1203 arbejdede paa at skaffe sin Søn Ferdinand (el. Fernando) en dansk Prinsesse til Hustru. Den paagældende maa vist have været daværende Kong Knud Valdemarsens Søster Regitze, og at Tanken kunde ledes herop, skyldes maaske, at Knuds Søster Ingeborg kort Tid før var bleven gift med den franske Kong Filip August. Det kunde da ligge ret nær for Alfonso at søge samme Sted hen for sin Søn.

Alfonso udsendte i denne Bejlerfærd til Danmark foruden en Biskop tillige selve Dominikanerordenens berømte Stifter, den hellige Dominikus.

Der kom dog intet ud af denne Sendelse, uden at vi nu véd Grunden dertil; Regitze blev senere gift med Erik Knutson i Sverige.

Om Berengaria, før hun kom til Danmark, vides ikke meget. Hun var Datter af Kong Sancho og Dronning Aldonca af Portugal. Moderen, der var født Prinsesse af Aragonien, døde Aar 1198 efter 17 Aars Ægteskab, hvori hun fødte sin Husbond 9 Børn. Berengaria er rimeligvis født Aar 1192 og var saaledes kun 6 Aar, da Moderens Død indtraf.

Efter Moderens Død blev hun opdraget hos sin ældste Søster, der blev gift med Kong Alfonso af Leon. I Hjemmet fulgte Broderen Alfonso kort efter Faderen paa Tronen; men mellem de to Svogre og Navnebrødre udbrød der senere en Række bitre Stridigheder, og under disse forsvinder Berengaria ud af den portugisiske Historie, saa man i Portugal senere har anset hende for at være død som ung.

Dette var jo imidlertid ikke Tilfældet, og enkelte har da gættet paa, at hun allerede tidligt maa have

forladt Søsterens Hjem og under den uhyggelige Familietvist taget op til en yngre Broder Ferdinand (el. Ferand), der ved Ægteskab med en Arving til Flandern var bleven Greve i dette Land (det nordøstlige Hjørne af Frankrig) og paa denne Maade Lensmand under den franske Kong Filip August. Ferands Bryllup stod i Paris, og da Valdemar Sejrs Søster, Ingeborg, den Gang var Dronning i Frankrig, er det maaske gennem hende, at den danske Konge har faaet Opmærksomheden henvendt paa den vidunderlig skønne, portugisiske Prinsesse. I hvert Fald var Flandern da heller ikke længere borte fra Danmarks Grænser end at den Konge, der fordybede sig saa stærkt i Tysklands Forhold og Stridigheder, let kan have mødt Rygtet om Berengarias usædvanlige Skønhed og deraf have taget Anledning til sin Bejlen.

Aar 1214 kom Bryllupet i Stand, uden at vi dog ved Stedet, hvor det blev holdt. Det kan vist næppe være politiske Grunde, der fik Partiet i Stand. Ferand sluttede sig nemlig til den tyske Konge Otto, som Valdemar den Gang havde brudt med for at slutte sig til Frederik af Hohen Staufen. Ogsaa i den franske Politik stod de paa hver sin Side, Ferand som Fjende af Filip August, som den Gang for et Aars Tid siden atter havde taget Valdemars Søster, den haardt forurettede Ingeborg, til Naade og paa ny indsat hende i hendes ægteskabelige Rettigheder, rimeligvis for atter at søge Tilnærmelse til Dannerkongen.

Og netop Aar 1214 stod i Frankrig den store afgørende Kamp, „det riderlige Slag“ ved Bouvines, hvor det endelig lykkedes Filip August at overvinde sine Fjender, deriblandt ogsaa Ferand, som i Kampen

blev taget til Fange. Paa et gammelt Billede fra den Tid ser man den unge, tapre Greve blive ført ind i Paris, bagbunden som en Forbryder, og kastet paa en ussel Kærre, mens Folk haaner ham.

Det vil heraf ses, at Valdemars Valg af Hustru vanskeligt kan opfattes som et *politisk* Parti. Langt nærmere ligger det at tænke sig Rygtet om Berengarias sjældne Skønhed som Aarsag. Valdemar stod allerede den Gang som Indehaver af en Stormagtsstilling i Nordeuropa. Under saadanne Omstændigheder turde han vel vove at se bort fra det politisk kloge og følge andre Tilskyndelser.

Nærmere kan dette Spørgsmaal næppe besvares.

Den ny Dronnings Navn var vel ikke helt ukendt i Danmark. I hvert Fald kendtes Mandsnavnet Berengarius her. Hjemme i sit fjærne Fædreland skal den lille Prinsesse have faaet Kælenavnet Berenguella; maaske har det skønne Barn været — som Navnet kunde tyde paa — stærkt forkælet. Et og andet i hendes senere Optræden her oppe i Danmark kunde maaske pege i den Retning.

Dog med hendes Navn gik det her i hendes ny Fædreland, som det var gaaet hendes Forgængerskes i Ægteskabet, Dragomirs Navn. Ogsaa dette var for vanskeligt at udtale for de danske — noget lade — Tunger, og saa var det jo kun en tom Lyd, da de ikke forstod Ordets Betydning; det blev derfor hurtigt afslidt og omdannet, men i Modsætning til Dragomirs Navn, der undergik en Forandring til det bedre, idet Dagmar betyder Dagens Mø, den lyse, milde Kvinde, saa blev Bengaria-Navnet omdannet i Retning af det værre, enten man saa tænker paa Formen „Briginild“ eller paa „Bengerd“. N. M.

Petersen antager den førstnævnte Navneform for at være en Fordrejelse af „Brynhild“, andre paastaar, at det staar i Forbindelse med Plantenavnet Bregne, „en Urt“, skriver A. D. Jørgensen, „der ogsaa kaldes Hugormekaal og af Folketroen stadig har været sat i Forbindelse med de onde Magter“.

Den mest almindelige Form for Berengarias omdannede Navn var dog Formen „Bengerd“. A. D. Jørgensen tyder dette som sammensat af de to Ord „Ben“ og „Gerd“. Det første med Hentydning til Dødningebenet og det sidste som Kvindenavnet Gerd (Gerda), altsaa Dødsmøen, Nattens Mø. Navnet kommer saaledes til at danne en udpræget og let iøjnefaldende Modsætning til Navnet paa Valdemars første Hustru Dagmar, Dagens Mø.

Allerede i denne Navngivning møder os Folkets bestemte Opfattelse af de to Dronninger som absolute Modsætninger. Den ene som Dagens og Livets, den anden som Dødens og Nattens Kvinde. Uvilkaarlig vil det Spørgsmaal trænge sig frem, om denne Modsætning da virkelig er sand, er historisk. Herpaa kan dog ikke gives noget fyldestgørende Svar. Man kan jo huske paa, at Valdemar under sine Korstog til Estland og sine andre Krige sikkert maa have brugt mange Penge, og naar saa Overleveringen lader Bengerd bede Kongen om at udskrive store Skatter, da er det muligvis for derved at unddrage Kongen Ansvar for Skattens Tyngde.

Vi kan dog dristig gaa ud fra, at Folket virkelig har mødt som en levende Modsætning i de to Kvinders Udseende og ydre Fremtræden. At Dagmar har været lys, antyder hendes Navn, at Bengerd har været mørk, ja, „sort som Natten“, det fortæller os

hendes Haarfletning, fundet i hendes Grav ved Undersøgelse af denne i nyere Tid.

At Bengerd's portugisiske Slægt var vild og stridbar, synes Borgerkrigene mellem hendes Søskende at tyde paa, og det er jo det samme, der gentager sig efter hendes Død mellem hendes Sønner. Maaske har hun ogsaa havt sin „Rem af Huden.“ Den, Folkevisen saa særligt har fæstet sig ved.

Tre Sønner og en Datter fødte Bengerd sin Mand. Hendes Ægteskab blev netop af samme Varighed som Dagmars, nemlig 7 Aar. Den 27. Marts 1221 døde hun under Fødselen af sit femte Barn, der rimeligvis maa være død samtidig, da vi ikke senere hører det omtale.

Om Bengerd's Forhold til Valdemar ved vi lige saa lidt som om Dagmars tilsvarende.

Hvad de to Dronningers Børn angaar, synes Kongen at have optraadt rimeligt og retfærdigt. Dagmars Søn, Valdemar den Unge, kronedes med stor Højtidelighed til Konge, endnu mens Bengerd levede, og efter hendes Død fik han til Ægte en Datter af hendes ældste Broder Alfonso, regerende Konge i Portugal. Dette synes jo ikke at tyde paa, at Valdemar Sejr har fortrudt sit andet Ægteskab. Men modsat har man dog ogsaa med en vis Ret peget paa den mærkelige Omstændighed, at ingen af Bengerd's Børn lod — tværtimod Tidens Skik — deres Moder opkalde, da de gav deres Børn Navne. Har de maaske ikke brudt sig om at holde Mindet om hende i Live. Ja, herom kan kun gisnes.

Dronning Bengerd's Grav kastedes Side om Side med Dagmars, saa heller ikke her gjorde Ægtefællen Forskel. I Ringsted i Mariakirkens Midter-

gang, fandtes de to Grave med et Mellemrum saa stort, at der var Plads til Kongens Grav midt imellem, saaledes at Dagmar laa ved hans venstre og Bengerd ved hans højre Side.

Da Fr. 7. senere lod Kongegravene i Ringsted aabne, viste det sig, at Dagmars Grav var fuldstændig forstyrret og ødelagt af anden Gravlæggelse paa samme Plads, mens Valdemars og Bengerds var forholdsvis velbevarede. Undersøgelserne viste, at Valdemar Sejr var en kraftig Mand, omtrent 187 cm. høj.

Da man aabnede Bengerds Grav, fandt man i Bunden af den en Blykiste med Laag; men den øverste Del af Laaget (Hovedenden) var skaaret løs og maa tidligere være taget op. Hvorefter man med Vold har løftet Bengerds Hoved bort fra dets naturlige Plads og tvunget det ned over Skulderen, mens en rund Sten indtog det murede Rum, der var bestemt til Ligets Hoved.

Det er altsaa gaaet med Bengerd som senere med hendes Søn den fredløse Konge og Brodermorder Abel i Slesvig Domkirke, de fik ikke Lov at hvile i Fred i deres Grave.

En anden Overlevering vil vide, at Kirkegængerne i lange Tider efter Bengerds Begravelse aldrig gik forbi hendes Grav uden at spytte paa den.

Hendes Hovedskal fandtes i Graven overmaade vel bevaret, Professor Ibsen, der foretog den anatomiske Undersøgelse hævder: „Hovedet var af en særlig smuk Form med ovalt Ansigt, fremspringende Næseben og med fuldstændig Tandrække af en sjælden regelmæssig og skøn Form.“

En lignende Erklæring blev afgivet med Hensyn

til de andre Dele af Skelettet, navnlig Armene og Benene. De var i højeste Grad skønt og fint formede. Med Undtagelse af Halshvirvlerne var alle Skeletdele til Stede. Gravens Indhold bekræftede i et og alt Sandheden i den gamle Overlevering om Bengerd's Skønhed.

Af Hovedet blev der taget en Gipsafstøbning, der siden blev indsat i et Vægskab med en lignende Gipsafstøbning af Sofie, Valdemar den Stores Dronning.

Der vil Besøgende endnu kunne faa dem at se.

Det her foran meddelte er omtrent alt, hvad der ad historisk Vej kan oplyses om Dronning Bengerd's Liv og Levned. Kun lidet faar vi at vide om hendes Livsskæbne og endnu mindre om hendes Karakter.

Dog en „Kilde“ er endnu ikke nævnt, Folkevisen nemlig; men denne Kildes *historiske* Værdi maa endelig ikke overvurderes.

Foruden en noget forkommen svensk Form af Bengerd-Visen haves paa dansk to Opskrifter (se S. Grundtvig: Danske Folkeviser, 3. Del, Nr. 130.)

Den første af disse Opskrifter A. er dog nærmest kun et Brudstykke, hvorimod Opskriften B. er langt fyldigere.

Jeg følger her den Redaktion af denne Vise, som A. D. Jørgensen har brugt til sin Afhandling „Valdemar Sejrs og hans Dronninger.“

Det er let at se, at Visen fremtræder som en villet Modsætning til Dagmar-Viserne; den begynder her som hist med Brudens Bøn om sin Morgengave. Her kan de to Dronningers Karakter rigtig faa Anledning til at vise sig i Modsætning til hinanden. Mens Dagmars Bøn er det skønneste Udtryk for selvforglemmende Kærlighed og Medynk med dem, der er i

Nød, saa er Bengerds et tilsvarende Udtryk for det vildeste Begær og den mest udprægede Egenkærlighed.

Dagmar beder de fattige fri for Skat og de fangne sat i Frihed. Bengerd beder, ja, trygler om Skat paa Folket for at berige sig selv.

Saadan opfatter Folket hende, og denne Opfattelse møder os som et Rovdyrs Knurren i det Omkvæd, som fra første Vers ledsager Visens Fortælling: „Ve, da vorde hende Bengerd!“

Morgengaven var selvfølgelig ogsaa en Sag af den største Betydning for den unge Brud. Meningen var, at hun af den skulde kunde leve standsmæssigt i Tilfælde af Brudgommens Død før hende — en Slags Enkepension efter den Tids Forhold.

Her var da en ypperlig Lejlighed til digterisk at belyse, hvem Bengerd var. Og Folkevisen udnytter da ogsaa Lejligheden til Gavns, først antydes hendes hidsige Begær ved Meddelelsen om, at Bengerd vaagner „aarle om Morgen“ — længe før Dag — og vel sagtens efter at have vækket Kongen kræver hun sin Morgengave, og den hører til de store:

„Først give du mig Samsø,
og saa en Guldkrone af hver en Mø.“

Hun vil have baade i Pose og i Sæk. Ikke nok med at blive sikret de kongelige Indkomster af et Stykke af Landet (Samsø), saadan som den almindelige Skik og Brug var, saa „kræver“ hun ogsaa „rede Penge“ en Guldkrone (Guldmønt) af hver en Mø i Danmark.

Man tænke sig Valdemars Overraskelse — og ved nærmere Eftertanke — hans Forfærdelse ved denne egenkærlige og uopfyldelige Bøn. Hun har jo bedt om det umulige.

Kongen han svared' Bengerd saa:

„Frue, noget mindre du bede maa;
der er saa inangen en fattig Mø,
hun kan det ej alt for sin Død.“

Kongen er i samme Stilling som under Dagmars Morgenbøn, ogsaa den Gang havde han syntes, hans Brud bad om det umulige: Majestætsforbryderens, Landsforræderens, Biskop Valdemars Løsladelse, ogsaa den Gang havde han sagt nej til Opfyldelsen, men Dagmar havde dog sejret i sin selvforglemmende Medynk med den ulykkelige. Den kunde den ridderlige Konge ikke i Længden modstaa, han maatte bøje sig og sige ja til hendes Bøn efter en længere Modstand. Det er altsaa en lignende Kamp, der nu foregaar med hans anden Ægtefælle. Bengerd synes ikke hendes Bøn er umulig at opfylde; Kongen behøver jo bare at forbyde Fruerne i Landet at slide Skarlagen; thi saa bliver der nok Raad:

„Min kære Herre, lad det saa være,
du lade ej Fruer Skarlagen bære.“

Men dertil svarer Valdemar:

„Kan hun det læste (ævnne) at købe for sig,
fuldt vel skal hun det slide for mig.“

Godt, mener Bengerd — Valdemar holder altsaa ikke af at lægge Skatten paa de store, de rige, „Fruerne“, de kan let vise ham Kløerne. Det er der imidlertid gode Raad for, saa lægger vi den paa de smaa, paa de „fattige Bønder“, som Dagmar bad godt for. Javel, lettest er det altid at komme over, hvor Gærdet er lavest. Altsaa:

„Min kære Herre, den Bøn du mig vide, (tilstaa)
lad aldrig Bondesøn god Hest ride.“

Men heller ikke den Form for Beskatning vil Kongen gaa med til:

„Kan han den læste at holde for sig,
vel skal han ride den selv for mig.“

Bengerds Angreb er igen slaaet tilbage! men hun ved andre Udveje. Naar hendes Brudgom saaledes bestemt tager Afstand fra den „direkte Skat“, saa kan det jo dog være, at han er mere medgørlig, hvis hun gaar over til den „indirekte“.

Denne Form for Skatte-Udskrivning vækker jo i Reglen langt mindre Modvilje hos de Skatteydende. Her maa hun kunne komme frem:

„Kære Herre, du lader det gaa,
men lad vore Lande med Jærn beslaa“.

Gør Danmark til et „lukket og laaset“ Land, saa at ingen kan føre Varer her ind uden at betale Told til Kongens Kasse, da skal du se, hvor Midlerne vokser uden at nogen Mors Sjæl tænker paa, hvor de kommer fra, eller hvem der betaler dem. Bær du dig saadan ad, da kan du let tilstaa mig min Morgengave.

Kongen begynder at forstaa, at med gode og alvorlige Grunde kunde han ikke faa den havesyge Kvinde til at tie; men maaske det kan naaes af en anden Vej, Ironiens. Man hører den spottende Klang i hans Stemme, idet han atter tager til Orde:

„Hvor skulde jeg faa alt Jærnet fraa,
til vore Lande i at slaa.“

Til at lukke og laase vort Land af skal der jo saa meget Jærn, saa mange Laase, saa stor en Administration, at dette ikke kan skaffes til Veje.

Men har han troet, at han med Spot eller Spøg kan faa hende til at tie, saa tager han Fejl. Hun peger paa Kongens Yndlingsby Ribe med dens store rige Vesterhavshandel. Blot det at kræve Told alene i denne By vil let kunne skaffe de ønskede Penge.

Herpaa svarer Kongen intet. Lad nu blot hende beholde det sidste Ord; han har udtalt sig. Hun forsømmer da heller intet, men raser over den Bonde- og Smaamandsforgudelse, som Valdemar rimeligvis har taget i Arv efter sin første Dronning. Men den er dog meningsløs og uden Eksempel anden Steds i Verden. Hendes Ord derom lyder:

„Hvad tør (behøver) Bonden mere ved
end Vendredør (Dør flettet af Ris)
og Flagreled (Led af Rafter).“
„Hvad skal Bonden med mere i Bo,
end tvende Øksne og saa en Ko.“

Kongen tier stadig. Nej heller ikke som indirekte Skat, Toldskat, naar hun at faa Haand om de saa haardt attraaede Penge.

Da kommer hun i sidste Øjeblik i Tanker om endnu en Fremgangsmaade. Hvad om der blev indført Skat paa Barnefødsler, helst kun blandt Bønderne. Mon det dog ikke skulde være saa, at i det Øjeblik en saadan Smaamandskone ligger dér med sit lille nyfødte Barn i sine Arme, da vil Glæden over at det er født til Verden, være saa levende, at hun og hendes Mand aldeles ikke regner om dets lykkelige Fødsel vil koste en Del. Ja, her maa den ideelle Skatteskrue være, og hun gaar atter løs paa Kongen med sine Krav:

„Hvilken Bondekone sig faar en Søn,
 en Øre Guld skal mig give igen.
 Hvilken Bondekone en Datter faar,
 en Ørtug Guld skal mig give det Aar.“

Hun vil ikke være urimelig, hun vil gaa kløgtig til Værks, mens den større Glæde, man kan forudsætte ved at faa en Søn, skal fastsættes til at repræsentere „en Øre Guld“, saa skal *den*, der „kun“ faar en Datter slippe med at yde det betydeligt mindre Beløb „en Ørtug Guld.“ Dette maa Valdemar vel kunne forstaa og gaa ind paa.

Men Kongen bevarer haardnakket sin Tavshed, og da der i det mindste skal to til for, at en Trætte kan holdes gaaende, — ene om Ordet gaar Munden snart i staa, selv paa de mest rapmuede, — saa bliver der omsider tyst i Sovekamret. —

Hvor tidlig Bengerd har været paa Færde med sin Bøn, ses bedst deraf, at da hun omsider tier, falder Kongen atter i Søvn. Men Søvnen er urolig, han er tung i Sind. Under Bengerds ublu Krav vaagner Mindet om hans elskelige afdøde Dagmar. Hvor stor var dog ikke Modsætningen mellem den Gang og nu, mellem hans første og anden Hustru; og mens hans Sind stadig bliver tungere, hyller Drømmen ham ind i sit taagelette Spind, og han ser sin bortgangne Hustru komme dragende gennem Drømmetaagen som en Lystanke fra Himlen; endnu efter Døden holder hun sin Haand over ham og peger paa Udvejen, bort fra den Ulykke han ved sit letsindige Ægteskab har styrtet sig ud i:

„Det første Søvn faldt Kongen paa;
 hannem tyktes Dagmar fore sig staa.“

Hendes Raad er, at Kongen skal tage sin Dron-

ning med sig, naar han nu om kort Tid drager i Leding; ellers vil hun ødelægge hans Land under sit vilde Begær, saa dets Børn skal komme til ynkeligt at græde bitre Taarer.

Dagmars Ord lyder:

„Drager du i Aar i Leding hen,
lad ikke Bengerd blive hjemme igen!
Bliver Bengerd hjemme fra dig,
da græder Børnene ynkelig“.

Drømmen har atter kaldt Kongens Kærlighed til Dagmar op af Graven; han forstaar, at hende og ingen andre har han elsket og elsker endnu; Forbindelsen med Bengerd er en Forvildelse, en For syndelse mod alle hans Minder. De har været døde; men nu lever de op paa ny. Han har været troløs og glemsom; men nu er han atter sig selv, stærk nok til at hindre Bengerd i at hærge Dagmars Folk; lad hende saa gaa sin triste Skæbne i Møde.

Fast og befalende lyder hans Ord:

„Stat op Dronning Bengerd og klæde du dig,
du skal fare i Leding med mig.“

Og Bengerds Skæbne fuldbyrdes. Folkevisen slutter med de hovérende Ord:

„Den første Pil i Leding blev skudt,
den var i Bengerds Hjærte brudt.
Nu ligger Bengerd i sorten Jord;
men end har Bonden god Hest i Gaard.
Ve, da vorde hende Bengerd!“

Det, der er Digterens Maal med sit Digt, er ikke at fortælle et Stykke Historie, han vil ved at lade haant om de „virkelige“ Tildragelser øve den *poetiske Retfærdighed*. Adskilligt kunde tyde paa,

at Visen maaske skriver sig fra en tidligere Tid, da Bengerd endnu lyslevende færdedes ved Kongens Side. Tonen er i hvert Fald lidenskabelig nok til, at dette kunde være Tilfældet. Hvor frygteligt maa da ikke Sangen have lydt i Dronningens og Samtidens Øren: Ja vel, sidder du dér i Magt og Herlighed, siger den; men skete dig din Ret du onde Dronning, da havde Døden ramt dig straks, da du indtog den Trone, som egentlig kun Dagmar turde beklæde.

Dette er en „*licentia poetica*“, en Digterfrihed, som forslaar. Det er den „Folkets Røst“, der nu og da vover at overdøve Historiens mere stilfærdige Tale.

P. ARNSKOV

Et Mindeord

ved

Gunnar Knudsen.

--- --
Kort efter Nytaar døde P. Arnskov. Han har paa sin Vis gjort sig meget fortjent af den historiske Forskning i Sorø Amt, og han har været Historisk Samfund for Sorø Amt en trofast Støtte, saa det vil være paa sin Plads at mindes ham her i denne Aarbog.

Netop den Omstændighed, at jeg delte hans Interesser, bragte mig sammen med ham. Det var allerede medens jeg var ung Student. Jeg havde den Gang skrevet et eller andet historisk i „Sorø Amtstidende“, som havde interesseret ham, og han havde da faaet opspurgt, at jeg holdt Sommerferie i Landsgrav. Han boede ved Nytorv i Slagelse, og var derfor en Lørdag gaaet ud paa Torvet og havde talt med Christiane Ostehandlers fra Landsgrav, som holdt der med sin Ostevogn, og sagt, at han gerne vilde i Forbindelse med mig, og ved hendes Mellemkomst bragtes saa Bekendtskabet i Stand.

Det var i Cigarbutikken i hans Ejendom paa Nytorv, jeg første Gang besøgte ham. Ved Siden af Butikken var et lille etfags Værelse, hvor han havde

et beskedent Kontor, der slog vi os ned og var snart dybt inde i en interesseret Drøftelse af det gamle Slagelse. Det var ikke kedeligt at sidde hos ham. Han fortalte om, hvad han selv mindedes, og han var en livfuld Fortæller, der altid har været en god lagttager og ikke savnet Blik for Livets smaa Pudsigheder. Han udtalte sin Mening om Tingene ganske uden Forbehold og paa en Maade, der aftvang Respekt, selv om man maaske havde et andet Syn paa et eller andet. Vi blev kort sagt gode Venner, og siden da har jeg sjælden været i Slagelse i nogen Ferie uden at besøge ham.

Arnskov havde været Farver — han hed oprindeligt J. P. Nielsen, men havde faaet Navneforandring — og han havde set sig nødsaget til i 1890 at nedlægge Farveriet, da det efterhaanden blev et Haandværk, der havde overlevet sig selv og bukkede under for Industriens Fremvækst; det er jo gaaet paa samme Maade med Lysestøbere, Brændevinsbrændere, Rokkedrejere, Parykmagere og mange flere. I 1904 havde han arvet Ejendommen efter sine Forældre. Hans Cigarbutik gav ham ikke tilstrækkeligt at bestille, og en Stilling som Retsvidne i Antvorskov Birk heller ikke; hans Energi maatte have Afløb. Den kom derfor nu hans historiske Studier tilgode. Altid havde han været meget interesseret i Læsning, men først nu i sin modnere Alder kastede han sig særlig over historisk Læsning.

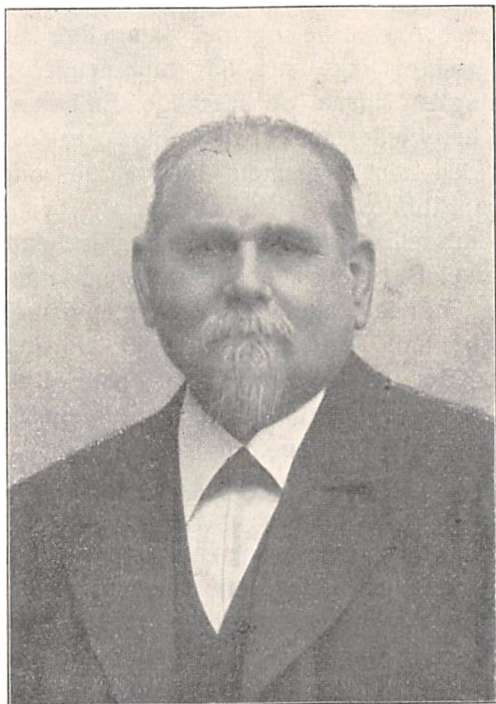
Det var vistnok Interessen for hans Ejendom paa Nytorv, der bragte ham ind paa de lokalhistoriske Studier. Hans ældste Optegnelser vedrører netop denne Ejendom. Han har fortalt mig, at det var Spørgsmaalet om en gammel Jordskyld til Sankt

Mikkels Kirke, som paahvilede Ejendommen, og som han ikke kunde forstaa Oprindelsen til, der havde bragt ham ind paa Arkivstudier, og disse Studier bragte forøvrigt, saa vidt jeg har forstaaet, det Resultat, at denne Jordskyld egentlig hvilede paa nogen Jord, som en tidligere Ejer havde ejet ude i Nærheden af Spritfabrikken og som slet ikke havde hørt til Ejendommen eller senere fulgt den. Hans historiske Arkivstudier begyndte i 1906, og i 1908 indførte han i en Bog alt, hvad han havde samlet til Ejendommens Historie, en Bog, som senere er blevet fortsat og i hvilken han ogsaa har paabegyndt sine Erintringer, af hvilke jeg nedenfor skal meddele noget; denne Bog tilhører nu hans Arvinger.

Fra Ejendommens Historie bredte hans Interesse sig til at omfatte hele Slagelse Bys Historie. Senere inddroges de nærmere liggende Dele af Omegnen, særlig Antvorskov, under hans Arbejdsfelt, men selv holdt han paa, at han kun samlede til Slagelses og Antvorskovs Historie.

Særlig havde han Lyst til at samle paa gamle Billeder og Kort. Han købte Kobberstik, Fotografier og Tegninger, og de Billeder, han ikke saa sig i Stand til at erhverve, laante han tit til Fotografering. De mere anselige Billeder satte han i Glas og Ramme og ophængte dem paa Væggene i sine Stuer; her saa man en hel Samling Billeder fra Byen og Omegnen, der var Kobberstik fra Thurahs Vitruvius, fra J. J. Bruuns Novus Atlas Daniæ og fra Pontoppidans danske Atlas, der var fotografiske Gengivelser af Tegninger i Resens Atlas og Frederik den Femtes Atlas, og der var talrige Fotografier af nedrevne gamle Huse i Slagelse. Tegninger fandtes der ogsaa,

saaledes adskillige Pennetegninger, han selv havde udført og koloreret med stærke Farver, det var mest Afbildninger af forsvundne Bygninger, gengivne efter Hukommelsen. Han holdt meget af at tegne, navn-

P. ARNSKOV

lig at kopiere Kort; han gjorde det meget omhyggeligt, selv om det muligvis er for meget at sige, at han havde Talent for Tegning.

Bøger samlede Arnskov ogsaa, og han havde efterhaanden faaet en ganske god Samling Litteratur om Slagelse, hvorimod hans øvrige ikke ubetydelige

Bogsamling var af mere tilfældig Art, men dog rummede ikke saa faa sjældne Ting; han havde Sans for gamle, sjældne og kuriøse Bøger.

Arnskov var desuden en flittig Afskriver. Han rejste tidligere ikke saa sjælden til København, hvor han besøgte Arkiverne og det kongelige Bibliotek, og han afskrev ikke saa lidt angaaende Slagelse Bys Historie. Ogsaa de hjemlige Embedsarkiver i Slagelse benyttede han. I de senere Aar forlod han dog sjælden sin By, men hjemlaante undertiden Bøger fra Biblioteker i København.

Man kunde ikke glæde Arnskov mere end ved at give ham et Bidrag af en eller anden Slags til hans Samlinger, om ikke andet, saa en Henviisning til en Bog, hvori han kunde finde noget om det gamle Slagelse. Det første Spørgsmaal, han altid rettede til mig, naar jeg besøgte ham, var uvægerligt: „Er der noget nyt?“ — egentlig mente han: „Er der noget gammelt?“ Selv havde han saa godt som altid Nyerhvervelser at forevise, naar jeg kom ind til ham.

Efterhaanden som Arnskovs Samlinger voksede, begyndte han at gøre dem frugtbringende. Mest blev det til Avisartikler, enkelte i „Sorø Amtstidende“, men de fleste i „Slagelse-Posten“, eller, som det senere kom til at hedde, „Sorø Amts Dagblad.“ De første Avisartikler fremkom vistnok i 1911, og i de følgende Aar skrev han mange, jeg har fundet over 150. Til de betydeligste hører en Serie Artikler i „Sorø Amts Dagblad“ fra 1915 til 1916, som benævnes *Slagelse Gader*, i hvilken han har gennemgaaet Gade for Gade og næsten Ejendom for Ejendom; han vidste jo Besked med de fleste Ejendommers Historie gennem de sidste 200 Aar. Efter denne Artikelserie fulgte en ny, kaldet

Slagelse Kirker, fordelt over 15 Numre (Jan.—Maj 1916). Senere træffer vi en Artikelserie af mere blandet Indhold med Fællesoverskriften *Fra det gamle Slagelse*. Støttet paa sine omfattende Samlinger var Arnskov i Stand til paa staaende Fod at besvare de betydeligste lokalhistoriske Spørgsmaal, og det benyttede Dagspressen sig ikke sjældent af; brændte en gammel Ejendom, eller skete der Handel med den, maatte Arnskov Dagen efter skrive dens Historie i Avisen; en Del af hans Artikler er saaledes aabenbart blevet skrevet paa Bestilling.

Ogsaa i nærværende Aarbog har Arnskov flere Gange skrevet om Slagelse-Emner, saaledes om Postgaarde og Posthuse (1915), om Krammarkeder (1917), om Ildebrande (1918), om Brand- og Politivæsen (1921) om Smed Andreas Hammers Strid med Magistraten (1924) og om Konsumptionsboderne (1926). Endvidere har han skrevet den historiske Tekst i en lille reklameagtig Bog om Slagelse i Serien Danske Byer og deres Mænd (Nr. XXV, Aarhus 1917). I sine sidste Aar arbejdede han paa en større Bog om Slagelse Bys Historie; Manuskriptet laa omtrent færdigt ved hans Død og bliver nu udgivet af Antikvarboghandler Bøggild.

Hans Skribentvirksomhed var saaledes efter Forholdene ret omfattende, og den bærer helt igennem Vidne om den største Samvittighedsfuldhed og om sand Kærlighed til den By, han skriver om. Den røber et ligefrem forbløffende Kendskab til Enkeltheder; han kendte sin By ud og ind, dens Gader, dens Huse, dens Slægter. Endnu er der ingen, der har lagt saa stor lokalhistorisk Kundskab for Dagen med Hensyn til Slagelse.

Det var Arnskovs Sorg, at han ikke havde studeret, han følte selv, at han savnede den fornødne Uddannelse og udviste derfor en vis Forsigtighed, naar han maatte begive sig ind paa „lærde“ Emner. Han havde jo kun gaaet i Borgerskolen i Slagelse og havde ikke engang lært at skrive fejlfrít Dansk, og til at begynde med var Pennen ham sikkert et genstridigt Redskab at tumle, men energisk som han var overvandt han ogsaa til Dels den Vanskelighed, og efterhaanden gik det helt godt.

Det er ikke vanskeligt at finde Steder i Arnskovs Afhandlinger og Artikler, som lader sig kritisere, ikke alene hvad det stilistiske angaar. Det vil dog næsten altid kunne forklares ud fra hans manglende „Skole“. Men det mærkelige var, at skønt han aldrig havde lært noget om historisk Kildekritik, forstod han alligevel paa sin Vis at anvende den; hans Sans for Logik og hans klare Tanke viste ham Vej bort fra sentimentale og romantiske Synspunkter, som han altid nærede en instinktiv Uvilje imod. Ikke saaledes at forstaa, at han afholdt sig fra at opstille Formodninger, hvor hans Viden slap op, det kan en Historiker vanskelig undgaa, men han hadede alle disse løst underbyggede Formodninger, som man saa tit stilles overfor, dem karakteriserede han altid som „Vrøvl“, og de Hypoteser, han selv fremsatte, var han altid i Stand til at underbygge og sandsynliggøre; kunde han ikke det, erkendte han hellere, at det var noget, man ikke kunde have nogen bestemt Mening om. Han drøftede gerne Problemerne med sine Venner og forsvarede altid djærvt sine Anskuelser, men fastholdt dem aldrig, naar de kunde modbevises. Iøvrigt veg han ikke tilbage for en Avispolemik, om det

skulde være; jeg har selv udfægtet en historisk Pennestrid med ham i et Dagblads Spalter, uden at det gjorde noget Skaar i vort Venskab.

Som den historisk interesserede Mand han var, sluttede han sig til det historiske Samfund i Sorø Amt, da det blev oprettet. Hans Navn findes i den første trykte Medlemsfortegnelse i Aarbogen fra 1912, og at han straks har været noget i Forgrunden, fremgaar af, at han allerede paa Samfundets første Generalforsamling blev valgt til Bestyrelses-Suppleant; det blev dog først i 1918 at han ved en Vakance traadte ind i selve Bestyrelsen. Han fyldte sin Plads paa en udmærket Maade og virkede energisk for Samfundets Fremgang; han agiterede ivrigt for Tilgang af nye Medlemmer og hvervede personlig omkring ved 150 Medlemmer i Slagelse. Ved Generalforsamlingen i Slagelse 1930 nedlagde han sit Hverv paa Grund af Alder, og som Paaskønnelse af hans Virksomhed vedtog Samfundet at udnævne ham til Æresmedlem, Samfundets første og hidtil eneste Æresmedlem. Paa Dage før sin Død fik han overrakt det Diplom, som officielt bekræftede denne Udnævnelse, og det skal have beredt ham en stor Glæde.

Efter at Arnskov i 1913 havde afhændet sin Ejendom paa Nytorv til Gæstgiver P. Poulsen, købte han en Villa paa Parkvej overfor Sygehuset (Villa Flora) og begyndte sin Tilværelse som Partikulier. Han var da 60 Aar gammel. Villaen beholdt han dog kun i fire Aar, hvorefter han solgte den og købte Ejendommen i Absalonsgade 21, tæt ved Banegaarden. Hans Tilværelse som Partikulier var uden Tvivl hans lykkeligste Dage; ganske vist var hans Midler beskedne, og den af Krigen fremkaldte Dyrtid redu-

cerede dem yderligere, men han stillede ikke Krav til nogen Luksus i Tilværelsen; hvad han kunde undvære, gik til Forøgelsen af hans historiske Samlinger. Et sjælden harmonisk Samliv førtes mellem ham og hans omtrent jævnaldrende Hustru, Maren, født Rasmussen, der stammede fra Sørbymagle. Børnene var efterhaanden vokset til og havde faaet Stillinger rundt omkring, men de kom dog jævnlig sammen i deres Hjem; man følte, at det stadig bevarede sin Tiltrækningskraft overfor dem. Ikke sjælden tog Arnskov og Hustru en lille Tur til Store-Heddinge, Silkeborg, Kolding eller Korsør for at se til Børnene, og Arnskov kombinerede undertiden disse Besøg med Rundrejser paa 14-Dages Kort. Han gennemrejste da Danmark fra Nord til Syd med amerikansk Tempo og undte sig ingen Hvile, men ilede fra Seværdighed til Seværdighed og fik paa den Maade set en Masse, men det kneb ikke sjælden for Fru Arnskov at holde ud til dette anstrengende Rejseliv.

Som Partikulier ofrede Arnskov sig helt for sine historiske Interesser; han kunde sidde i Dagevis ved sit Skrivebord og studere. Blev han træt af dette, forlagde han Virksomheden til sin Kælder, hvor han havde indrettet sig et udmærket Værksted, og her syslede han med Husflidsarbejde af enhver Art, særlig var han flink til at dreje og arbejde i Metal. En Messingbrevpresser af hans Fabrikat staar paa mit Skrivebord, og i mit Værktøjsskab findes en smuk Egetræsknippel, som han har fremstillet paa sin Drejebænk.

De sidste Par Aar var dog tunge for Arnskov at gennemleve. Hans Hustru blev ramt af et apoplektisk Tilfælde, blev delvis lammet og mistede Talens

Brug, og i mere end et halvt Aar førte hun en hensygnende Tilværelse, indtil Døden kom som en Befrielse. Hendes Bortgang var et haardt Slag for Arnskov. Hun havde altid forstaaet ham, med hende havde han kunnet tale om alt det, der opfyldte hans Tanker; paa den anden Side øvede hun uden Tvivl en gavnlig Indflydelse paa ham og havde Evne til at dæmpe, naar hans haarde Sind undertiden slog Gnister. Vel rettede Arnskov sig atter, som den gamle Kraftkarl han var, men det var dog som om Alderen nu begyndte at gøre sig mere gældende. Henimod Slutningen af forrige Aar blev han efterhaanden svagere. Hans Sygeleje, under hvilket han kærligt plejedes af sin yngste Datter, som boede hos ham, blev dog kun af kort Varighed. Han hensov stille den 16. Januar 1931.

Ved hans Bisættelse i Kapellet paa Sankt Peders Kirkegaard den 25. Jan. talte Pastor Volff forstaaende om hans Betydning udadtil som Slagelse Bys Historiker og om hans Betydning for Hjemmet som den gode Familiefader. Baaren var dækket med et Væld af Kranse, hvoriblandt ogsaa en signeret Krans fra Historisk Samfund for Sorø Amt.

Efter hans Død anmodede hans Familie mig om at gennemgaa hans Papirer og Samlinger. Uagtet der ikke forelaa testamentariske Bestemmelser af nogen Art, besluttede hans syv Sønner og Døtre dog at overdrage alt det, der angik Slagelse By og Omegn, til Slagelse Bibliotek, hvor det vil blive bevaret som en særlig Afdeling under Navn af „Arnskovs Samling“.

Ved denne uegennyttige Handling har hans Børn for det første gjort det muligt for dem, der fremtidig

vil studere Byens Historie, at drage Nytte af det, Arnskov gennem sin lange Virksomhed har samlet, og dernæst har de herigennem sat et smukt Minde over deres afdøde Fader.

Egentlig havde Samlingerne bedre hørt hjemme paa et Museum, men da Slagelse ikke ejer nogen Institution af denne Art, og Familien nærede Ønske om at faa dem bevaret for Slagelse, et Ønske, som sikkert stemte overens med deres afdøde Faders Vilje, frembød der sig kun den Mulighed at tilbyde Samlingerne til Slagelse Bibliotek, som ogsaa velvilligst tog imod dem og afgav Løfte om fremtidig at værne om dem. Ved Overdragelsen blev netop dette Forhold bragt paa Bane, og det blev tilladt Biblioteket i Tilfælde af, at der oprettedes et Museum i Slagelse, at overdrage Samlingerne hertil, uden at der dog til Gaven blev knyttet nogen Betingelse herom.

Arnskøvs Samling paa Slagelse Bibliotek, der som nævnt udgør en særlig Afdeling, indgaar ifølge Sagens Natur ikke i Bibliotekets ordinære Udlaan, men kan kun benyttes paa Læsesalen. Jeg skal i Korthed gøre Rede for dens Indhold.

Bogsamlingen omfatter en mindre, væsentlig topografisk og personalhistorisk Afdeling, der kun indeholder Bøger og Smaakrifter om Sorø Amt; det meste angaar Slagelse. Samlingen rummer ikke saa faa Sjældenheder, f. Eks. Originaludgaven af Fundatsen for Sorø Akademi fra 1622.

Kortsamlingen indeholder bl. a. et haandtegnet Kort over Slagelse fra 1762, ca. 2 Kvadratmeter stort og udmærket bevaret; paa Kortet er tillige optaget alle Slagelse Byjorder med alle de gamle Marknavne,

som dengang var i Brug. Endvidere er der Kopier af ældre Matrikulkort og Udskiftningskort fra Slagelse og Antvorskov, som Arnskov selv har tegnet. Der findes ikke saa faa ældre kobberstukne Kort, nogle over den nærmeste Omegn, andre over større eller mindre Dele af Landet; flere af dem er store Sjældenheder. Desuden findes der enkelte nyere Kort.

Haandskriftsamlingen omfatter 42 Kollegiehæfter i 4to. De første 11 Hæfter er af blandet Indhold; de indeholder Afskrifter saavel af Arkivsager som af trykt Litteratur. Derefter følger 9 Hæfter, som indeholder Udskrifter af Slagelse Brandtaksations-Protokoller. De 5 følgende Hæfter rummer Arnskovs Studier over enkelte Ejendommers Historie. 4 Hæfter er fyldte med Uddrag af „Den vestsjællandske Avis“, alt hvad der findes i de gamle Aargange af lokalhistorisk Stof er udskrevet, for saavidt det angaar Slagelse og nærmeste Omegn. Endelig er der 12 Hæfter med Uddrag af Antvorskov Lensregnskaber og Amtsregnskaber. Arnskov havde laant disse Uddrag til Afskrivning af afdøde Teglværksejer V. Schou paa Antvorskov; de var udarbejdede paa Familien Schous Bekostning af cand. theol. Svend Spandet og mig, og Retten til en eventuel Udgivelse af disse Haandskrifter tilhører derfor Familien Schou. Haandskriftsamlingen omfatter desuden ca. 25 Læg i Folio, mest bestaaende i Afskrifter af blandet Indhold. Af egentlige Arkivsager findes der forskellige Dokumenter, som har tilhørt Snedker Chr. Paul Peytz, Købmand Villiam Alexander Schmidt, Snedker Peter Fobian Adler og Bødker Andreas Meyer.

Jeg har gennemgaaet og ordnet Haandskriftsamlingen i sin Helhed og udarbejdet en kortfattet Kata-

log over den, men vil dog benytte Lejligheden til at gøre opmærksom paa, at min Fortegnelse langtfra er udtømmende, især ikke for Blandingshæfternes Vedkommende, da disse indeholder en saa stor Mængde Notater af forskellig Herkomst, at det næsten er haabløst at registrere dem. En Mangel er det, at Arnskov ikke altid har angivet, hvorfra han har afskrevet dette eller hint. Selv har han ganske sikkert vidst Besked, men naar andre skal anvende det, er det ikke saa lige til; man er ikke altid tryk ved at bygge paa en Afskrift, man ikke er i Stand til at kontrollere, især naar man ved, at Arnskov ikke var saa sikker med Hensyn til Retskrivningen. Dernæst ses det i adskillige Tilfælde, at Arnskov har taget forkortede Uddrag af sine Kilder, d. v. s. kun udskrevet det, han i det givne Øjeblik havde Brug for; i saadanne Tilfælde vil en senere Benytter ogsaa gerne have Lejlighed til at søge tilbage til Findestederne paany. Dog antager jeg, at hans Kilder i det store og hele uden Vanskelighed vil kunne genfindes; i mit Katalog over Haandskrifterne har jeg tilføjet enkelte Oplysninger, som jeg havde ved Haanden.

Udklipsamlingen omfatter 12 Hæfter i 4to, klæbede fulde af Avisudklip fra de sidste 25 Aar. Alle Udklippene er af topografisk Indhold og omhandler Sorø Amt, men mest Slagelse og Omegn. Her findes blandt andet en omtrent fuldstændig Samling af Arnskovs egne Artikler. Desuden er der Referater af Historisk Samfunds Møder og Udflugter. Udklippene, som jeg har affattet en fuldstændig Katalog over, vil sikkert være til megen Nytte for alle, der studerer Egnens Historie; Samlingen indeholder sikkert det meste af, hvad der er fremkommet i denne

Retning i Slagelseaviserne i de sidste 25 Aar, selv om den ikke er helt fuldstændig. Fordelen ved den ligger i, at den er saa let at benytte; det er meget lettere at have Stoffet tilrettelagt paa denne Maade end at skulle gennemblade Aviserne paa et Bibliotek. Egentlig var det en Opgave for Historisk Samfund at videreføre en saadan Samling; i Udlandet er man flere Steder inde paa det, som Forbillede kunde blandt andet henvises til Foreningen Brages „utklippesverk“ i Helsingfors. — I Arnskovs Samling mangler uheldigvis Kildeangivelse ved Udklippene; i Kataloget har jeg søgt at bøde lidt herpaa ved i størst muligt Omfang efter egne Notater at tilføje Avisens Navn og Udklippets Dato.

Billedsamlingen, som er katalogiseret af Biblioteket, er vel nok den værdifuldeste Del af Arnskovs Samlinger. Den omfatter ca. 50 større indrammede Billeder, mest vedrørende det gamle Slagelse og Antvorskov — alle de Billeder, der hang i hans Stuer. Desuden er der sikkert to til tre Hundrede andre, større og mindre Billeder, saavel Kobberstik, Træsnit, Tegninger, Litografier som originale Fotografier og fotografiske Kopier efter Malerier, Tegninger og Stik, som Arnskov ikke kunde erhverve, fordi de enten opbevaredes i offentlige Samlinger eller fordi Ejeren ikke vilde afstaa dem; Arnskov plejede da at lade dem fotografere. Blandt andet findes her Fotografier af Platterne i Fugleskydningsselskabets Pavillon, der ofte bærer Malerier med stedlige Motiver. Desuden er her mange Portrætter af afdøde, kendte Slagelseborgere. Det er en enestaaende Samling, hvis Værdi ikke lader sig udregne i Kroner og Øre, den er simpelt hen uerstattelig.

Man vil maaske være tilbøjelig til at mene, at naar Arnskovs efterladte Bog om Slagelse har set Lyset, vil alle disse Samlinger nærmest være overflødige. Skønt jeg kun delvis kender dette Manuskript, tror jeg dog at kunne sige, at dette ikke vil blive Tilfældet. Der vil ikke kunne blive Plads til at meddele alle de Enkeltheder, som findes i Optegnelserne, og der vil ikke blive Plads til at gengive alle Billederne. Materialet vil derfor sikkert beholde sit Værd.

For det Tilfælde, at nogen skulde have faaet det Indtryk, at de i Arnskovs Samlinger vilde kunne finde alt væsentligt om det gamle Slagelse, kunde det maaske være paa sin Plads at slutte med den Bemærkning, at Arnskovs Samlinger har deres Tyngdepunkt i det 18. og 19. Aarhundredes Slagelse-Historie, men at Arkiverne dermed langt fra er udtømte for Slagelse-Stof; navnlig i Rigsarkivet vil der være meget at finde endnu; der vil saaledes ogsaa blive noget at gøre for Fremtidens Forskere.

Som jeg tidligere har berørt, findes der en Bog, som nu opbevares af Arnskovs Efterladte, hvori han foruden sin Ejendoms Historie tillige har nedskrevet en Del af sine Erindringer, dog kun fra Ungdomstiden. Da det sikkert vil glæde alle, som har kendt Arnskov, at stifte Bekendtskab med disse — de er ganske livfuldt skrevet og ofte særdeles karakteristiske for ham — aftrykker jeg nedenfor de Afsnit, der handler om hans Barndom i Slagelse, hvilket tillige har en vis lokalhistorisk Interesse, samt det, der omhandler hans Læretid i Kolding. Enkelte uvæsentlige Ting er udeladte, men iøvrigt er der kun foretaget Ændringer af rent stilistisk Art.

AF P. ARNSKOV'S ERINDRINGER

Om min Slægt vides ikke meget. Om min mødrene Slægt kan jeg kun oplyse, at Husmand Poul Frandsen og Hustru Anna Knudsdatter den 29de April 1792 fik en Søn døbt i Kirkestillinge Kirke med Navnet Niels Poulsen. Samme Poul Frandsen var desuden Skræder. Han skal efter Sigende have haft to Sønner af samme Navn, og for at skelne dem fra hinanden kaldtes den ene „Store Niels Poulsen“ og den anden „Lille Niels Poulsen“, og det er derfor ikke godt at vide, om det er den store eller den lille, der blev døbt i 1792. Jeg stammer fra den store Niels Poulsen. Han boede paa Løve Toelstang i Gierslev Sogn, hvor han havde et Hus paa 7 Tønder Land; han var gift to Gange, første Gang med Karen Nielsdatter, og der var Børn i begge Ægteskaber; det var en Datter af sidste Ægteskab, som blev min Moder. Hvornaar hun blev gift med min Fader Peter Jensen ved jeg ikke, hans Fødested er mig heller ikke bekendt. Jeg ved kun, at jeg er født i min Bedstefaders Hus den 15. Marts 1853 og at min Fader rejste til Amerika; jeg har aldrig senere hørt noget fra ham eller om ham. Min Moder rejste til København, og om hende ved jeg kun, at hun vistnok senere blev gift igen, ialtfald findes der nogle Halvsøskende, af hvilke jeg kun har set en lille Pige paa omkring 14 Aar; min Moder skal være død omkring Aar 1900.

Imidlertid blev jeg hos mine Bedsteforældre til

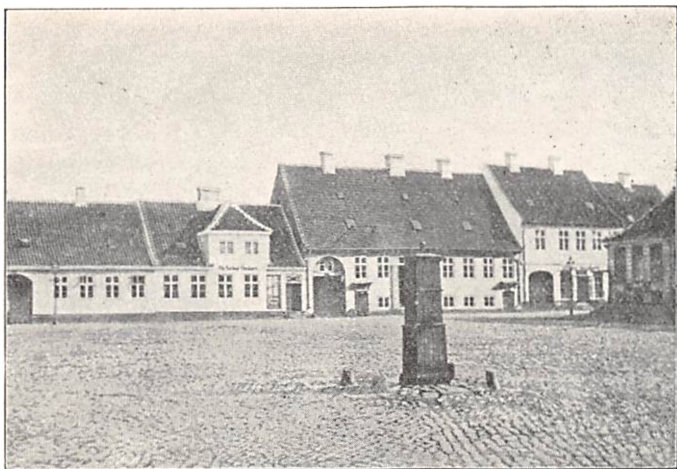
jeg var omkring tre Aar. Det eneste jeg kan huske fra den Tid er, at jeg havde set, at Sukkeret havde sin Plads i et Hængeskab; jeg forsøgte at kravle derop, men blev af en aandssvag Moster revet ned paa Gulvet, hvorved der fremkom et Saar over det ene Øje, og et Ar ses endnu.

En Søn af Niels Poulsen af første Ægteskab hed Poul Nielsen, han var gift og bosiddende i Slagelse og havde en mindre Kælderbeværtning paa Gammeltorv i Bager Frølichs Ejendom Matr. Nr. 50. Hans Kone hed Maren Kirstine Jensen og var Datter af Brolægger Jens Petersen, Slotsgade, som ejede Matr. Nr 94.

Ved et Besøg, som Poul Nielsen og Hustru aflagde hos Faderen paa Løve Toelstang, blev de opmærksomme paa mig og besluttede da med rette Vedkommendes Tilladelse at tage mig til sig som Plejesøn. Jeg skal ikke have været nogen særdeles nobel Herre. Situationen skal have været den, at jeg fandtes iført en grøn Vadmelskjole og med en Sut i Munden, ikke en Gummisut, nej, en Lærredssut fyldt med udblødt Smørrebrød. Jeg kom saaledes i Pleje hos min Moders Halvbroder og vil fra nu af benævne mine Plejeforældre som Fader og Moder, hvilket de ogsaa var for mig saa længe de levede.

Som før nævnt var det et mindre Værtshus, mine Forældre havde. Det var forbundet med betydelige Vanskeligheder at opnaa Borgerskab; jeg ved, at min Moder i denne Anledning var hos Grevinde Danner, men om det var dette, der hjalp, skal jeg dog ikke kunne sige; i hvert Fald fik min Fader under 19. Sept. 1856 Borgerskab som Værtshusholder i Slagelse Købstad.

I mine Forældres Værtshus kom paa den Tid, de boede paa Gammeltoiv, en Del holstenske Dragoner, som havde Garnison her i Byen. Paa den Tid havde vi Koleraen, og jeg mindes, at jeg paa Bjærgbygade mødte en Baare, en Slags lukket Kiste, med en kolerasyg i, som skulde paa Sygehuset. I tre Aars

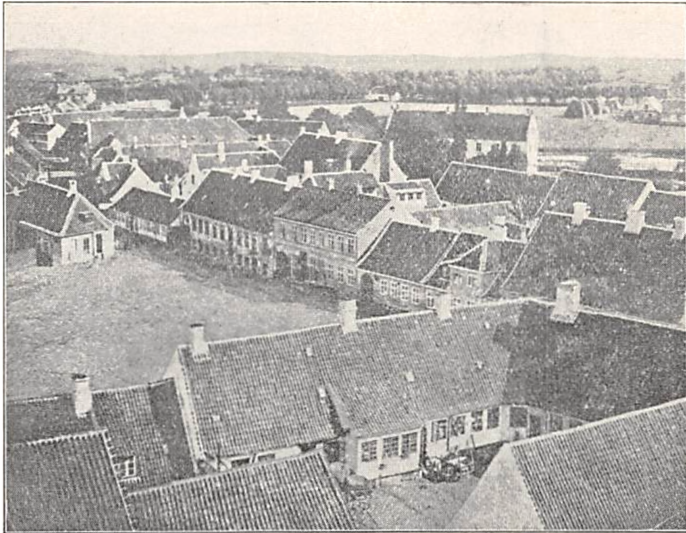
Fra Nytoiv i Slagelse.

Bag Brønden ses „Farvergaarden“, som Arnskov i en Aarrække ejede.
Gammelt Fotografi i Arnskovs Billedsamling.

Alderen havde jeg den eneste Sygdom, som jeg endnu har haft indtil mit snart 66de Aar, nemlig Gastriskfeber.

Vistnok 1856 eller 1857 flyttede vi fra Kældereren paa Gammeltoiv til Farver C. M. Ravns Kælder paa Nytoiv. Karlene, som hjalp min Fader at flytte, bar mig i en Høkurv, men udfør den gamle Postgaard svingede de saa stærkt med Kurven, at jeg trillede ud af den og ned i den dybe Rendesten, uden at jeg dog tog nogen Skade af Uheldet.

Kælderen, som vi flyttede ind i, overtog Fader efter en Mand, som kaldtes Jens Peter Drikkevare, og denne Kælder var i en sørgelig Forfatning. Den eneste Dyd den havde, var, at den laa ved Torvet. Den forreste Stue paa 2 Fag bestod af tre Rum, nemlig Forstue, bag denne Sandhus, og Resten, eet

Udsigt fra Skt. Mikkel's Kirketaarn over Nytorv i Slagelse.
Hjørnebygningen i Forgrunden er nuvæ. Landbobankens Ejendom.
Gammelt Fotograf i Arnskovs Billedsamling.

Fag, udgjorde en Slags Kælderstue. Mod Gaden var der desuden en Stue paa 2 Fag, men i det ene Fag gik Trappen op til Farverbutikken ovenover, og under denne Trappe havde mine Forældre deres Sengested, medens jeg laa i en Slagbæk under Vinduet. Mod Gaarden var der en Spisestue paa 2 Fag. I alle Rummene var Væggene kun hvidtede,

og i Køkkenet var der brolagt med Graasten. Først efter at Fader omkring 1863 havde lejet hele Kælderen, blev efterhaanden det hele sat i god Stand; Stuerne blev oliemalede eller tapetserede, ligesom Køkkenet fik Murstensgulv.

Hele Lejligheden benyttedes til Gæsterne; Privatlejlighed tænkte ingen paa den Gang, allermindst under saa smaa Forhold. I disse Stuer færdedes jeg imellem Gæsterne. Men da Fader holdt streng Justits, saa at ingen fik Lov at drikke sig fulde, mindes jeg aldrig at have set noget forargeligt.

Da jeg var 4 Aar blev jeg sat i Skole hos en Frøken von Prangen, Datter af Major og Handlungartner von Prangen, som boede hos Maler Lund, Skovsøgade, Matr. Nr. 285. Hun var en streng Lærerinde, men jeg gik kun et Aars Tid i hendes Skole, hvorefter jeg blev sat i Borgerskolen. Her overværede jeg omtrent straks efter at jeg var sat i Skole en Afskedshøjtidelighed for Lærer Hagenstrøm; jeg mindes dog ikke, om jeg havde haft ham til Lærer i den korte Tid, jeg da havde gaaet i Skolen. De øvrige Lærere var Johan Hoffmann, der senere blev Overlærer, og Carlsen, som vi mest havde til Regning, han var vist en meget duelig Lærer, men han havde en Del udenoms Arbejde, især med Assurance, og kom vi op til ham og vilde have Besked om noget, kunde vi være temmelig sikre paa at faa paa Hovedet, fordi vi forstyrrede ham. Endvidere havde vi Lærer Wedel, en Efterkommer af Anders Sørensen Vedel, han var nok streng, men vi kunde godt lide ham. Lærer Kønig var mest Skrivelærer, om ham hed det: „Hr. Klat, jeg slog en Kønig“. Vor Tegnelærer, Maler og Fotograf Just Hansen,

kaldet Sjobs, var en meget godmodig Mand, men naar Drengene havde haft ham en Del til Bedste, blev han hidsig, og det gjorde sjælden Sagen bedre; han maatte døje lidt af hvert, i Oldenborretiden var det en meget yndet Sport at fylde hans Lommer med disse Dyr, man brugte ogsaa at lægge en Klat Beg paa Stolen, og naar Hansen saa havde varmet den tilstrækkeligt, blev han jo hængende, og det kunde ogsaa hænde, at en særlig onskabsfuld Dreng satte et Par Knappenaale i Stolen, hvilket naturligvis virkede ganske modsat Beget. I Døren ud mod Korridoren var der et Kighul med Glasrude — det er der vistnok endnu — da Hansen nu engang havde et Ærinde udenfor Klassen og Drengene blev urolige derinde, listede han tilbage for at kigge ind gennem Ruden for muligt at opdage, hvem Urostifterne var; han kunde dog ikke se noget, for Ruden var kridtet, flere Gange maatte han inden for Døren for at viske Kridtet væk, men bestandig mislykkedes det, indtil han omsider opdagede, at Ruden var kridtet paa den udvendige Side. Nu kan det nok være, at Hansen blev rasende, han vilde banke hele Klassen, men ved nærmere Overvejelse gik det formodentlig op for ham, at det vilde blive for anstrængende for ham, og Resultatet blev derfor, at den første paa hver Bænk skulde have Pryglene. Men ogsaa dette blev han ked af, for de skreg alle, som om de havde en Kniv i Halsen. Sagen blev derfor midlertidig stillet i Bero, men han lovede at fortsætte, hvis ikke Synderen meldte sig. Det gjorde han imidlertid ikke, og saa glemte Hansen det hele. Egentlig var det nu Synd, at Drengene behandlede ham paa denne Maade, for han var vistnok en dygtig Tegnælærer og flink til at

undervise Børnene. Han døde i en høj Alder og opnaaede at blive Kammerraad og Ridder af Dannebrog. Pastor Richter*) havde vi som Religionslærer, han var en flink Lærer og afholdt af Eleverne. Til denne faste Stab af Lærere kom der senere flere nye, især under Krigen 1864. Af disse husker jeg bedst Hr. Smidt, og ham husker jeg, fordi vi hos ham hver Morgen maatte synge „Morgenhanen atter gol“. Som Overlærer tror jeg, at Johs. Hoffmann var en udmærket Mand, alle kunde godt lide ham. Naar vi om Sommeren ønskede en Eftermiddag fri fra Skole, stillede vi op langs Plankeværket, og idet vi med Hælene slog paa dette, sang vi: Hoffmann, Hoffmann, vi vil ha' Lov, ellers gør vi et mordeligt Sjov“. Og Hoffmann gik næsten altid ind paa at give os Eftermiddagslov.

Vi havde kun 3 Drengeskasser foruden Gymnastikklassen. Til Gymnastik havde vi i Reglen en Vagtmester eller Sergeant til Lærer. Jeg husker Schjelling, hvem jeg absolut ikke kunde lide, da han havde behandlet mig meget slet; min Fader klagede til Overlæreren over ham, og han fik en Irettesættelse; efter den Tid lod han mig ganske vist i Fred, men Antipatien var gensidig. Efter ham havde vi Mejer ved Dragonerne, derefter Hagen og til sidst von Hem, de to sidste var godt lidte af Eleverne. Vi Drengeskare merede os tit med at hoste: „Hem“, og saa raabte vor Lærer: „Hvem kalder paa mig“?

Krigen 1864 gjorde et dybt Indtryk paa os Drengeskare. Vore Lærere, særlig Overlærer Hoffmann, talte tit til

*) Jonas Christian Richter var fra 16. December 1862 Sognekapellan ved Skt. Mikkel's Kirke.

os derom og indprentede os Kærlighed til vort Fædreland. Jeg tror nok, at vi, der dengang som Drengene oplevede Krigen, ser noget anderledes paa Fædrelandet og Fædrelandskærligheden end Nutidens Drengene.

Selvfølgelig var vi ude at møde Soldaterne, naar de drog i Felten; vi stillede gerne ved Skovsø og fulgte dem til Vaarby Bro, og det samme var Tilfældet, da de vendte tilbage, kun i modsat Rækkefølge. Vi var tilstede, naar de tog Opstilling paa Torvet. Jeg mindes, at vi engang var paa Bane- gaarden for at modtage hjemvendende Soldater, og at vi fik Kiks og Patroner af dem; jeg saa ved den Lejlighed et Par Soldater, som havde pyntet sig med Pikkelhuer. Et Par Gange saa jeg ogsaa Fange- transporter paa Banegaarden; det blev sagt, at det var Overløbere. Vi saa et Espingolbatteri*) blive ført gennem Byen og holde Rast ved Rytterstalden, og vi saa Hestgarden, der under Gennemmarschen holdt Hvil paa Torvet. Ivrigt efter at høre Nyt fra Krigen var vi alle, og vi flokkedes om Raadhusets Dør, hvor Telegrammerne blev oplaaet. Vi mente ligeledes, at vi flere Steder ligefrem kunde høre Kanontordenen, naar vi lagde Øret til Jorden, særlig troede vi, at dette var Tilfældet ved en lille Park Vest for Varehuset**) udfor det nuværende Svine- slagteri. Her laa vi Drengene tit med Øret til Jorden

*) Et af Danskeren Schumacher i Begyndelsen af 19. Aar- hundrede konstrueret Orgelskyts med flere Løb, der hver var ladet med en Række Kugler, som kunde udskydes hurtigt efter hverandre.

**) Varehuset paa Byens første Jærnbanestation, nu Margarinefarikken.

og sagde til hverandre: „Hører du?“ Troligt nok var det kun Fantasiens, der løb løbsk for os.

Naar der var Eksamen i Skolen, stillede vi alle i vor bedste Pynt og med 2 eller 4 Skilling paa Lommen, et Beløb, som blev brugt hos Bassekonerne, som den Dag indfandt sig i Skolegaarden. Var Vejret godt, drog vi efter endt Eksamen forbi „Tønden“*) til Skoven, atter forsynede med 2 eller 4 Skilling; ogsaa her havde Bassekonerne indfundet sig, og saa blev der soldet. Men Skoven rummede Farer; der var Krigstilstand mellem Borgerskolens Dreng og „Fedtlaterne“, som vi kaldte Realskolens Dreng. Det kunde være farligt at færdes ene, helst skulde man drage afsted i Flok. Parterne var gerne bevæbnede med Træsabler eller undertiden med smaa Jærnsabler; jeg havde en saadan, som jeg sammen med en Smedesøn Karl Rasmussen (nu Købmand i Helsingborg) havde lavet i hans Faders Smedie; vi syntes den Gang, at den var fin, men da jeg 30 Aar senere gensaa den, maatte jeg indrømme, at den var et forfærdeligt Monstrum, men den havde holdt sig godt! Stødte nu saadan et Par bevæbnede Drengflokk sammen i Skoven, kan det nok være, at der vankede tørre Tærsk paa begge Sider. Alt dette Postyr taaltes en Tid, men da det gik saa vidt, at et Par Dreng fra Realskolen havde forsynet sig med Pistoler og afskudt dem, uden at der dog voldtes nogen Skade, blev man for Alvor betænkelig, og der blev fra Lærernes Side gjort alt

*) „Tønden“ var Navnet paa et Udsigtstaarn paa en Høj ved den østlige Ende af Ingemannsvej. Opført af det i 1835 stiftede Forskønnelsesselskab.

for at bekæmpe Fjendskabet mellem Skolerne, og det ophørte da ogsaa efterhaanden.

I min Fritid udenfor Skolen maatte jeg være med at skylle Flasker og tappe Øl af samt løbe Ærinder. Min Faders Beværtning blev mest søgt af Bønder; særlig paa Markedsdage var der god Søgning. Forberedelserne til en Markedsdag maatte begynde et Par Dage i Forvejen; der blev til en Sommermarkedsdag i Reglen slagtet 14—16 Lam, og til Efteraarsmarkedet 70—80 Gæs.

Foruden at passe Beværtningen havde min Fader mange andre Ting for, han var aldrig ledig. Han stod gerne op om Morgenen ved 4—5 Tiden og gik ud i Værkstedet; en Tid lavede han River og Skovleskaffer, senere lavede han Træstole med flettede Rørsæder. Jeg maatte da hjælpe ham med at slibe Træet med Sandpapir og senere være med at flette Sæderne. Han drev ogsaa Maltgørieri, han havde lejet Plads i Stampes Gaard lige for Fisketorvet, og her drev han det lige til han i 1875 byggede selv.

Hver Sommerferie var jeg gerne en Tur i Korsør at besøge min Onkel, der var Fisker, han tog mig ofte med ud at fiske, og dette gav mig Lyst til Søen. Aaret før jeg blev konfirmeret var jeg saaledes sejrende med ham til Kerteminde; paa Vejen derop anløb vi Sprogø, hvor vi fik Kaffe og besaa Fyret; fra Kerteminde foretog vi saa en Køretur til Odense, hvor vi opholdt os en Dag. Hjemme i Slagelse var der ikke megen Lejlighed til at drive Sejlads, men i en Park i Lille Antvorskov fandtes dog en Baad, som vi Drengene kunde leje for 4 Skilling i Timen, ogsaa dette tror jeg nok var en medvirkende Aarsag til, at jeg fik saadan en ubetvingelig Lyst til at

blive Sømand. Da jeg derfor, efter at have gaaet til Præst et helt Aar hos Pastor Richter, den 28de April 1867 var blevet konfirmeret i Skt. Mikkels Kirke, skulde det være Alvor, jeg skulde ud at prøve det frie Liv paa de store Have. Jeg blev udstyret med Sõtøj og derefter sendt til Korsør; det blev sagt mig, at min Onkel let kunde skaffe mig Hyre herfra. Senere har jeg ganske vist faaet at vide, at der slet ikke blev søgt Hyre til mig. Jeg maatte nu i den Tid, jeg opholdt mig i Korsør, staa op hver Morgen Kl. 2 og tage med ud at røgte Garn og i det hele taget gøre Gavn ud over mine Evner. Men min Onkel gjorde det ikke for at udnytte mig, det var tvært imod blevet paalagt ham af mine Forældre, for at gøre mig ked af Søen. Hensigten blev ogsaa naaet. Da jeg havde været der en Maanedes Tid, kom Fader en Tur til Korsør, og nu var jeg rede til at tage med ham hjem igen.

Min Lyst stod derefter til at blive Snedker, men det skulde nu ikke blive saaledes, for imidlertid havde Farver C. M. Ravn, der ejede Gaarden vi boede i, talt med Fader om at sælge den til ham og at jeg saa senere kunde overtage Farveriet; det fulgte da af sig selv, at saa burde jeg lære det, skønt jeg aldrig havde ytret Lyst til at blive Farver. Da Farver Ravn ikke vilde holde Lærling, blev der talt med Farver Schrøder derom, og han henviste til sin Svoger Farver F. D. Utzon i Kolding. Resultatet blev, at jeg blev antaget som Farverlærling paa Betingelserne: 5 Aar i Lære, Kost, Logis og Vask samt Svendetøjet.

Den 30. Maj 1867 rejste jeg sammen med Fader til Kolding, og da han sammen Aften rejste hjem

igen, skal jeg ikke nægte, at jeg følte mig ene og forladt. Jeg var Læredreng, og det var den Gang noget ganske andet end nu; man skulde være alle Mands Dreng, ja Pigernes med; Begrebet: „det unge Menneske“ eksisterede ikke. Der var ingen, som talte til mig ud over de allernødvendigste Ord.

I Farveriet var en Farversvend, en ældre Nordmand ved Navn Ole Morten Zolset, en Lærling paa 17—18 Aar Vilhelm Petersen, Søstersøn af Utzon, samt en Karl Jørgen Simonsen Hundevad. Det første Svenden spurgte mig om den første Aften, da jeg var kommet i Seng, var om jeg røg Tobak. Det kunde jeg i Sandhed benægte, da jeg ikke havde Pibe med i Sengen, men i min Kuffert fandtes ganske vist baade Pibe og Tobak. Jeg delte Kammer med Svenden og Lærlingen, og Seng med den sidstnævnte.

Om Morgenen sagde Svenden til mig, at jeg aldrig skulde have tænkt paa at blive Farver, for om nogle faa Aar vilde det være forbi med Professionen. Hjemmeindustrien vilde høre op, og Fabrikkerne overtage Fremstillingen af Bøndernes Tøj. Uheldigvis fik han Ret; de allerfleste af de saakaldte Bønderfarverier er forlængst nedlagte, tilbage er kun Lappefarvere og Tøjrensere.

Farveriet laa ved Aaen Vest for Sønderbro med den sydlige Gavli i Vandet. Kammeret vi boede i, var ligeledes i Gavlen over Farveriet.

Til mine selvfølgelige Pligter hørte, at jeg maatte børste Svendens og den ældste Lærlings Støvler, i Reglen med min egen Sværte, og jeg maatte ikke gaa i Seng før Svenden kom hjem, da jeg skulde holde Lampen, en Olielampe, medens han rørte

Kypen*), samt trække hans Støvler af, hvilket ikke var saa rart, naar han var fuld, noget, som indtraf temmelig hyppigt. Alle Utzons Folk maatte være hjemme inden Kl. 10. Port- og Dørnøgle var et ukendt Begreb. Jeg erindrer kun een Gang i min Læretid at være kommet hjem efter Kl. 10 — iøvrigt skulde jeg spørge hver Gang jeg vilde længere bort end uden for Porten — og det var ved en Festlighed, hvor vi alle blev borte til om Morgenens, men da var Utzon ogsaa rasende.

Nogen bestemt Arbejdstid var ikke fastslaaet. Vi begyndte i Reglen Kl. 6 om Morgenens, jeg maatte dog op en halv eller en hel Time forinden for at lægge Fyr under Kedlerne og begynde at skylle. Vi holdt gerne Fyraften mellem Kl. 7 og 8, men om Vinteren blev den ofte mere, saa maatte vi ikke sjældent arbejde den halve eller den hele Nat med, ja, jeg har været med til at tage 3 Nætter i Træk, uden at vi fik ekstra Mad eller Drikke, heller ikke fik vi ekstra Betaling herfor, der var ikke noget, som hed Overarbejdspenge, og ikke en Gang Paaskønnelse kunde vi regne med, jeg kan ikke en eneste Gang huske, at Utzon viste, at han havde lagt Mærke til, at vi havde arbejdet til sent paa Aftenen eller maaske hele Natten. Det betragtedes som noget selvfølgeligt. Bestemt fastlagte Spisetider kendtes heller ikke, det gjaldt kun om hurtig at faa Maden fra Haanden, saa der kunde tages fat igen. Det var os alle, ogsaa Svendene, strengt forbudt at modtage

*) Kype betyder oprindelig Kedel eller Kar, men bruges i Farversproget om selve Farvebadet, specielt det blaa Indigofarvebad.

Besøg i Farveriet eller paa Værelset, saavel i Arbejdstiden som i Fritiden.

Mit Arbejde bestod i de første Aar hovedsagelig i at gøre Kedlerne rene, lægge Fyr under dem, bære Brændsel ind samt skylle Tøj og Garn. Mit værste og mest kedsommelige Arbejde var at trække Skyllevauserne, som stod ude paa Aaen. Dette Arbejde varede tit flere Dage i Træk; ude paa Aaen var der intet som helst Læ og Vejret toges der ikke Hensyn til. Det hørte til Dagens Orden at være vaad, og om Sommeren gjorde det jo ikke noget, men om Vinteren var det en anden Sag; Klæderne kunde ikke altid naa at blive tørre om Natten, men var stivfrosne, naar man næste Dag skulde krybe i dem igen. I streng Frost var det næsten umuligt at skylle Tøjet i Aaen, det frøs mellem Hænderne paa os, saaledes i 1870, da vi i nogle Dage havde op til 24 Graders Kulde, men der var ingen Vej uden om. I de sidste 2 Aar af min Læretid fik jeg Lov at deltage i det mere faglige Arbejde ved Pressen, ved Kypen og i Kulørfarveriet.

I den Tid jeg stod paa Skyllebroen, som var saaledes indrettet, at den kunde hæves eller sænkes efter Vandstanden, havde jeg af og til Lejlighed til at tjene et Par Skilling. Naar det var Stormvejr, og Folk passerede Sønderbro, røg der ikke saa sjældent en Hat i Aaen, og da vi havde et Par Baade fortøjede ved Skyllebroen, var jeg i Reglen hurtig parat til at fiske Hovedtøjet op. Denne Tjeneste blev i Almindelighed belønnet med en Firskilling; en enkelt Gang fik jeg en hel Mark, men da var det rigtignok ogsaa en Eddikebryggers høje Silkehat, som var kommet ud at sejle. Disse Smaa-

penge hjalp svært paa Budgettet, for selv om der 3—4 Gange om Aaret kom en Daler fra Hjemmet og selv om Fornødenhederne ikke dengang var saa store som nu, saa gik der dog noget til Franskrød og Tobak, særlig til Brød; i Alderen fra 14 til 19 Aar kan man jo spise altid. Hvad vor Forplejning angaar, var den saadan, at selv om vi ikke ligefrem sultede, fik vi i hvert Fald ikke for meget, og vi følte ofte Trang til at supplere den lidt. Saaledes stegte vi mange Kartoffler i Asken, ja endog Kaalstokke stegte vi, de smagte udmærket. En staaende Ret paa Fru Utzons Spiseseddel var Tyske Klumper og Sød Suppe med Sirup, Eddike og tre Svedsker; Maden var i og for sig god nok, men særlig de tyske Klumper var ikke velsete, dertil fik vi dem for tit. En Dag havde vi derfor bestemt, at nu skulde der spises Klumper for Alvor og vi tog fat. Fadet var hurtig tømt, og et nyt blev baaret ind. Men da det heller ikke varede længe, før dette var lænset, og vi spejdede efter mere, blev Utzon betænkelig og erklærede, at nu kunde det være nok, vi maatte ikke faa flere Klumper! Og Resultatet af denne lille Demonstration var for saa vidt tilfredsstillende, som vi efter den Tid til Dels blev forskaanet for de tyske Klumper. Iøvrigt spiste vi i Almindelighed sammen med Familien, kun naar der var Fremmede, maatte vi spise sammen med Karlene i Borgestuen.

Det var i Virkeligheden Fru Utzon, der raadede, ikke alene over Husvæsenet i Almindelighed, men ogsaa over Butik og Farveri. Forelagde vi nemlig Hr. Utzon vore forskellige Arbejder til Bedømmelse, hed det næsten altid: „Har min Kone set det?“ og

dette havde til Følge, at vi i Reglen altid henvendte os direkte til hende. Utzon selv var meget mistroisk af sig og sparsommeligt anlagt; uagtet han ikke personlig deltog i det daglige Arbejde, afvejede han dog altid selv de fleste Farvestoffer og vejede altid meget knapt, hvilket havde til Følge, at Tøjet ikke fik den rette Farve. Ikke engang Sejlgarn var os betroet, og naar vi skulde sy Vadmæl sammen, maatte vi opgive nøjagtigt, hvor mange Ender vi behøvede og gøre Regnskab for, hvor de Ender, vi sidst modtog, var blevet af. Han sparede ogsaa paa Smørelse, og da jeg engang fik Fingrene mellem et Par Kamhjul paa Kradsemaskinen, friede denne Omstændighed mine Fingre fra at blive knuste, Kamhjulene var nemlig saa afslidte, at det ikke engang gjorde ondt, da mine Fingre passerede imellem dem.

Overfor Varmkypen var Utzon meget overtroisk, vi maatte saaledes aldrig spise i Kypekammeret eller Kipkamset, som han sagde; han har formentlig ment, at Kypen ikke kunde taale Brødlugten. I øvrigt havde han meget tit Uheld med Kypen, hvilket paaførte ham ikke ubetydelige Tab; Grunden var rimeligvis den, at det salte Vand undertiden gik op i Aaen, og dette Vand kunde Kypen ikke taale.

Jeg kan godt sige, at i de 5 Aar, jeg var i Lære, har Utzon aldrig talt et Ord til mig udover det nødvendige, men han talte heller ikke til de andre Folk. Han var altid alvorlig; den eneste Gang jeg har set ham le, var en Gang, han havde faaet at vide, at vi havde boret Hul i Loftet over Pigernes Seng og om Natten trukket deres Dyne op under Loftet ved Hjælp af en Snor; da lo han saa hans tykke Mave hoppede.

Foruden Farveriet havde Utzon tillige Landbrug, Ørredfiskeri og Udklækningsanstalt. Jeg hjalp af og til med Høstarbejdet, men det var dog særlig ved Fiskeriet jeg maatte assistere. En halv Fjerdingsvej oppe i Aaen laa Tenegaarden*) med sine fire Ruser og naar disse skulde røgtes en eller to Gange daglig, lød Ordren: „Vi skal op til Tingø“, og vi sejlede derud i en lille Jolle.

Denne Jolle var for Resten min eneste Kilde til Fornøjelse i min Læretid. Den havde jeg Lov at bruge i min Fritid, og jeg maatte godt tage en fremmed med, og naar jeg var i Jollen, kunde jeg godt sejle en Mil eller mere bort uden særlig Tilladelse, medens jeg som nævnt ikke havde Lov at gaa udenfor Porten uden at spørge om det. Og Jollen var let at manøvrere med i Modsætning til Prammen. Jeg husker en Gang lige efter at jeg var kommet i Lære, at jeg tog Prammen og vilde ro de andre af Folkene i Møde, som havde Jollen, men det var nær gaaet galt, jeg kunde ikke magte den, og da jeg kom ud paa Fjorden, hvor Aaen løber i en Rende, gik jeg paa Grund, og da det imidlertid var blevet mørkt, maatte jeg anraabe en forbisejlende, som hjalp mig ud af Aaløbet igen, da det kneb for mig at klare mig selv.

Ørredfiskeriet medførte meget Nattearbejde. Vi maatte nemlig om Natten sejle gennem Aaen og med en Hage undersøge, om der ikke af Uvedkommende var sat Garn tværs over Aaen, for saa kunde Ørrederne ikke uhindret gaa op til Tenegaarden. Ved saadanne Lejligheder blev vi tit overfaldet med

*) Tene, jysk Tejne, er et gammelt Ord for „Ruse.“

Stenkast. Jeg husker en Gang, da jeg en Nat med 2 Karle som Roere skulde undersøge Aaen, at jeg fik fat i et Garn med Hagen, og da jeg halede ind paa det, fulgte der en Baad efter med to Mand i. Den ene Mand rejste sig med løftet Aare og truede med at slaa, hvis jeg ikke gav Slip paa Garnet, og da Karlene i Stedet for at ro væk roede ind i Sivene, var der ikke andet at gøre end at sætte Garnet fast om en Nagle, saaledes at det, da de fremmede endelig fik det, var totalt sønderrevet.

Det skete af og til, at vi fik Højvande, som kunde stige saa højt, at det stod lige med Dørtærskelen i Farveriet; saa kunde vi ikke være paa Skillebroen, for Vandet stod da et Par Alen over den; den hang ganske vist i Kæder og kunde skrues op eller ned efter Vandstanden, men naar der var rigtig Højvande, slog det ikke til. Det kunde ske, at vi en Morgen kom ned og uden at tænke paa noget traadte ned i Fyrgraven og pludselig mærkede, at vi stod i Vand til over Knæene; det var ikke behageligt, navnlig ikke en Vintermorgen. En Langfredag Morgen Kl. 6 kom Utzon og kaldte, og efter at vi havde drukket Kaffe, meddelte han os, at vi skulde op til Tingø, der var kommet Ordre fra Banen om at brække Hul paa et Gitter, som gik fra Tenegaarden og op mod Banelinien og som hindrede Vandets frie Løb, saaledes at selve Banelegemet var truet af Vandmasserne. Gitteret, af Eg med Jærnhammer*), var ca. $1\frac{1}{2}$ Alen højt og anbragt for at hindre Ørreden i ved Højvande at gaa uden om Tenegaarden. Det kunde umuligt lade sig gøre at ro op til Stedet

*) Tværstykke af Jærn.

med Baad fra Farveriet, dertil var Strømmen altfor rivende; jeg maatte laane en Baad højere oppe ad Aaen, saa der kun var nogle faa Hundrede Alen at ro, og dog tog det over en Time at komme dette Stykke Vej; to Karle havde tidligere forsøgt det, men var drevet tilbage. Foran Gitteret var kun en Alen Vand, men bag Gitteret, som var overiset, stod Vandet saa højt, at det fossede frem over dette. Jeg maatte gøre Baaden fast ved Gitteret og med Sav og Økse bryde Hul paa det, alt imedens Vandet strømmede ned over Baaden og mig, og endelig ved Middagstid var der brækket saa stort et Hul, at Faren for Banelinien var afværget. Saa maatte jeg i Vand til Bæltstedet for at gøre en anden Baad fast, som laa optrukket i Land, alt imedens Utzon stod inde paa det tørre Land og saa til. Derefter fulgtes vi ad hjem, jeg var vaad til Skindet, og en sort Frakke, jeg havde paa, var aldeles flaaet. Da vi kom hjem, gik jeg ud i Køkkenet og bad om varm Kaffe, men de tilbød mig i Stedet min Frokost med reven Oste-skorpe — det kunde jeg dog ikke spise, men gik ind i Bageriet ved Siden af og fik mig noget varmt Brød og gik derpaa i Seng, og da de hen paa Eftermiddagen kaldte til Middagsmad, var jeg ude af Stand til at staa op, men der var alligevel ingen, der senere spurgte til mig. Til alt Held slap jeg dog over den Tur med en let Forkølelse. For al min Medvirkning ved Fiskeriet i hele min Læretid fik jeg en Ørred paa 5 Pund.

I Anledning af den fransk-tyske Krig 1870 laa der mange Soldater i Kolding. 3 franske Soldater, der kom til Kolding efter at være rømt fra tysk Fangenskab, fik en overstrømmende venlig Mod-

tagelse. Ogsaa vi havde en Del Soldater i Kvarter. Jeg mindes en Tildragelse med en Underkorporal, som boede hos os. Vi havde en Kasse af halvcylindrisk Form, nærmest at ligne ved en Vugge, den brugtes til at sætte under Valserne, men laa ellers fortøjet ved Broen, den kunde jeg godt sejle i, og det havde Underkorporalen set og vilde ogsaa forsøge det, men det skulde han aldrig have indladt sig paa, for Kassen gik straks rundt med ham, og det uheldige var, at han skulde stille straks efter og derfor maatte møde saa vaad han var. Nogen ungdommelig Sjov var der altid Lejlighed til, hvor vi var saa mange Mennesker, saa Livet henrandt ikke i ensformig Kedsomhed. Særlig husker jeg, at Karlén Jørgen Simonsen Hundevad tit maatte holde for, han var flink og skikkelig og fandt sig i det utroligste, naar blot han fik en halv Kop Te; Karlene, som spiste i Borgestuen, fik nemlig ellers ikke Te, men Nadver.

Mellem Svenden, Ole Morten Zolset, og den anden Lærling, Vilhelm Petersen, var Forholdet ikke godt En Aften, da Zolset var kommet fuld hjem og var gaaet i Seng, blev han onskabsfuld og gav sig til at skælde Vilhelm ud; det endte med, at de begge røg op af Sengene og for løs paa hinanden, Vilhelm var iført en meget lang Skjorte, og Zolset en kort Uldtrøje, og da de havde været oppe at slaas et Stykke Tid, var Zolset aldeles nøgen, og Vilhelm gik da sin Vej og overlod mig til det fulde Menneskes Selskab. Naa, mig gjorde han nu ikke noget. Men saa skulde han forrette et nødvendigt Ærinde, og dertil brugte han sin ene lange Støvle; bag efter vilde han tømme den ud af Vinduet, hvilket dog ikke

var nødvendigt, da der ingen Bund var i Støvlen. Saa var hans Pibehoved under Slagsmaalet trillet ind under Sengen, og det fulde Menneske stillede da sin tændte Lampe ind under den halmfyldte Seng for at lede efter det. Det var et Under, at det gik godt.

En anden Gang, da de var oppe at slaas, knuste de hele vort Service, Kopper og Tallerkener til 3 Personer, og nu var gode Raad dyre. De blev nu enige om, at jeg, hvem det paahvilede at bære det tilbage til Køkkenet igen, skulde falde op ad Trappen med det, saaledes at det kunde faa Udseende af, at der forelaa et hædeligt Uheld. Det hele forløb som det skulde, jeg faldt op ad Trappen med et forfærdeligt Hyl, medens Skaarene ramlede ned over Trinene. Da jeg ikke havde noget at betale med, slap de andre med Skrækken.

Zolset drak jo, og jeg blev tit sendt efter Brændevin til ham. Det opdagede Utzon, og han forbød mig derfor at hente Brændevin. Naa, saa blev jeg sendt efter Rom, og alt gik ved det gamle, Zolset var bestandig mer eller mindre fuld i Arbejdstiden. Det undrede Utzon, og han spurgte mig, om jeg da fremdeles trods hans Forbud hentede Brændevin til Svenden, hvilket jeg naturligvis benægtede. Han spurgte mig da, om jeg ikke hentede andre Ting til ham. Jo, jeg hentede Rom, svarede jeg. Om jeg da ikke vidste, at Rom var meget værre end Brændevin? Nej, det havde jeg ingen Anelse om, og det var ikke blevet forbudt at hente Rom. Nu blev der nedlagt Forbud mod at hente Spiritus under nogen som helst Form.

En Aften, da vi spiste i Pressekommeret, havde

jeg været saa uheldig at faa et raaddent Æg; jeg turde ikke sige noget, da Utzon var til Stede, men da han var gaaet, sagde jeg det til Svenden. „Lad Vilhelm faa det, han er saa graadig“, sagde Svenden. Jeg lod det da ligge, og da Vilhelm kom ind og saa det, spurgte han, om jeg ikke vilde have det. Da jeg sagde nej, tog han det straks og bed en ordentlig Mundfuld af det. Det var frygteligt at se ham skære Ansigt, og da jeg havde en daarlig Samvittighed, løb jeg alt hvad jeg kunde ud af Farveriet, ud paa Broen og fik Baaden los, saa var jeg i Sikkerhed, nu kunde Vilhelm spytte Æg ud, true og skælde saa meget han vilde. Han var dog i Bunden en godmodig Natur, og da jeg endelig vovede mig i Land, kunde han selv le af det hele, det var jo hans egen Skyld, han havde selv forlangt Ægget.

En Dag, da jeg stod paa Broen og skyllede, saa jeg en af Byens Matadorer, en ikke velanset Sagfører, komme kørende ned til Aen i sin Gig for at vande Hesten, men denne holdt sig tilbage og vilde ikke gaa ud i Vandet. Sagføreren vendte da Køretøjet og forsøgte at rykke baglæns ud, og da Hesten fik begyndt, blev den ved at rykke, og da Aen midtstrøms er indtil 5 Alen dyb, forsvandt Sagføreren med Gig og det hele under Vandets Overflade. Jeg havde faaet Baaden løst og skulde til at bjærge ham, da en Mand sprang til og tog Hesten ved Hovedet og halede den i Land, hvorved Sagføreren paany kom til Syne i en noget opblødt Tilstand. Mange undte ham af Hjærtet denne Dukkert.

Utzon var en vældig Nimrod og gik ofte paa Jagt, men Jagtudbyttet kom dog ikke i Almindelighed Folkene til Gode, og jeg mindes heller ikke, at

vi nogensinde følte særlig Lyst til at stifte nøjere Bekendskab med det Vildt, der i Reglen hang i Porten til det kunde krybe ned. En Gang havde vi i nogen Tid lagt Mærke til en Hare, som hang og var i Færd med at blive levende igen, og vi havde talt om, at den vist ikke blev appetitlig at komme i Lag med. Saa en Søndag Morgen efter Kaffe kommer Utzon og siger: „Peter, vil du gøre den store Baad klar, vi skal til Strandhuse“. Derud gik det strygende for god Vind. Medens Utzon var omkring at hilse paa forskellige Folk i Strandhuse, gik jeg ved Baaden og ventede, jeg blev mere og mere sulten, og først ved 2-Tiden kom Utzon tilbage. Saa var det til alt Uheld blevet stille Vej, vi kunde ikke bruge Sejlene, og Baaden var en stor, tungtsejlende Kasse. Utzon satte sig ved Roret, og jeg trak og sled i „Gransejlene“, kun besjælet af den Tanke at naa hjem til Middagsmaden. Da vi endelig ved 4-Tiden sad ved Middagsbordet, hvor forfærdet blev jeg saa ikke ved at se for mig Haren, den Hare, som jeg Dagen i Forvejen vilde have gaaet langt uden om. Nu gled den ned med største Appetit.

Skønt jeg i Begyndelsen af min Læretid led meget af Hjemve, kom jeg dog ikke hjem paa Besøg, før der var gaaet $1\frac{1}{2}$ Aar, og derefter var jeg hjemme en Gang om Aaret. Ordinært skulde jeg have været Svend til 1ste Maj 1872 og skulde da have haft Svendetøjet, men Utzon saa sin Fordel ved at lade mig blive Svend allerede til Jul 1871, hvorved han sparede Svendetøjet, medens han til Gengæld gav mig Svendeløn, 4 Kr. ugentlig, fra Jul til Majdag. Det sidste Stykke Arbejde jeg udførte som Lærling, var at sprænge Pressen, hvilket dog skyldtes en

Tilfældighed, idet nemlig Bundstykket var raadnet over. Det var Juleaftensdag. Da jeg saa kom ind og skulde sige Farvel — jeg stod i Begreb med at rejse en Tur hjem i Julen — ønskede Fru Utzon mig tillykke som Svend, idet hun beklagede, at hun ikke havde tænkt paa at tilvejebringe et Glas Vin i Dagens Anledning; det var hende, der som sædvanlig førte Ordet, Utzon sagde kun „Øh“. Da jeg kom tilbage efter Nytaar, spurgte Fruen mig, om jeg vilde have min Mad skaaren i Snitter, som den anden Svend, eller i Sidestykker, som jeg var vant til, hvortil jeg bemærkede, at det var mig aldeles ligegyldigt.

Fra Maj 1872 havde jeg faaet Plads hos Farver Jørgensen i Ærøskøbing. Jeg skulde have udstedt Vandrebog og henvendte mig paa Øvrighedens Kontor herom, idet jeg fremlagde mit Lærebrev. Der blev tillige forlangt Bevis for, at jeg havde gjort Svendestykke. Skønt jeg hævdede, at dette aldrig havde været Brug blandt Farvere, kunde jeg ikke faa udstedt Bogen som Svend, men som Medhjælper. Bogen blev viseret til Slagelse med Bemærkning om, at jeg ikke maatte gøre Ophold undervejs. Da jeg bemærkede, at det var min Hensigt at gøre Ophold alligevel, vilde man vide, hvor mange Penge jeg havde, hvilket jeg ikke mente vedkom andre; tilsidst lukkede jeg Pungen op og fremviste ca. 50 prøjsiske Dalere, hvorefter der ikke var mere at indvende.

*
*
*

Jeg standser her med Gengivelsen af Arnskovs Erindringer, og skal af det følgende blot meddele Hovedtrækkene. Arnskov var en Tur hjemme i

Slagelse, og tog derefter til Ærø og bringer en Række Træk af Livet der; han oplevede bl. a. Stormfloden 1872 og aflagde desuden Besøg paa Udstillingen i København 1872, i Forbindelse med hvilken Rejse han tog en Udflugt til Helsingborg. Omkring 1. Maj 1873 fik han Plads hos en Farver i Køge, hvor han dog kun var i 6 Uger, derefter kom han til Slagelse og var først hos Farver Baun, der havde Forretning i Tobaksfabrikant Langes Ejendom, Matr. Nr. 270, indtil han $^{25}/_7$ 1873 fik Plads hos Farver F. C. Hoffmann, en dygtig Mand i sit Fag, men paa mange Maader en ejendommelig Skikkelse, om hvem Arnskov fortæller adskillige kuriøse Træk. $^{25}/_4$ 1874 blev Arnskov indkaldt til Tjeneste som Infanterist paa Sølvgades Kaserne og laa der til $^{27}/_{10}$ samme Aar, hvorefter han vendte tilbage til Farver Hoffmann, og i Sommeren 1875 var han indkaldt til Lejrøvelse ved Hald. Efter at hans Fader i Aug. 1875 havde købt Ejendommen paa Nytorv Matr. Nr. 266, overtog Arnskov fra 1. Nov. 1875 Farveriet i denne, hvilket hidtil havde været drevet af Farver C. M. Ravn. Han istandsatte det noget forfaldne Inventar og tog med Iver fat paa at oparbejde Forretningen. Her slutter hans Erindringer.

AVISARTIKLER AF P. ARNSKOV

Paa Grundlag af Arnskovs Udklipsamling i Slagelse Bibliotek skal her gives en Liste over den Række Avisartikler, der foreligger fra hans Haand. Jeg har tilføjet Avisens Dato i det Omfang, jeg paa Grundlag af min egen Udklipsamling har været i Stand dertil, men har maattet opgive at stedfæste alle Udklippene, da det vilde kræve en Gennemgang af Aviserne for en lang Aarrække.

SA betyder Sorø Amtstidende, og SAD Sorø Amts Dagblad (Slagelse Posten).

Arnskovs Udklip. Hæfte 1. Den gamle Ligsten i St. Miksels Kirke. - En Kvinde, som ikke egnede sig til at være Kirkeværge.

Arnskovs Udklip. Hæfte 2. Vore Acciseboder (SA $\frac{1}{3}$ 1914). - Hvilke Rettigheder har Slagelse Indvaanere til Slagelse Lystskov? (SA $\frac{7}{11}$ 1913). - Bøddelstræde i Slagelse (SA $\frac{8}{11}$ 1911). - Boede Morten Maler i Slagelse? - Det indlemmede Areal (SA $\frac{10}{10}$ 1911). - Gave til Antvorskov Museum. - Historiske Oplysninger om Slagelse Byskov (SA $\frac{21}{1}$ 1912). - Slagelse Bys Vænger - Dødsfald. En gammel Slægt (Nyeborg). - Slagelse Raadhuse (SA $\frac{26}{6}$ 1913). - Det nye Tinghus og de gamle Raadhuse i Slagelse. - Slagelse Gader: I. Svejterpladsen (SAD $\frac{13}{8}$ 1915). - II. Løvegade (SAD $\frac{21}{8}$ 1915). - III. Kalstedgade (SAD $\frac{28}{8}$ 1915). - IV. Slottensgade (SAD $\frac{7}{9}$ 1915). V. Rosengade (SAD $\frac{18}{9}$ 1915). - VI. Stenstuegade og VII. Herrestræde (SAD $\frac{25}{9}$ 1915). - VIII.-IX. Smediegade (SAD $\frac{1}{10}$ og $\frac{9}{10}$ 1915). - IX. Bredegade (SAD $\frac{18}{10}$, $\frac{22}{10}$, $\frac{29}{10}$ og $\frac{30}{10}$ 1915). - X. Skovsøgade (SAD $\frac{5}{11}$ og $\frac{12}{11}$ 1915). - XI. Gl. Torv (SAD $\frac{19}{11}$ og $\frac{26}{11}$ 1915). - XII. Fruegade (SAD $\frac{3}{12}$ 1915). - XIII. Bjærgbygade (SAD $\frac{11}{12}$ 1915). - XIV. Havestræde, XV. Hestemøllestræde, XVI. Rytterstaldstræde og XVII. Lille Fruegade (SAD $\frac{17}{12}$ 1915). - XIX. Vinpibestræde, Bøddelstræde og Nygade (SAD $\frac{21}{12}$ 1915). - XX. Kirkestræde, Nyportstræde og

Rosengadestræde (SAD 7/1 1916). - XXI. Nytorv (SAD 15/1 1916). - 2 Skæpper Byg-Afgiften (SA 30/11 1915). - Bygafgiften. - Da Tidsregningen sattes 10 Dage frem (18/4 1916). - Jødefejdernes Tid (13/5 1916). - Sorø Amts historiske Samfunds Aar bog, „Helgendyrkelsen i Slagelse“ (SAD 12/7 1916). - Helgendyrkelsen i Slagelse. Svar til Hr. cand. mag. Gunnar Knudsen (SAD 20/7 1916). - Møntfundet i Bjærgbygade.

Arnskovs Udsklip. Hæfte 4. For Hundrede Aar siden (SAD 21/11 1916). - Familien Strande. - Rettergang paa Antvorskov for ca. 300 Aar siden. - Dødsfald (Kobbersmed A. F. G. Dørge). - Rigsraadsforsamling i Slagelse under 30-Aars Krigen (SAD 13/4 1917). - St. Mikkels Kirke (Fund af et lille Rum i Muren [SAD 11/4 1917]). - Byrådsmødet den 11. Juni 1917 og Færdsele n i Lystskoven. - Tobaksfabrikationens Historie i Slagelse. - Slagelse Raad-, Ting- og Arresthuse (SAD 20/6 1917). - En forsvunden Gaard ved Skovsø (SAD 13/9 1917). - Rollerup. En nedlagt Hovedgaard (SAD 4/8 1917)). - Antvorskov Slot (SAD 30/8 og 31/8 1917). - Blade af Slagstrups Historie (SAD 5/10 1917). Mullerup Havn (SAD 5/9 1917). - Forsvarsbrødrenes Kasserer (F. V. Jacobsen) fylder 80 Aar. - St. Mikkels Præstegaard. - Musæumstanken i Slagelse. - Rytter-Stald Stræde. Et Forslag til Navneforkortelse. - Borgmesterjorden i Slagelse (SAD 27/10 1917). - Fra Aaret 1837, da Slagelse fik Borgerrepræsentanter. - Fra Antvorskov Slot. Hvad Gæsterne blev trakteret med for 300 Aar siden. - Fødselsdag (P. Barchager). - Fra gamle Dage (Klingelberg [SAD 11/5 1918]). - Fra gamle Dage. Elefanten i Hattemagerens Butik (SAD 20/4 1918). - Vedbygaard (SAD 15/5 1918). - Jernbjerg- og Garvergaarden (SAD 7/6 1918). - Bjærgbygades Mølle brændt (SAD 1/7 1918). - Sorø Amts historiske Samfunds Udflugt til Ringsted (SAD 1/7 1918). - Trelleborg og Hejninge (SAD 3/7 1918). - Slagelse Latinskole (SAD 4/7 1918). - „Frøerløkken.“ - Antvorskov Klosters Abildgaard eller Lille-Antvorskov (SAD 30/7, 31/7, 2/8 og 6/8 1918). - Antvorskovs Forfaldsperiode. Den hemmelige Løngang (SAD 7/8 1918). - For Hundrede Aar siden. Da St. Peders Kirke mistede sit Spir (SAD 10/8 1918). - Da Christian den Fjerde kun vilde sælge Brænde til Slagelse Borgere til Torvepris. - Majorhuset. - Garvergaarden i Slagelse (SAD 20/1 1919). - De fredede Bygninger i Slagelse (SAD 6/3 1919). - Fra det gamle Slagelse (Matr.-Nr. 248

[SAD $10/3$ 1919]). - Fra Christian den 6.s Tid. Da Postgaardens Ejer ikke vilde gaa i Kirke og herfor skulde straffes (SAD $10/3$ 1919). - Det gamle Slagelse. De 3 sidste Ejendomssalg af Matr.-Nr. 264, 265b og 269 (SAD $17/3$ 1919). - Løvegades Park (SA $9/5$ 1921). - Den Lerche'ske Gaards Historie (SAD $22/5$ 1919). - Da Slagelse ny Galge blev indviet for 200 Aar siden. - En gammel Slagelseslægt (Slægten Nyborg fra 1702 til 1. Nov. 1920). - Dødsfald (P. Barchager). - Gamle Gadenavne (Replik til Otto Jensen [SA $22/2$ 1921]). - Gamle Gadenavne (Replik til Gunnar Knudsen). - Slægten Høyers Forretningsejendomme. - En lille Fejltagelse (vedrørende Brandkorpset).

Arnskovs Udklip. Hæfte 6. Nye Gravfund (i Sorø). - Vore Kirker: St. Mikkels Kirke (delt i 13 Afsnit, nummereret med Romertal [SAD $21/1$, $28/1$, $4/2$, $11/2$, $19/2$, $26/2$, $4/3$, $11/3$, $18/3$, $27/3$, $3/4$, $11/4$, $18/4$, $26/4$ og $5/5$ 1916]). - Et Fund (Brudstykke af et Epitafium [SAD $2/4$ 1917]). - Svane-Apoteket i Slagelse. - En stor Brand for 100 Aar siden (i Holmstrup). - Fra Slagelse for 200 Aar siden. Da Lærer-Embedet blev ledigt i 1720 (SA $2/8$ 1921). - Gaden over Borgmesterjorden (SA $20/12$ 1921). - Hr. Arnskovs Historieskrivning (Antikritik). - Slagelse Svaneapotek, 30. April 1673—30. April 1923. Med Billede. - Et 100-Aars Jubilæum (C. G. Th. Schäfers Bageri). - De nye Udgravninger i Klosterruinerne. - Erindringer fra 1870. Da de franske Fanger kom til Kolding.

Arnskovs Udklip. Hæfte 7. Borgmesterjorden i Slagelse, med Kortskitse. - Svane-Apoteket og Apotekerne i Slagelse (SAD $10/3$, $11/3$ og $12/3$ 1920).

Arnskovs Udklip. Hæfte 8. Begravelser i St. Peders Kirke i Slagelse (SAD 1924, 3 Numre). - Fra det gamle Slagelse. St. Mikkels Kirkegaard. - Slagelse Gasværks Historie. - Vore Kloakforhold. - Fra det gamle Slagelse. Natmænd. - Fra det gamle Slagelse. En Lærers Vilkaar i Aaret 1720. - Fra det gamle Slagelse. Skræderlauget i 1719. - Slotsportens Historie. - Fra det gamle Slagelse. „Slottet“. - Lille-Antvorskov i Slagelse. - En gammel Købmandsgaard gennem 200 Aar (Lars Dinesens Gaard). - Smedegades Mølle gennem 200 Aar. - Før og nu. Et Slagelse-Kommuneregnskab fra 1852. - Af Antvorskov Slots Saga. Lidt om Ridefogderne. - „Rosen“s Historie, med Tillæg. - Frue Kirke og Kirkegaard i Slagelse. - De ældste Fotografier

i Slagelse. - Fra det gamle Slagelse (Matr.-Nr. 260). - Fra det gamle Slagelse. En Artikel i Sorø Amtstidende og et Korrektiv hertil. - Byens Historie (SAD ¹⁸/₆ 1925). - Slagelse Brandvæsen gennem 200 Aar (Uddrag af Artikel i Aar bog for Sorø Amt). - Schous Kornmagasins Brand (³/₃ 1925).

Arnskovs Udklip. Hæfte 10. Vandalismen i St. Mik kels Kirke i Slagelse. - Af St. Mik kels Kirkes Historie (SAD ³⁰/₆ 1928). - Udgravningen paa Antvorskov. - Udgravningerne paa Antvorskov. - Postgaarden i Slagelse (SAD ¹⁰/₇ 1928). - De fundne Ruiner paa Parcelgaardens Mark.

Arnskovs Udklip. Hæfte 12. Løvegades Mølle.

— — —
I Arnskovs Udklipsamling i Slagelse Bibliotek mangler to smaa Artikler: Da Knebelsbarter vakte Sensation i Skelskør (SAD ¹⁵/₈ 1918) og: Interessant Ruinfund i Slagelse (SA ¹¹/₄ 1930). I ovenstaaende Fortegnelse er iøvrigt kun medtaget de Artikler, som bærer Arnskovs Underskrift, men der foreligger den Mulighed, at enkelte af de usig nered e Artikler, særlig i Hæfterne 2, 4, 6 og 8, hvori Arnskov fortrinsvis har samlet sine egne Artikler, ogsaa hidrører fra hans Haand.

PETER EDVARDBSEN FRIIS
ET BIDRAG TIL DANSK PRÆSTEHISTORIE
Af
L. F. la Cour.

De sidste Aartier har bragt os en Række topografiske Skrifter af større eller mindre Omfang og Værd. Dels skildrer de det hele Land som M. Galschiøts Danmark fra 80—90erne, Daniel Bruuns Danmark, Land og Folk fra den første Fjerdedel af dette Aarhundrede og den nye Udgave af Trap ved H. Weitemeyer og Gunnar Knudsen, der for kort Tid siden er bleven afsluttet. Dels er der fremkommet en betydelig Række af By- eller Stedsbeskrivelser, saa den Tid vel ikke er saa fjærn, da alle Danmarks Købstæder hver for sig har fundet sin Skildrer, hvad enten det har været gennem store, bindstærke Værker (som. København, Helsingør, Odense, Aarhus, Ribe) eller gennem mindre og derfor ogsaa mindre dybtgaaende Arbejder, til Tider nærmest i journalistisk Form. Men det er egentlig først den nyeste Tid, der har bragt denne Rigdom med sig. Søger vi blot et Par hundrede Aar tilbage, var der tværtimod Mangel. Hovedparten af, hvad der behandlede topografiske Emner, var akademiske Disputatser, som Regel affattede paa Latin og derfor kun tilgængelige

for et Faatal af Landets Befolkning. Rækken er for lang til, at vi her kan opregne dens enkelte Led for hele Landets Vedkommende, men for at holde os til vor egen Landsdel, til Sjælland, skal her blot nævnes: Alumne paa Borchs Kollegium, senere Sognepræst til Thorslunde-Ishøj, Jens Paludans Disputatser om St. Lucii Kirke (Domkirken) i Roskilde, 1720—22, der i nær ved 100 Aar var det eneste, man havde om dette stolte Bygningsværk, og en Disputats fra 1742 om Sjællands Navn (af Ludv. Chrph. Luja, senere Præst i Bedsted); dernæst forskellige Værker dels om hele Landet, dels om enkelte Steder, særlig København, saaledes: Ludv. Holberg, Danmarks og Norges Beskrivelse 1729, Erich Pontoppidan: *Memoriæ Hafniæ* 1729, *Theatrum Daniæ* 1730, *Marmora Danica* 1739—41, *Den danske Vitruvius* 1746—49 og *Den danske Atlas* 1763—81, Jens Rostgaard: *Kiøbenhavns historiske Beskrivelse* 1733, Stud. theol., senere Sognepræst til Vigerslev-Veflinge, Ludvig Boesens *Helsingør* fra 1757 og Laurids de Thurahs *Hafnia hodierna* 1748*).

I denne Række af Bybeskrivelser, der, som det foregaaende viser, ikke var særlig righoldig, indtager Peter Edvardsen Friis: *En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstads gamle og nuværende Tilstand, Sorøe 1759*, om ikke en betydelig, saa dog en bemærkelsesværdig Plads, og det skal være de føl-

*) Til Litteraturen fra det 16de og 17de Aarhundrede har vi ikke her taget noget Hensyn. Der er enkelte Værker af Værdi ogsaa for vor Tid, som Jon Jenssen Kolding: *Daniæ descriptio nova* 1594, Jens Lauritsøn Wolf: *Encomion regni Daniæ* 1654, og Arnt Berntsen: *Danmarchis og Norges fructbar Herlighed* 1656.

gende Liniers Hensigt at give en Skildring af denne Bogs Forfatter, hans Liv og Virken. Hovedkilden har været den usædvanlig store Brevveksling, som har fundet Sted fra Friis' Side med hans to Biskopper, Peder Hersleb og Ludvig Harboe. Ved at gennemgaa denne er det lykkedes at fremdrage adskiligt, som formentlig kan have Interesse til Belysning af Kirke- og Præsteforhold i Danmark i Midten af det 18de Aarhundrede.

Den Slægt, hvoraf Peter Edvardsen Friis var udgaaet, hørte aabenbart til de indflydelsesrige og velstaaende Borgerkredse i Svenborg, men desværre er det foreløbigt kun meget lidt, der kan oplyses.

Den ældste, vi kender, er *Mads Lucassen Friis*, der var Raadmand i Svenborg og døde $^{15}/_5$ 1682, begravet $^{21}/_5$ 1682. Han var gift med *Elen Pedersdatter* og havde ihvert Fald 5 Børn. I et Vindue, der fandtes i det gamle Raadhus i Svenborg, som blev opført i Aarene 1576—86, findes 11 malede og indbrændte Ruder med Vaaben bl. a. af Matz Lucassen og Elen Matz Lucassen. Deres 5 Børn var: Lucas Madsen Friis, Sognepræst til Frue Kirke i Svenborg († 1687), Peder Madsen Friis († 1717), Jens Madsen Kier, Borgmester i Svenborg († 1703), Bodil Madsdatter Friis (1641—1726) gift ¹⁾ 1660 med Raadmand i Svenborg Poul Boson († 1677) ²⁾ $^{23}/_{10}$ 1678 med Sognepræst i Steenstrup-Lunde, senere kgl. Konfessionarius, Dr. theol. Peder Jespersen (1647—1714), og *Niels Madsen Friis*, Godsforvalter i Svenborg. Denne sidste, hvis Hustrus Navn vi ikke kender, havde 3 Børn: Edvard Nielsen Friis, Ane Sophie Nielsdtr. Friis, først gift med en Hans Hansen, senere med Mag. Mathias Klemmensøn

Schinkel, Rektor i Svenborg, † $\frac{2}{2}$ 1728, og Johannes Nielsen Friis, Tolder i Svenborg, begr. i Nikolaj Kirke i Svenborg $\frac{22}{1}$ 1734, g. $\frac{23}{9}$ 1705 med Birthe Tønnesdatter Rosenberg, f. 1681, Datter af Borgmester Tønnes Rosenberg.

Edvard Nielsen Friis saa Dagens Lys $\frac{1}{7}$ 1659, i en mørk Tid, da Svenskerne huserede paa Fyn, men til hans Liv og Levned kender vi saa at sige intet, bortset fra dette, at han $\frac{4}{12}$ 1703 blev Borgmester i Svenborg og døde 1728, begr. $\frac{14}{10}$ *). Dog oplyser Stenstrup Kirkebog, at Efvert Nielsen $\frac{23}{9}$ 1686 havde Bryllup med „Provstens Datter Kiersten Poulsdatter“. Provst i Sunds Herred var dengang Præsten i Stenstrup-Lunde Peter Jespersen Richert (f. 1647, fra 1688 kongelig Konfessionarius, † 1714), der $\frac{23}{10}$ 1678 havde ægtet Bodil Madsdatter Friis, Enke efter Raadmand i Svenborg Poul Boesen, og der kan derfor sikkert ikke være Tvivl om, at Kiersten Poulsdatter var Provstens Steddatter.

I dette Ægteskab fødtes i hvert Fald følgende Børn: Bodild, døbt $\frac{7}{11}$ 1688, begr. $\frac{13}{11}$, Poul, døbt $\frac{4}{7}$ 1690, Peiter, døbt $\frac{30}{10}$ 1691, om hvem de følgende Linier skal handle, Abbel Marie, døbt $\frac{18}{10}$ 1692, Jesper, f. c. 1696, Købmand i Svenborg, gift med

*) Hans Død findes ikke i Vor Frue Sogns Kirkebog, og for Nicolaj Sogn mangler Kirkebogen for Aarene 1720—35. Skønt Svenborg Skifteprotokoller for disse Aar er i Behold, er der dog ikke Skifte hverken efter ham eller hans Kone. Hans Død lader sig dog bestemme noget nærmere, da Regnskabsbog for Nicolaj Kirke har følgende Notits: 1728 15. Oktober, „da sl. Borgmester Edvard Nielsen blev bested til Jorden, da for Gravens Aabnelse betalt Penge, 4 Rd. 4 Mk. 8 Sk.“ (Velvillig Meddelelse fra Landsarkivet paa Fyn.)

Anna Riber († 1771, begr. $\frac{21}{8}$), † 1784, begr. $\frac{5}{2}$, og Niels, hvis Fødselsaar ikke er fundet, men som 1737 betegnes som Controlør. Han var $\frac{25}{4}$ 1726 bleven Visitør ved Skelskør Toldsted og blev samtidig By-skriver samt Vejer og Maaler i Skelskør.*)

Peter Edwardsen Friis blev født $\frac{23}{10}$ 1691 paa Løjtved, der ogsaa ligger i Stenstrup Sogn og 1688 var bleven knyttet sammen med Skjoldemose, idet Otte Krag og Anne Rosenkrantz' Søn Geheimeraad Niels Krag (1653—1713), som var gift med Niels Juels ældste Datter Sofie († 1722), overtog den efter Bendix v. d. Kuhla. Den senere Borgmester i Svenborg Efvert Nielsen har altsaa boet paa denne Gaard**), om han nu, inden han slog sig ned i Svenborg, har drevet Landbrug eller hvad Grunden kan have været. Derom vides intet, og der kan heller ikke meddeles noget om Hjemmet derude eller senere i Svenborg, ligesom der intet forlyder — os bekendt — om Peter og hans Søskendes første Barndomsaar. Man maa have Lov til at gaa ud fra, at det har været et alvorspræget Hjem; derpaa tyder den Interesse, som Slægten gentagne Gange lagde for Dagen ved Gaver til Vor Frue Kirke i Svenborg, og ogsaa den Omstændighed, at den ældste Søn, som Peter

*) 1718, 30. November holdtes — i Følge Sunds Herreds gejstlige Justitsprotokol — et Provsteretsforfær angaaende et formentligt Brud paa Ægteskabsløfte til Monsieur Niels Friis, da i København, fra Madame sl. Henning Scheels til Tidselholt, Datter af Sognepræst til Skaarup Knud Trochmann, hvor Borgmesteren optraadte paa Sønnens Vegne. (Medd. fra Landsarkivet.)

**) En Faddertilførsel for Skærtorsdag 1695 i Svenborg Nikolaj Kirkebog viser, at han dengang endnu boede paa Løjtved.

var, idet Poul vist døde som Barn, blev sat til Læsningen — maaske med det for Øje engang at blive Præst — peger i samme Retning. Endvidere maa man have Lov til at tænke sig, at Peter har vist Lyst og Nemme, da han ellers vel var bleven holdt borte fra Bogen. Om han i de første Aar har nydt Undervisning paa Fyn, ved vi heller ikke, men da han naaede saa vidt, at han skulde i Latinskole, valgte man ikke en af de nærliggende, i Svenborg eller Odense, men derimod den langt bortliggende i Hillerød. Grunden hertil har sikkert været den, at Drengens Morfader (eller dog hans Moders Stedfader) Peder Jespersen som kongelig Konfessionarius i Henhold til Fundatsen var Medlem af Frederiksborg lærde Skoles Overbestyrelse, der bestod af Lensmanden eller — siden — Amtmanden, Konfessionarius og Slotspræsten paa Frederiksborg.

Skolen i Frederiksborg havde dengang den samme Plads som i vore Dage, i store Kannikestræde, men den Bygning, hvori Peter Friis modtog sin Undervisning og hvor han ogsaa har boet, er ikke den samme som nutildags, idet den gik op i Luer ved den store Ildebrand 1834. Den gamle Skolebygning, som Chr. IV. havde ladet opføre, „laa højt paa Bakken i St. Kannikegade med stejle Gavle og Tag og solidt opmuret af røde Sten i 2 Stokværk, 59 Alen lang, 14 dyb og 12 høj. I regelmæssig Rad kiggede de 12 Fag Vinduer frem under fladbuede Stik, et profileret Sandstensbaand kragede ud under 1. Sals Vinduesrække, svære, smedede Jærnankre prydede Facaden, og over Porten prangede en reliefhuggen Sandsten med Aarstal 1631, kronet af en Cartouche med C. 4. og visende Rigets Skjoldmærke

i en Ramme af Draperier. Trods sine beskedne Maal var det af Christian den Fjerde 1631 byggede Hus i 200 Aar en Kæmpe i Bindingsværkshusenes Flok, ja, muligvis i lang Tid det eneste grundmurede Hus i Staden.“¹⁾

„Vi kaste Blikket ind i det Indre af Bygningen“, skriver F. P. J. Dahl 1836²⁾. Uforandret syntes den store Skolestue i den vestlige Ende at have bevaret sin oprindelige Form. Den Indtrædende havde til venstre 2den, til høire 3die Lectie, hver med en stor højrygget, grønmalet Træstol for Hørerne. To Trin førte op i Mesterlectien, der ene ved et Tralværk var adskilt fra de tvende andre; ved Opgangen dertil havde Man ligefor sig det store Katheder, hvis 2 Døre aabnede Adgangen til Skolens Landkort o. s. v.; til venstre stod — i det Mindste fra 1731 af — den store Kakkellovn. Under Loftet løb de hvidtede Bjælker hen i ringe Afstand fra hverandre, understøttede til at bære den paa-hvilende Skorsten og Skillerumsmurene i anden Etage med 2 lange rødmaalede Træer af en sværere Slags, hvis ene Ende laae ind i Gavlmuren, medens den anden ved Siderne af Døren, saavel som Midten, bares af lignende Støtter. Denne Stue var, ligesom lignende i andre Skoler, fælles Læseværelse for alle Klasser, og der behøvedes vist ei Fortidens hyppige Disciplinær Scener for at gjøre Skolestuen til et tummelfuldt Opholdssted, hvor man... maatte „ligesom kappes indbyrdes om at kunde overraabe hinanden“. Den østlige Deel af Bygningen var bestemt til Rectors Bolig og modtog næppe mange Forandringer i den oprindelige Indretning.

Disse synes derimod i højere Grad at have fundet Sted i anden Etage, og det er nu ei muligt at afgjøre, hvor Meget af denne der var indrømmet til Høernes, hvor meget til „Børnenes“ Kamre eller hvorledes disse, blandt hvilke „Vinterkammeret“ med

1) Hugo Matthiassen: Det gamle Hillerød i „Hillerød By“, Kbh. 1925, S. 147—48.

2) Historiske Efterretninger om Frederiksborg lærde Skole S. 32. o. flg.

2 lange Bænke, vare indrettede. Den hyppige Anbringelse af Lister under Lofterne antyder, at ingen Gipsning afholdt det faldende Støv, og Gulvene finde vi overalt lagte af Sten, — i Skolestuen sikkert endnu længe efter 1726⁴.

Hvilket Aar Peter Edvardsen Friis optoges i Frederiksborg lærde Skole, véd vi ikke, men det har rimeligvis været 1704¹). I Aarene 1688—1703 styredes Skolen af Mag. Jens Christophersen Ledøe, der havde været Hører og Conrektor ved samme Skole, inden han blev Rektor, men da han døde ²²/₁ 1703, fik han Mag. Torkel Rasmussen Grænovius til Eftermand, og det blev ham, der dimitterede Friis 1710 sammen med fem andre, af hvilke den ene var den afdøde Rektors Søn Christopher Jensen Ledøe (Lidovius), der siden blev Sognepræst i Strø og har efterladt sig et Haandskrift: *Historia Regiæ Scholæ Fridericiburgicæ*, (Ny kgl. Saml. Nr. 447, 4.), der er af den største Betydning for Skildringen af Frederiksborgskolens ældre Historie. Det er vel ikke utroligt, at de to, Peter Friis og Christopher Ledøe, har styrket hinanden i Interessen for de gamle Dage og de gamle Minder, som senere gav sig Udslag i den førstes Bog og den sidstes Manuskript. De fire andre, som forlod Skolen sammen med Friis og Ledøe, hed Rasmus Vinding, Niels Vilsund, Casper Lexberg og Christian Braëm, men om disse sidste ser vi os ikke i Stand til at give særlige Oplysninger.

Det var altsaa 1710, at Friis blev Student, og da han det følgende Aar tog Baccalaurgraden, maa man

1) Han boede hos Rektor, der kvitterer for Modtagelsen af Kostpenge, som Konfessionarius udbetaler; første Gang betales der for Friis ⁵/₇ 1705 (for Tiden fra Paaske 1704 til Paaske 1705) 22 Rd. 4 Mk. for 34 Uger.

gaa ud fra, at han hen paa Eftersommeren sammen med alle de andre Studenter er taget ind til Hovedstaden. Det var en uhyggelig Tid. I Foraaret 1710 var de danske bleven slaaet af Svenskerne i Helsingborg, og flere Tusinde Mand døde og saarede laa paa Valpladsen. Efter at Hæren var vendt tilbage til Landet, udbrød der blandt de mange Saarede og blandt de øvrige Soldater en heftig Forraadelsesfeber, der viste sig smitsom, og da de, der kunde taale at transporteres til København, blev ført til Qvæsthuset og Krigshospitalet, bredte Smitten sig snart blandt Hovedstadens Indbyggere i en saadan Grad, at der i Aaret 1710 af denne epidemiske Sygdom skal være borttrykket flere Tusinde Mennesker. Og Aaret efter brød Pesten ud først i Helsingør, senere i København, i hvilken sidste By den krævede over 20000 Menneskers Liv. Om Friis trods dette har opholdt sig i Hovedstaden eller han, som andre, har forladt den for en Tid, ved vi ikke. I Foraarsmaanederne 1712 ophørte Pesten og i hvert Fald fra Slutningen af Aaret er Friis i Hovedstaden, da han ^{11/12} 1712 faar Plads som Alumne paa Borchs Kollegium.

Som bekendt skyldes denne Fribolig for Studenter den berømte Læge og Naturforsker Professor Oluf Borch (1626—90), der ved sit Arbejde havde samlet en for hin Tid betydelig Formue, som han, da han var ugift, bestemte til Oprettelse af et Kollegium for studerende. I den Anledning købte han af Universitetet en af Professorresidenserne i Store Kannikestræde, lod den nedrive og opførte en anselig Bygning, der kunde yde Bolig til 16 Studenter og desuden rummede en større Sal til Brug

for akademiske Øvelser. Efter Professor Borchs Bestemmelser skulde af de 16 Alumner en studere Kemi, en Medicin og Botanik, en Mathematik, tre Filologi og 10 Theologi, en Fordeling, som er et klart Udtryk for Borchs egne Studier og varmeste Interesser. Peter Friis optoges ¹¹/₁₂ 1712 som filologisk Studerende og fik den Plads, der var bleven ledig, da den senere Prokurator Andreas Weghorst forlod Kollegiet. Professor Hans Olrik har i Festskriftet i Anledning af Borchs Kollegiums 200-aarige Bestaaen givet en Skildring af Studenterne paa den Tid og deraf tillader vi os at hidsætte følgende:

Studenterstanden manglede næsten helt det ideale Sving, som man kunde vente hos dem, der kaldte sig Musasønner. Som fremherskende Ejendommeligheder træffer man derimod aandløs Fylden sig med fastslaaede Læresætninger og ufrugtbare Kundskaber, ørkesløs Disputeren om Ubetydeligheder, smaalig og snæversynet Tankegang, spidsborgerlige Nyttehensyn, Smigren for de overordnede, aandelig Ufrihed og Raahed. Studenterne var omspændte af Love og underkastede et Opsyn, som vore Dage maa undres over. . . . Borchianerne delte selvfølgelig disse Vilkaar med Studenterne i Almindelighed, men de var endnu mere bundne. Først og fremmest stod de tillige i Afhængighedsforhold til Kollegiets Eforus; han havde Opsyn med deres hele Færd, særlig med deres paabudte Deklamationer og Disputationer, og Konsistorium øvede ogsaa sit Tilsyn. Ingen kunde forlade Byen uden Eforus' Tilladelse, og enhver, der ikke havde Baccalaurgraden, var under Mulkt forpligtet til at høre hans Forelæsninger. Ifølge „Artiklerne“ skulde man ikke alene forevise Rektor og Professorerne Lektiebøgerne til disse Forelæsninger, men ogsaa til Theologernes og sin Privatpræceptors, men da Forevisningen af Lektiebøger ellers faldt bort snart efter Kollegiets Oprettelse, er det vel næppe bleven overholdt. Derimod maatte Alumnerne forevise deres private Regnskaber. Tildels øvede Eforus sit Tilsyn ved Inspector.

I det hele var der vistnok meget stille paa Borchs Kollegium.

Mange Alumner har udfoldet en ihærdig Flid, saa man næsten altid kunde træffe dem hængende over Bøgerne. Kun Disputatserne bragte mere Liv i Flokken, saa meget, at det vel nu og da kunde udarte til Raaben og Skrigen, og indbyrdes Skænderi kunde ogsaa engang imellem afbryde Freden. Kollegialt Samliv har der derimod ikke været, et fornøjeligt lille Gilde med Latter og Munterhed kunde ikke finde Sted paa Kollegiet; Lovene anviste enhver at holde sig rolig paa sit Kammer, og hvad der gik udenfor Studeringerne saa man skævt til. Det stille Liv kunde baade rumme Videnskabens Fremstræb og Pedanteriets Støv, men stille var det i hvert Fald.“

Af dem, der var Alumner paa Borchs Kollegium samtidig med Peter Edvardsen Friis kan nævnes *Ludvig Holberg* ($\frac{1}{6}$ 1709— $\frac{11}{2}$ 1714), *Niels Ebbesen Aagaard* ($\frac{11}{10}$ 1710— $\frac{11}{5}$ 1717), der ejendommeligt nok var 50 Aar, før han blev Alumne, og inden da havde været Rektor i Thisted. Han har indlagt sig en vis Fortjeneste ved at udarbejde sine tre topografiske Disputatser: *Thya illustranda* (om Thy) og ved at være en af de mest fremragende Medarbejdere ved Rostgaards Ordbogsarbejde. Han døde som Rektor i Køge 1717. Forøvrigt er han den eneste, Holberg omtaler af sine Kollegiekammerater i sin Selvbiografi, idet han siger, at de to (Holberg og Aagaard) var de eneste af Alumnerne, der rigtig gav sig af med det gamle Latium. Endvidere Mathematikeren og Ingenieuren *Joachim Frederik Ramus* ($\frac{11}{6}$ 1711— $\frac{11}{11}$ 1713), der blev Professor ved Universitetet og Stadskonduktør i København, *Jacob Muus* ($\frac{5}{5}$ 1713— $\frac{21}{11}$ 1716), der endte som Præst i Stenløse-Viksø og Provst i Ølstykke Herred, en lille Mand, „men stor af Lærdom og Forstand“, *Hans Adolf Brorson* ($\frac{11}{3}$ 1715— $\frac{23}{6}$ 1716), den senere Ribebisp, vor fromme Salmedigter, og den i sin Tid

meget kendte Læge *Balthazar Johannes de Buchwald* ($11/4$ 1715— $19/10$ 1719).

Det var et Krav, der stillede til Alumnerne, at hver af dem en Gang om Aaret skulde levere en Disputats, men de var ikke altid ivrige i Opfyldelsen af deres Pligter paa dette Omraade, og det bestemtes derfor, at de Alumner, der ikke inden 11te Juni 1716 disputerede efter deres Tur, skulde have deres Plads forbrudt. Blandt de skyldige var Hans Adolf Brorson, der i de fem Fjærdingaar, han laa paa Kollegiet, slet ikke mødte op med nogen Afhandling; da han den 23. Juni 1716 ophørte med at være Alumne, og det ikke var, fordi han havde faaet noget Embede eller Hverv, er han sikkert falden for den skærpede Ordning*). Det samme gælder vistnok ikke, som Hans Olrik formener, Peter Edvardsen Friis, skønt han i de $3\frac{1}{2}$ Aar, han var paa Kollegiet, underligt nok, kun har disputeret én Gang, nemlig over Emnet: Paulus binominis sive de nominibus Sauli et Pauli occasione sumpta ex Acta 13. 9.**); men da Friis $20/5$ 1716 blev kaldet til Skibspræst, efter at han $23/1$ 1713 havde taget den theologiske Attestats med Laud., er det jo naturligt, at han maatte opgive Kollegiet.

Peter Edvardsen Friis blev, som sagt, $20/5$ 1716 beskikket til at være Skibspræst og fik straks Ordre til at forføje sig ombord paa Orlogsskibet Nordstjernen, der stod under Kommando af Admiral Christian Thomesen Sehested (1664—1736); her forblev han til Juleaften, da den daværende Chef, Schoutbynacht [o: Kontreadmiral] Wiglas v. Schindel (1684—

*) Borchs Kollegiums Festskrift S. 105.

***) Om Paulus' to Navne: Saulus og Paulus.

1756) havde faaet Ordre til at søge hjem, eftersom Vinteren tiltog. ²³/₃ 1717 skulde Skibspræsten paa ny gaa ombord, denne Gang paa Orlogsskibet Prins Wilhelm, vel opkaldt efter Kr. V's yngste Søn Wilhelm (1687—1705), under Kommando af Kommandeur Weke; først krydsede man under Bornholm, dernæst under Gotland og Øland og udenfor Karlskrona til Slutningen af Juli, da der blev givet Ordre til at gaa til København og under Kommando af Viceadmiral Andreas Rosenpalm (1679—1754) at convoyere Transporten til Norge, som imidlertid ⁸/₈ 1717 formedelst en stærk paakommende Storm tildels led Havari; Orlogsskibet blev i Norge og conveyerede frem og tilbage fra Fladstrand [Ϛ: Frederikshavn] til Norge. ²⁶/₁₁ 1717 gaves der Ordre til under Schoutbynacht Poulsons Kommando at stikke i Søen og krydse efter 3 svenske Orlogsskibe, som „vi søgte, men ikke fandt, indtil 31. Novembris, da vi om Nattetider havde nær sat Liv, Skib og Gods til udi Udskærene for Straaholmene ved Jomfruland. Vi hug og stødte 15 Gange paa en Klippe og saa ingen Redning for os, hvis Gud ikke omsider af særdeles og saa at sige miraculøs Naade viste os sin hjælperige Haand og hjalp os ned under Jomfruland med beholden Skib, hvor vi laa med Livsfare indtil Juleaften samme Aar, da vi Gud være lovet lykkelig ankrede udi Staveren“. Det følgende Aar, 1718, beordredes Skibene ad Coster ved Strømstad, eftersom Fjenden først i Januar rørte paa sig, „men formedelst stedse contrair Østenvind kunde [vi] ikke komme, men maatte saa ligge i Staveren den ganske Vinter over i strængeste Kulde og forblive paa Orlogsskibet, at vi altid kunde være rede at gaa,

hvor Hans Majestæts Tjeneste det udfordrede, hvilket foraarsagede ikke liden Svaghed iblandt os. D. 8. April samme Aar, efter kongelig allernaadigst Ordre, sejlede vi til Danmark under Schoutbynacht Poulsons Kommando, og saasnart vi ankom, strax maatte gaa ad Østersøen, saasom nogle svenske Skibe der fandtes; en Dag forfulgte vi Svensken til Bornholm og den anden Dag forfulgte han os igen til Stevns. Vi forblev saa i Østersøen indtil sidst i Juli, da vi formedelst Skibets Skrøbeligheds Skyld maatte forføje os til København og selv hjemførte et svagt Helbred; denne Rejse continuerede 16 Maaneder“. Endelig „Ao 1709 d. 26. Marts fik jeg Ordre at gaa ombord igen paa Orlogsskibet Prins Wilhelm under Kommandørkaptain Brandts Kommando, med hvilken jeg forrige Aar 1717 og 1718 som Kaptain paa samme Skib havde faret, sejlede saa fra Rheden under Viceadmiral Tordenskjolds Kommando og ankrede Langfredag Aften [c: $\frac{27}{3}$] paa Gottenborgs [Gøteborgs] Fjord, hvor jeg continuerede indtil Blokaden ophævedes sidst i September, som havde varet snart 6 Maaneder“*).

Os bekendt, findes der ikke andre Udtalelser om P. Edv. Friis' Virksomhed som Skibspræst end de Anbefalinger, som han indhentede, da han i Juli Maaned 1720 (næsten 29 Aar gammel) søgte om Sognepræsteembedet i Skelskør, efter at Mag. Fr. Flint var bleven forflyttet til Nykøbing, Falster, og skønt vi ved, at saadanne Vidnesbyrd ikke altid vejes paa Guldvægt, føler vi os dog opfordrede til her at hidsætte enkelte Uddrag deraf, da de i nogen

*) Sjæll. Reg. Nr. 193 $\frac{30}{7}$ 1720.

Maade kan vise, hvorledes han var og hvorledes han blev opfattet af Officerer og Mandskab. Kgl. Konfessionarius C. Lemvigh siger om Supplicanten, at „han har længe været mig bekendt saavel af hans Lærdom som af hans ustraffelige Liv og Levned, hvilket lover Guds Kirke en tro Tjener udi ham, om dette Kald allernaadigst maa blive ham anbetroet“. Holmens Provst C. Schurmann skriver, at „den ærværdige og høj lærde Mand Mag. Peter Friis har baade i Øster og Nordsøen først paa Orlogsskibet Nordstjernen og siden paa Orlogsskibet Prins Wilhelm med den Troskab, Flid og Nidkærhed forrettet Guds Tjeneste, at de kommanderende Officerer ham meget gode og berømmelige Attestata haver meddelt. I sin Lærdom er han saa retsindig og velgrundet, i sit Levned er han saa skikkelig og ustraffelig, at dersom det allernaadigst maatte behage Hans kgl. Maj. ham efter mange udstandne Besværligheder med et roligere Brød at aflægge, da blev den Menighed, som ham til Sjælesorg allernaadigst blev betroet, med en sindig, skikkelig og god Hyrde forsynet“. Desuden fremlægger Friis Udtalelser af Admiral Sehested, der skriver, at „han sig udi Liv og Levned som en retsindig Guds Ords Tjenere har forholdet“, og af Viceadmiral Rosenpalm, der udtaler, at han ej kan nægte ham „som en retsindig og nidkær Præstemand, et godt og velmeriteret Skudsmaal, saasom han i Lærdom og Omgængelse har comporteret [o: skikket sig], som det en god Præstemand egner og anstaar“ og udtaler det Ønske, at Kongen ham efter lang udstanden Møje og Besværlighed baade i Nordsøen og Østersøen vil allernaadigst med et Præstekald benaade. Og endelig siger Kom-

mandørkaptain Thom. Frid. Brandt: „Hæderlige og højlærde Mand Mag. Peter Friis har udi 3 Aar fra 1717 til 1719 inclusive været Præst paa det mig allernaadigst anfortroede Orlogsskib Prins Wilhelm og fulgt med mig stedse i Nord og Østersøen, saavel som og nu senest ved Blokaden for Gottenburg [Marts—Maj 1717] og Marstrands Erobring [Juli 1719]“. Kommandørkaptainen har altsaa haft rig Lejlighed til at lære ham at kende ved daglig at være sammen med ham, og derfor kan der vel ogsaa lægges nogen Vægt paa, naar han fortsætter: „Han har forrettet det Embede, ham var betroet, som en retsindig Herrens Tjener, fremmede udi alle Ting sin Guds Ære og efterlod sig hos alle et godt Eksempel og god Vidnesbyrd i Lærdom og Levned; hans Menighed elskede og ærede ham, og hans Kærlighed igen til Menigheden holdt ham paa samme Skib, at han der udi 3 Aar continuerede nu indtil Enden; ikke derfor at tvivle paa, at han, som har været tro over lidet, jo sættes over det, som mere er“.

Det var ikke mange Medansøgere, Friis havde, egentlig kun 2, nemlig Niels Juulbye¹⁾ der var Feltpræst, og Caspar Müller²⁾, der i 12 Aar havde været Kapellan i Skelskør og anbefalede af Skelskør Bys Borgerskab som en, der har vundet deres Yndest ved sin Lærdom og skikkelige Forhold. Endelig ansøgte Daniel Hansen Glumsø³⁾, som har været

1) blev 1721 Sognepræst til Hjerring, St. Hans og St. Olai. † 1754.

2) blev 1723 resid. Kapellan i Viborg Graabrødre Kirke, 1728 Sognepræst til Harridslev-Albæk. † 1736.

3) † 1726.

residerende Kapellan sammensteds udi 23 Aar og ej haft af Sognepræsten mere til Indkomst aarlig end 32 Tønder Korn, 6 Lam og 6 Læs, om at maatte nyde de tvende Skelskør Kald annecterede Sogne, Skørpinge og Faardrup, saaledes at de maatte blive Skelskør fratagne, thi de har derfra i forrige Tid været adskilt^{*)}).

Men Borgernes Ønske vejede ikke tilstrækkeligt, en Udskillelse af de 2 Annekssogne kunde man ikke gaa ind paa og 31. Juli 1720 kaldtes Friis til at være Sognepræst i Skelskør, Skørpinge og Faardrup.

Det var kun en lille By, Friis kom til, Indbyggerantallet skal 1672 have været 617, i 1753 549. I sin Bog om Skelskør har Friis ofret et af Kapitlerne til en Omtale af Borgerskabet i Byen, og derfra henter vi nedenstaaende Oplysninger, der kan vise, hvad det var for en Kreds han kom til at færdes i og hvorledes han fandt sine Sognebørn. Medens Byen tidligere havde været langt større, er der nu [c: 1759] kun „90—100 Familier foruden Byfoged, Præster, Kongl. Betientere, Tolder og Controlleur, Præste-Enker, andre Civil og Militaire Personer“, der især som Pensionister har slaet sig ned her, fordi de ansaa det for et billigere Sted at leve.

Af Kiøbmænd er der 9 til 10 Stykker, medens der i forrige Seculo var knap en. . . . Af Skoemagere haves gierne et Dosin og derover med Skoflekere. . . . Skomagerne haver deres Laug og foruden dette haver de ogsaa Liig-Laug, og formener sig at være ligesom privilegerede at hembære de Sal. Afdøde, og vil foreskrive endog fattige Medborgere, ja dem som af Fattiges Casse nyder Hjælp til deres Liigfær, og hvor Geistligheden ikke kan

*) Gratial Protokol 1719—20. Pag. 205—06.

nyde noget, vil dog Liiglauget have deres Rdlr. for at tage en gammel sort Kiortel paa, de drikker in sanitatem mortuorum [o: paa de dødes Sundhed], saa deres Lade er lige let, og de forslæber sig ikke, eller sætter Helsen til naar den [o: Laden] fløttes, de glæder sig i andres Død, og som blev svaret ved en vis Mands Begravelse, da Skoemagernes Drukkenskab blev lastet, maa man ikke glæde sig, at han, sc. den Døde, kom 2 Allen under Jorden, heller end han skulle komme 4—6 Allen over Jorden... Af Vævere findes her ogsaa en temmelig Qvantitet, men uden Laugs Artikler, som burde være, at man kunde vide, hvad som fordres bør af en Mand, som bekiender sig til den Profession, saasnt de har lært at væve en Allen Blaar- eller Hør-Læret, straks skal de kaldes Mestere, strax skal de have en Kone. I et Aar Dreng, Karl og Mand er jo vel avanceret! Men derover ikke alene i denne, men andre Professioner belades Stederne med slette Borgere og slette Haandværker, som man ikke kan betroe et Støkke Arbejde som er af Betydenhed, af alle Vævere findes knap en eller to, som kan væve Dreiel eller Mønster-Verk;... Schielchiørs Ungdom veed ikke at reise paa Haandverket, eller gaae ud af Landet for at lære og see fremmede Verkstæder, Skoemagere og Vævere bliver ved deres Fødestavn. Søfolk og de, som applicerer sig [o: uddanner sig] til Søen, nødes til at gaae med Vinden og med Strømmen, og i saa Maade haver 2de af vores unge Mandskab havt den Lykke paa nogen Tid at frequentere det Algierske Slaverie, men ere, Gud skee lov, lykkelig ved Kongens Naade ranconerede [o: løskøbte]. Af Smedde findes 4 i Byen, 2de Kleinsmede, som ere gode, en af dem især, en Tubalkain i sit Arbeide, veed at arbeide i Kobber, Jern, Messing, er Kleinsmed, Grovsmed, Ankersmed, veed at hiælpe og berede Uhrverker, om han ellers uden Misundelse og Modsigelse maatte bruge sig som han kunde... Tvende Grovsmede gives her, hvilke om de kunde sammensmedes og faae en god af dem begge, ville blive et Mester-Støkke... Resten af Borgerskabet er deels Skrædere, Snedkere, Hattemagere, som ingen egentlig Laug haver i Byen, men associere sig med Laugene i andre Kiøbstæder, deels andre Borgere, som lever af Agerdørkning, og kiører Reiser for Folk... Laqveier, Paruqvemagere, som nu udgjør en tredie Deel af Verden, vides ikke af i Schielschiør. Contra [o: Derimod] Tieneste-Folk, som desuden ere selvraadige,

og hvis Seculum det er i disse gode Tider, ere de gode, da heel rare [ɔ: sjældne], en fri Tieneste Karl er ikke at faae, enten skal man betiene sig af en Rytter eller Soldat, og dog med gunstigt Tilladelse, at naar Trommen slaer, Trompeten blæser, skal han følge og Husbonden staa alene tilbage og standser i sit Arbeide. Ball, Asembleer, Spil og Leg, at tractere, holde Giestebud etc. bruges her ikke, men hver skiøtter sig selv, og stopper sin Pibe Tobak hver af sin egen Daase, dog naar Brølluper skeer, veed de ogsaa at signalisere sig [ɔ: udmærke sig], som sømmeligt og billigt være kan. Som Borgerskabet ogsaa nu omstunder er særdeles civiliseret og tillige genereus og tienstagtig imod deres Lærere og Medborgere; Vel hos de Gamle kan findes noget Altvætersk [ɔ: gammeldags] og nogle gamle Sædvanner, som man kan pardonere og saa lade passere!).

Det er jo ikke en helt igennem flatterende Skildring, Friis giver af sine Bysbørn, og naar hans Bog allerede kort efter dens Udgivelse fik Øgenavnet „Skelskørs Beskæmmelse“, er det ikke usandsynligt, at man har fæstet sin Opmærksomhed paa Linier som ovenstaaende.

Eller paa følgende, der findes andetsteds i Bogen:

I gamle Dage forstod de [ɔ: Skelskørborgerne] ikke deres Brændeviins-Pande saa vel som nu, da hver haver sin, ikke heller troer jeg Drukkenskab var saa giengse i gamle Dage som nu; thi da kunde Brændeviin undværes, nu ikke²⁾.

Endnu for 30 Aar siden ginge gamle Koner, naar de gik til HErrens Bord, ligesom fornemme Borgermænd, med deres sorte Klædes Kappe paa; de viste [ɔ: vidste] ikke hvad Damaster, Triumphanter, og hvad slige Stoffer vare, vel, de havde gode gammeldags Guld-Kieder og Arm-Baand, men viste [ɔ: vidste] ikke, hvad Tambak og Straae-Perler var; een smaa blommet Tobins Kiol var deres fornemste Prydelse og den havde Moder og Mor-Moder gaaet udi, og udi den gik Børn og Børne-Børn, de gjorde ikke Kiøbmanden, ikke Skræderen riig; Nu desværre bliver

1) S. 172—75. 2) S. 185—86.

Schielschiør i dette Seculo noget Fransøsk, og det Satans Fiskebeens-Skiørt drager flere gale Noder og unyttige Omkostninger efter sig, og om endnu alting i Schielschiør er temmelig tarvelig. saa kan det dog ikke skee uden for, da de maa være denne Verdens Masqve liig*).

Skønt Byen var lille, og man derfor ikke skulde tro, at der var meget at gøre, var der i Skelskør foruden Sognepræsten ogsaa ansat en Sognekapellan. Da Friis kom dertil, var *Caspar Pedersen Müller* Sognekapellan, men han blev Aaret efter forflyttet som Sognepræst til Høve-Flakkebjærg, og det Samarbejde, der har fundet Sted mellem ham og Friis, kan da ikke have været nævneværdigt. Han efterfulgtes af *Christian Olufsen Hassel*, der var 47 Aar, da han blev ansat (f. 1674, Stud. fra Slagelse, cand. 98 og 12 h.) og gennem 16 Aar var han og Friis Medarbejdere i Skelskør. Om Forholdet mellem Friis og disse to hans første Kapellaner vides intet udover hvad han siger i et Brev til Hersleb (²⁹/₁₂ 1739): „Jeg har stedse . . . levet i broderlig Kierlighed og god forstaaelse med Capellanerne, helst de 2de første, mig i Embedet vare givne, som ikke alleene vare gamle Mænd, dem ieg ærede som fædre, men og tienstactige Mænd og i alle ting ragte mig samfunds hænder“, og han nævner, hvorledes den første af dem under Sognepræstens sl. Claudiani Sygdom „heele fierding Aar forrettede baade Sognepræstens og Capellanens tieniste, inden og uden Kirchen“. Anderledes stillede det sig, da *Lars Hjort Knudsen Klarschow* 1737 blev Kapellan, idet han syntes betydelig vrangvillig, saa Friis føler sig op-

*) S. 188.

fordret til ²⁹/₁₂ 1739 at henvende sig til sin Biskop derom. Spørgsmaalet er, om det ikke er Kapellanens Pligt at hjælpe med ved Messen. „Det er ald Verden Vitterligt, at det iche er sognepræstens plict i Vor frue Kirche, iche i de Andre hovedkircher, iche andensteds i Kiøbstæd Kircherne paa Landet aldtid at staae for Altaret og Messe, men det er Capellanens“. Ganske vist maa Friis indrømme, „at det aldtid her har været praxis, at Sognepræsten har Messet i min tid, saavel som i nogle af formændenes“, men han vil fastholde, at det var ikke af Skyldighed, men af Kierlighed for Medtienere, som desuden paa Sabbathen havde det besværligt noch med Froeprædichen og Aftensang“. Nu synes Friis, at det er urigtigt, at Kapellanen, skønt han „har været i Kirchen, ja kommet for altaret og uddeelt Kalchen dog har nættet mig (som er kommen træt af prædichestoelen) at gaae for Altaret, consecrere og forrette det øvrige“, og det forekommer ham, at hvis man skulde „hente hielp udenbyes fra herredet af, naar Hjælp tiltrængtes, da var det uanstændigt“. „Jeg maa derfor hermed underdanigst spørge, om en Sognepræst aldeles ingen hielp i saa Maade bør have af Capellanen, at prædiche Vil ieg iche tale om, thi det begierer ieg iche? om Capellanen aldellis kan Næcte Sognepræsten slig hielp?“

Biskop Hersleb, der var en klog og myndig Mand, indlod sig tilsyneladende ikke i Brevveksling med Friis eller Diskussion med Klarschow om denne Sag, men han skriver ¹²/₁ 1740 til den daværende Provst Holger Olivarius:

„Mag. Friis i Schielschiør har til mig anmeldt, at Kapellanen Hr. Klarschow vægrer sig for at betjene

Altaret til Højmesse om Søndagen. . . . Jeg vilde ugærne decidere i den Sag, at det ikke skulde synes, at jeg herudi favoriserer Sognepræsten for Forvandtskabs Skyld*); men jeg mener om Deres Velærværdighed vilde kalde Kapellanen for sig og underrette ham om Sagen og hvordan det vilde gaa, om det kom til Decision . . . thi sker det sidste, saa bliver det visseligen ikke alene Kapellanen paalagt, som et onus [o: en Byrde], men endog saaledes, at i hans Forfald han maa skaffe en anden i sit Sted, hvorpaa jeg ved Eksempel, som ved Dom er confirmeret . . . det lader allerbedst, naar enhver af dem veed sine Partes, og de siden i Kærlighed assistere hinanden, og den ene gør den andens vices [o: Gentjeneste].

Imidlertid maa denne „Kurre“ paa Traaden have rettet sig, — om der har været flere, ved vi ikke —, for da Friis 5 Aar senere, efter at Klarschow 1742 var bleven Sognepræst i Magleby, følte sig opfordret til, paa Grund af et Sammenstød med den nye Kapellan, at søge om Tilladelse til at lade sig betjene ikke af den, der var nærmest til det, Kapellanen i Byen, men af en uvedkommende Præst, og fik denne Tilladelse, valgte han Klarschow til sin Skriftefader.

1742 var *Johannes Pedersen Monrad* nemlig bleven Sognekapellan i Skelskør. Han var født ^{12/8} 1707 som Søn af Sognepræst til Tømmerup, Holbæk Amt Peder Manasses Johansen Monrad og Gunild (Gundelle) Pedersdatter Børkop, var 1726 bleven

*) Peter Edvardsen Friis var kødelig Fætter til Biskop Peder Herslebs Frue, Bolette Hjort.

Student fra Kalundborg, tog Baccalaurgraden 1730, blev dernæst Kantor paa Vallø 1738, tog theologisk Attestats 1742, blev Kapellan i Skelskør s. A. og var der, til han 1757 som sin yngre Broders Eftermand blev Sognepræst i Tømmerup, hvor han døde $23/8$ 1772.

Til Belysning af Monrads Forhold og hans Personlighed kan peges paa et Par Udtalelser om ham dels af den tyske Hofpræst J. B. Bluhme, der, som bekendt, havde en overordentlig stor Indflydelse bl. a. ved Præstekaldenes Besættelse under Chr. VI og i den første Tid af Fr. V's Regering. I en udateret Skrivelse, han i Tiden 1746—48 har nedtegnet, peger han blandt andre paa Johannes Monrad, Kapellan i Skelskør og siger om ham og tre til, der nævnes sammested, at de „sind dem äusseren nach in sehr elenden und kümmerlichen Umständen [o: udvortes set i meget elendige og kummerlige Omstændigheder], men de er „recht treue rechtschaffene und gottesfürchtige Lehrer“, der fortjente en bedre Stilling, som de fuldt kunde leve af¹⁾. Og Peder Hersleb, der 1752 udarbejder en Designation (Fortegnelse) paa „de Præster i Siælands Stift, som sidde i ringe Kald, men i Lærdom og Levnet ere saa skickede, at paa dem kunde reflecteris til bedre Stationer“, nævner bl. a. „Hr. Johan Monradt, residerende Capellan i Schielschiør, en vel studeret, en ret gudfrygtig mand, stille og sagtmodig, var bedre Brød værd, men om han har prudence og erfaring nok til noget stort at forestaae, tør Jeg icke forsickre, men et got Kald paa Landet meriterer hand“. ²⁾

1) Kirkeh. Saml. 3 R. 5. Bd. S. 645—46.

2) Kirkeh. Saml. 3. R. 5. Bd. S. 690.

At han hørte til Pietisternes Kreds, kan der vist ikke tvivles om, og det er vel den Nidkærhed, som han sad inde med, der til Tider lagde ham vel stærke Ord i Munden eller Pennen, hvad der fremgaar af nedenstaaende Brev, som Friis ^{14/7} 1744 sendte Biskop Hersleb, og som vi ikke kan lade være at hidsætte in extenso. Det er ofte vanskeligt at dømme Folk imellem og dobbelt vanskeligt bliver det, naar Striden ligger henved 200 Aar tilbage i Tiden, men man kunde fristes til at mene, at der her har været Fejl paa begge Sider, at Friis i sin Skrivelse mulig har malet sin Kapellan med for sorte Farver, maaske har tillagt ham Ytringer, som han ikke er kommen med eller som i hvert Fald ikke har lydt paa den Maade, medens Monrad maaske af sin Nidkærhed har ladet sig føre for vidt. Noget lignende kunde man opleve ogsaa i vore Dage, naar yderliggaaende Partifolk sættes sammen. Den kristelige Overbærenhed og Ydmyghed maa da vige for haarde og skarpe Ord.

Høy Edle og Høyærværdige

Hr. Biscop

Gunstige Velyndere!

Længe har ieg tröchet mig ved at incommodere deris Høyærværdighed med efterfølgende Matrice, men nu i Guds Nafn har maat resolvare; sidst afvigte 8. Majj Vare ieg og mine Giester Ved Herrens bord, men i ald Vor livs tid har Vi aldrig haft saa kummerlig og bespottelig Kirchegang; Capellanens Hr. Monrats forhold, før hand kom hid, er nochsom bekient, og har yttret sig meere og meere, helst nu i min langvarige svaghed, da ieg iche har kundet komme i schrifftstoelen og hand har spillet Mester i Mee-nigheden; Mange har besværet sig over hans omgang og forhold sammesteds, da hand fordømmer alle, lader dem gaae trøstsløse fra sig, tilsiger syndernis forladelse conditionate [ɔ: betingelsesvis], siger hans haands paaleggelse er dem iche til nytte, opfylder schrifte-

stolen med Bye og Kroesnach, Viist mange ærlige Gl. Christelige folch fra schriftstoelen, og i sær en Mand og Gl. Kone, fordi Manden ikke Ville Kiøre i schoven for ham, det sculle Vel iche saa hende [o: hænde], men Var dog saa, saa snart en Mand dricher en pæl Viin eller Glas Øll paa Vertzhuset, strax schal det møde ham i schriftstolen og in summa enten hand har dend liderligste synder eller det beste Guds Barn for sig, bliver de tracterede paa en foed, mange har enthodet sig fra schriftstolen og Altaret, indtil ieg saa self Ved Guds bistand kunde Være der[;] dette at forbigaae, som sagt er, Vare vi Ved Herrens bord, man hand levnedede hende [o: Præstens Hustru] iche ære for en schilling, saa ieg iche kand kalde ham en præst eller sielesørger men snarere en æreschiender, min Kone særdelis at hun var en bagtalersche, at hun blinchede med øynene efter folch, gjorde miner og vrængte efter folch, at hun gich efter folch, at hun gnællede i Kirken, som hans talemaade var; da Gud veed og ieg kand contestere for Gud, at hun iche mindre er schyldig end i sligt, da det er iche hendis Maade at bagtale og bande, langt mindre hun er gammel, og har en svag Gang, at hun schulle gaae efter folch; det kom saa Vit at min Kone i schriftstoelen maatte bede ham menagere sig [o: holde Maade], da hun iche var schyldig i det hand beskyldte hende for, hun var nu en gammel Kone [53 Aar] og levet sin tid uden forargelse og blame, og bad ham iche hænge hende slig skam paa, men det blev det samme, saa ieg nedre i Kirchen kunde høre at der var en heftig disput i schriftstoelen, hun foreholt ham, at nu i 2 Aar, hand hafde kient hende, hun iche 3 à 4 Gange hafde været af sit huus, men i slig kummerlig tilstand formedelst min svaghed stedse været inde, lidet eller intet talt med folch, har haft andet at tænche paa end bagtale, men hand blev ved med største bitterhed at smælde og schiælle paa hende som bagtalersche, saa hun maatte fornæcte sig self, og ervarte hvad forladelse hand Wilde give hende. Min Kone har siden Været heel slet baade i sind og legeme, snart hverchen æder eller dricher eller kand sove, ja Gud bevare hendis forstand og det Vil udentvil forkorte hendis dage; mine børn troer ieg iche glemmer den dag, helst min yngste datter som da 1ste gang Var Ved herrens bord; Efter prædichen og tienisten maatte ieg spørge Hr. Monrat om hvad som var passeret i schriftstoelen, da ieg kunde høre de Vare saa høyrøstede, hvorpaa hand svarede som forhen, at hand Maatte straffe min Kone som bagtalersche, som der Vrængte og gich

efter folch; ieg maatte spørge, hvoraf hand hafde sligt, da det Var løgn og usandfærdigt; hand svarede, det røcte hafde hun af alle folch; ieg bad ham sige mig af hvem hand hafde hørt sligt røcte, nej det vilde og kunde han iche; Summa der er idel malitie hos manden under hans største hellighed, og en overmaade misundelse fordi ieg iche døde, at hand kunde blevet sognepræst, og saa lader hand sig forføre af andre hadsche og særsindede mennischer, og hand troer hver Kierlingslader, og de kand faae ham til at sige paa prædichestoelen og i schriftestoelen hvad de vil; hand sagde samme dag efter tienisten til mig, Jeg formaner Eder M. Friis at I holder Eders børn til Gudsfrøct; men det var noget ieg iche Ville svare hans slemme mund paa, da Gud er dommere hvorledis ieg har Opdraget og Anført mine Børn, men hand vil noch have qvækere af dem; min Kone har nogle gange Været i disput med Hr. Monrat, angaaende hans prædichener, da hand en tid lang stedse fordømte dend gansche menighed, scher alle over en Kam, de gich alle paa dend brede Vej, ingen blev salig uden dend liden Hob : sc: hand og hans Gudinde søster Ane, som hand førte med sig, og et par giftesyge Encher, hand har træchet til sig, hvoriblandt dend taabelige Madm. Poscholan :| Min Kone har Viist ham hans prædichens urimelighed, foreholt ham dend naade i Christo og Christi fortieneste, at der Var mange Guds børn, dog de iche Vare Qvækere eller sloeg sig til de schinheliges tal, saa hand nogle gange er gangen heel Vred bort, og dette er det hand vil kalde at bagtale; Min Kone er Gud schee lov retsindig og vel oplyst Christen, dog over hans forstørrede prædichener haver ieg nogle Gange haft umage Noch at holde hende paa dend rette Vej i troens glæde og frimodighed, thi slige Qvækere kand iche andet end forstørre, fordømme og fortvile; hvad er her ved sagen af gjøre? hand meriterer en God reprimande, men ieg Veed hand er og bliver dend samme, og alding i hvor ont det er, naar det scheer af ham og hans partie, scheer det for Christi schyld og er idel hellighed — Var det mueligt, Ville ieg ydmygt udbede mig tilladelse, som andre Herredspræster at communicere hos een af Naboe Præsterne, enten Hr. Clarschow, Vor Gl. bichtfader eller en anden, eller ieg foraarsagis selv at betiene mit eget huus, eller ieg skulle søge Kongl. Allern. tilladelse i saa Maade, thi min Kone gaar aldrig meere hos Hr. Monrat, før bliver hun reent borte fra Sacramentet, I øvrige

ønschede ieg hende nogen Satisfaction for slig tort, hand har belastet hende med; Jeg lever stedse med ald underdanig Submission.

deris Høy Edle Høyær Værdigheds
Min Hr. Bi[scops]
underdanige ringe tienere

P. Friis.

Schielschiør, den 14. Jul. 1744.

At Friis efter dette ikke har følt sig opfordret til stadig at lade sig betjene af Monrad, er jo ret naturligt, han tog den Beslutning at vende sig andensteds hen, søgte og fik Tilladelse dertil og valgte, som ovenfor nævnt, Klarschow i Magleby.

Nogle Aar efter var der paany Sammenstød mellem Sognepræst og Kapellan — om der har været andre i Mellemtiden, ved vi ikke —, og denne Gang drejer det sig om Antagelse af nogle udensogns Børn til Konfirmationsforberedelse. Som hver Gang, der foreligger en Sag lidt ud over det almindelige — og forresten ogsaa uden at det er Tilfældet — henvender Friis sig til Biskoppen og besværer sig [$\frac{7}{2}$ 1747]. Til en Begyndelse udtaler han sin Uvilje mod at tage saadanne udensogns, selv om de siger, at de har Tjeneste i Byen, til Forberedelse. „Jeg har mange Gange ønsket mig fri for slige fremmede Børns Medhandling og Undervisning, da de Bønderbyers, som støder til Skelskør, deres Ungdom, som mesten har $\frac{1}{2}$ Mil til egen Kirke, ikke kommer did eller til egen Catechisation, hvor de henhøre, og ikke til os, som ikke har at byde over dem“. Og nu er her 4 Børn, 3 fra Egitslevmagle og 1 fra Boeslunde Menighed, som Kapellanen har antaget til daglig Læsning og forestaaende

Konfirmation samme Dag, som Sognepræsten bad dem opsætte den til et andet Aar, da de ikke alene er „mig og Menigheden fremmede, aldrig har søgt Skole, Kirke og Undervisning, men er vanvittige og hel slette“. Han antog dem straks „med søde Munde uden nogen Bekymring og uden at tale med mig derom, som jeg ikke undrer meget paa, thi han vil gerne være sin egen og acter ikke Subordination.“ Men nu spørger Friis: „Hvad Orden og Skik kan være og blive i en Menighed, naar Capellanen gør tvært imod Sognepræstens Anstalt? Maa ogsaa en Capellan tiltage sig slig selvraaden Myndighed, som kan ikke andet end sigte til Forargelse og Nedbrydelse? Hvor kan jeg sørge for Menighedens Opbyggelse og gøre Regnskab derfor, naar andre nedbryder, ja, hvad confus Væsen vil heraf ikke blive? Hvad er det uden at beskæmme mit Embede og gøre mig umyndig?“ Hvis Børnene straks var gaaet til Kapellanen, vilde han intet sige dertil, „men nu de havde engageret sig hos mig, vare fundne ubekvemme af mig, synes mig ikke, han med Føje kan antage dem.“ Og nu beder Friis Biskoppen befale ham „ikke at befatte sig med disse 4 af mig bortviste Børn, thi det er at præjudicere [gaa for nær] baade min Ære og mit Embede og vil føre adskillige onde Suitter efter sig“. Monrad mener at kunne forsvare sin Optræden, thi som han siger i Brev til Biskoppen af ²⁵/₂ 1747, naar de er afviste paa Grund af deres Vankundighed, „da er det just Aarsagen, næst deres Husbonders egen Begæring, hvorfor jeg har taget mig dem an, om jeg, ved Guds Bistand kunde være et Hjælpemiddel til at remidiere og remove den [o: raade Bod paa den

og fjerne den]; dog erklærede jeg mig saaledes for deres Husbonder, at jeg lige saa lidet saa mig i Stand til at perfektionere dem til Konfirmation som Mag. Friis, men at hans Arbejde paa de andre ikke skulde hindres ved disses Sendrægtighed til at lære, ville jeg tage mig dem an og gøre, hvad jeg kunde, dog ikke forbinde mig til at antage dem til Konfirmation, saafremt de ikke skulde kunne bringes til den fornødne Kundskab." Biskoppen udtalte et forsonende Ord, saa Friis kan melde, at Sagen blev „imellem os aldeles likvideret og afgjort.“

Det er aabenbart, at Spørgsmaalet om hvem der skal messe og om Kapellanen skal gøre det uden eller for Betaling ikke har fundet sin endelige Afgørelse, da Biskoppen mæglede mellem Friis og Kapellanen Klarschow. Ved Nytaarstid 1754, „da adschillige Reigninger plejer at indløbe“, bliver Friis forbavset og i højeste Grad overrasket ved, at Monrad sender ham Regning paa det, han har udført for sin Sognepræst, medens denne — der 1753 var bleven Provst — var paa Visitatser. „Jeg ved ikke, hvor den gode Mand kan falde paa slige ubillige tancher; han ligesom derved vil forbyde mig at rejse ud og forrette Provsteembedet“. Han er i Kirken og ved Communionen, som han erkender for sin Pligt, „hvad hindrer da Messen ham?“ Og „den gode Mand rejser bort uden at lade mig det vide, og sker det da ikke før end dagen, efter han er borte“. Hvad Jordpaakastelse angaar, „ved jeg ikke han af mig derfor noget kan prætere, da han af Menigheden for hvert et Lig faar sin Salarium“, og det samme er Tilfældet ved Barnedaab, Kirkegangskoner, Ligfærd etc. „I øfrige følger han med alle Lig,

saa det er jo en ringe Sag at kaste Jord paa Liget, naar han er nærværende“. „Skriftestolen havde jeg tænkt, han mest maatte paaanke, da jeg nu paa et Aars Tid dels naar der er kuns 7 à 8 at skrifte og Mand og Kone hos os gierne følges ad i Skriftestolen, dels jeg Postaften, som er Lørdag, har endel nu at skrive, har budet ham ene absolvere, men dette taler han ikke om“. Jeg sandelig menagerer [o: sparer] Manden i meget; thi jeg kjender ham at han er enfoldig og har defectum iudicii [o: en mangelfuld Dømmekraft]; aldrig beder jeg ham prædike for mig, mindre befaler ham i min Fraværelse, thi saa vidste jeg, han vilde forarge sig paa mig, nej jeg heller altid lønner og betaler en anden derfor“.

Men trods disse — og mulig andre — Uoverensstemmelser mellem Sognepræst og Kapellan fortsættes Samarbejdet gennem 15 Aar, til Monrad, som ovenfor nævnt, kaldedes til Sognepræst for Tømmerup ved sin Broders Død. Og saa skulde der en ny Kapellan ansættes. Denne Gang blev det *Frederik Lützens Thanch*, Søn af Sognepræst til Herlufmagle-Tybjerg, senere til Rønne-Knudsker, Provst Jens Jørgensen Thanch og Charlotte Sophie Fransdatter Lützens. Han var født $2\frac{1}{2}$ 1729 ell. 28, Student fra Roskilde 1746, var dernæst Hører i Slagelse fra 1749, tog theologisk Attestats 1753, residerende Kapellan i Skelskør 1757 og Sognepræst der 1769. Han maa have været en velstaaende Mand, da han 1774 blev Medejer, 1782 Eneejer af Agersø og Omø, Egholm og Helholm, og han maa ogsaa have været en anset Mand, da han ved sin Afgang 1815 fik Rang med Amtsprovster. Han døde i Skelskør $12\frac{1}{2}$ 1820, 90 Aar gammel.

Saavidt man kan skønne gennem de Udtalelser, Friis kommer med til Biskoppen om sin nye Kapellan, synes Forholdet at have været langt bedre mellem dem. 2 Aar efter hans Ansættelse tager Friis ham i Forsvar, da der tilsyneladende maa være kommen Biskoppen Rygter for Øre, som han ikke syntes om. Friis skriver (¹³/₂ 1759):

... „angaaende Hr. Thanche, da er det virkelig en Medisance [ɔ: Bagtalelse] af hans Uvenner og en crambe repetita [ɔ: unyttig Gentagelse] fra hans Ungdom og Studenterdage; nu tager han aldrig Viol i sin Haand; lever saa ædru og nøgtern som noget Menneske kan leve; ved min sidste Datters Bryllup, da min Svigersøns Familie var her, vilde de, han skulde divertere dem med nogen Spil og Musik, men han afslog det honorifice [ɔ: med al Ære], sligt brugte han vel tilforn, men ikke mere, siden han var bleven Præst; saa det er virkelig en Blame [ɔ: en Bagtale], som tillægges, at han i Selskaber skulde bruge sligt; for min Person kan jeg ikke noksom rose hans Kærlighed, Godhed og Tjenstvillighed, da han ligesom har opofret sig til min Tjeneste i min Alderdom; men jeg skriver sandelig dette ikke af Hykleri eller [for at] skjule hans Fejl eller rose det, som var lastværdigt, thi han er sandelig nu en anden Mand; før kendte jeg ham ikke; nu har han andet at tænke paa end sin Viol, som han og gør sig Umage for sine Prædikener, og jeg mange Gange har betroet ham Højmessen, naar jeg i Visitats er andensteds borte; Menigheden og ret elsker ham; jeg har overladt ham alle Konfirmationsbørn, som han antog til Mikkelssdag og 3 à 4 Gange om Ugen har dem hos sig, 24 Stkr. omtrent, med Condition [ɔ: paa den Betingelse, at] jeg før Paaske selv prøver dem“.

Og da Thanch 3 Aar senere tænker paa at søge Succession paa Skelskør Kald, lykønsker Friis ikke alene ham, hvis han kan opnaa det, men fortsætter (¹⁸/₅ 1762):

... „jeg gratulerer mig selv, som i ham og særdeles nu i min Alderdom har fundet en trofast Medhjælper og glæder mig i

levende Live at kende min Eftermand, som jeg ved er ren og sund i Troen og Lærdommen og efter min Bortgang ved Guds Naades Kraft vil beholde Sjælene ved Livsens Ord; Menigheden skønner selv paa Mandens retsindige Tjeneste, Flid og Arbejde, og jeg har det visse Haab, at han, som hidindtil har vist sig ustraffelig i Liv og Lærdom, vil ogsaa vedblive, ham selv og Menigheden til Ros paa Christi Dag*,

ligesom han et Par Maaneder i Forvejen (¹⁰/₂ 1762) har udtalt, at Thanch „er en meget færdig og expedit Mand i sine Prædikener og alle Forretninger, falder stærkt ind i Embedet, det flygtige, som tilforn var hos ham, forlader ham ganske, og Menigheden har Kærlighed og Godhed for ham“. Saaledes endte Provst Friis tilsyneladende i den bedste Forstaaelse med den sidste Kapellan, han havde; vel blev Pastor Thanch ikke hans direkte Eftermand, idet China-præsten Peder Baggesen Lakjer efter Friis' Død blev kaldet til Sognepræst i Skelskør ²⁹/₁₁ 1765, men da denne 4 Aar efter forflyttedes til Ramløse-Annisse lykkedes det Pastor Thanch at faa det Embede, som han i saa høj Grad attraaede og som han varetog gennem 46 Aar.

Har Peter Friis, hvad det foregaaende godtgør, til Tider haft Besværligheder med sine Medtjenere ved Kirken, hvad enten saa Hovedskylden har ligget paa den ene eller den anden Side, saa har Samarbejdet med de øvrige Kirkebetjente ogsaa voldt ham Bryderier.

Da Peder Hersleb i Efteraaret 1737 var bleven Sjællands Biskop og nogen Tid efter kaldte sammen til Landemode, gaves der dér Ordre til Præsterne at indsende Meddelelse om Klokkeres, Organisters og andre Kirkebetjentes Bestillinger. Friis oplyser da, at der

i Skelskør var en Klokker, Skoleholder og Bedemand tillige Laicus [Ϛ: Lægmand] *Jørgen Walsted*, en Organist *Elias Wolfeldt* og Rector scholae latinae *Peter Wording*, som tillige var Kantor. Om den første hører vi senere ($17\frac{1}{2}$ 1748), at han efter i 20 Aar at have tjent ved Kirken, og, saalænge han sad inde med Klokker- og Skoleholderbestillingen, at have været „ret artig og skikkelig“ nu var bleven saa forfalden til Drik og ilde Levned, at han maatte fjernes (Marts 1748). „Jeg har 100 Gange advaret og straffet ham og har nu paa halv Aars Tid holdt ham fra Herrens Bord med Vilkaar, at naar han forlod sin Drukken-skab, Slagsmaal og Omgang med den suspecte Qvinde, skulde han admitteris og tillige blive ved Brødet, men han er bleven den samme, ja meget værre. . . . Jeg kan ikke med god Samvittighed forsvare det for Gud og Mennesker at tie længere til hans Forargelser og jeg ved, mulig mange vil laste min Taalmodighed i saa Maade imod ham; imidlertid kan jeg dog sige, at Prædikedagene i Kirken har han opvartet med Ædruelighed.“ Om Organisten hører vi intet. Hvorlænge han har virket i Skelskør vides ikke, men da han kun havde en ringe Løn, 20 Rdl. aarlig, er det ikke saa underligt, at Friis i sin Meddelelse til Bispem siger at, „naar han ser sin avantage [Ϛ: sin Fordel] andensteds, forlader os.“

Men dernæst Rektoren for den latinske Skole, der tillige var Kantor, *Peder Olsen Wording*. Hvornaar Latinskolen i Skelskør blev oprettet, er ikke kendt, og altid har den hørt til de meget smaa. Den første Rektor, vi hører nævnt, er fra Begyndelsen af 17de Aarhundrede og da Friis 1720 blev Præst i Skelskør, forestod Jens Olsen Pind, en Søn af Præsten i Sahl

v. Randers, Skolen; han var kommen dertil 1713 og døde i Embedet 1727. Ham fulgte Andreas Pedersen Møller, en Møllersøn fra Skelskør, Student fra sin Fødeby 1723, kaldet til Rektor 1727, men fra 1733 Kapellan i Skørpinge-Faardrup og tilsidst (fra 1739) Sognepræst i Alsted-Fjenneslev, hvor han døde $\frac{4}{12}$ 1760. Om disse to, der altsaa styrede den latinske Skole i de 13 første Aar. Friis var i Skelskør, hører vi intet gennem Brevene til Biskoppen. Derimod stilles vi flere Gange overfor Peder Wording. Han var født 1705, Student fra Vordingborg 1726, s. A. Hører i Stege, 1729 i Vordingborg, blev kaldet til Rektor i Skelskør 1733 og var efter Skolens Nedlæggelse 1740 Kordegn, Klokker, Skoleholder og Bedemand. † $\frac{20}{1}$ 1749, gift med Cathrine Elisabeth Isaksdatter Falch, f. 1703, † $\frac{18}{3}$ 1749. Gennem enkelte Udtalelser fra Friis til Biskoppen faar vi et Indtryk af Præst og Skoleholder i Forhold til hinanden. Friis skriver saaledes $\frac{28}{2}$ 1740:

„Vores Rektor Wording vilde jeg for faa Tider assignere [o: anwise] 10 à 12 fattige Børn, men han blev som afsindig og lod mig vide, han antog aldeles ingen fattige Børn uden Betaling; han havde reverseret sig [o: forpligtet sig] til at være her dansk Skoleholder, men ikke at være de fattiges.“

Da Klokkeren, som ovenfor nævnt, 1748 blev nødt til at resignere, var det Peder Wordings Ønske at forene hans Bestillinger med sine egne, hvad der ogsaa var Biskoppens Tanke. Men denne Plan, som blev realiseret, var Friis imod, og han fremsatte sine Tanker og sine Grunde i et Brev til Biskop Hersleb $\frac{17}{2}$ 1748:

Da sluttelig Klocherens Jørgen Walsted's slette Forhold maae Cassere ham self, erindrer ieg Mig ydmygst deris Høyærværdighed Hr. Biscopen, enten mundtlig eller schriftlig har sagt mig at Klocherembedet ved detz vacance schulle leggis til scholeholderen og i saa Maade tilfalde Rector Wording; schulle det saa være og iche kand forandris, maae sig i Herrens nafn lade mig det befalde; Ellers om ieg ydmygst maa insinuere deris Høyedle Høyærværdighed min ringe particulare Mening som ieg beder ydmygst iche maa komme vid[ere], ønschede ieg mig gierne slig en Klocher, som ieg kunde t[ale] med, byde og befale, hvad Retmæssigt og lovligt er; helst Præst og Klocher har idelig at tale tilsammen i Embedetz forretninger; jeg vil icke tale om, at dersom Rector Wording schal tillige Være Klocher og bedemand, vil schoelen meget forsømmis ved at bede til liig, brølluper og trolovelser; nu og hidindtil har schoelen hvilet onsdag og fredag formiddag og løverdag eftermiddag, da Rector schal Være i Kirchen og meere vil siden forsømmis, naar heele dage schal bedis i slig tilfælde; Indkomsterne tillader iche at holde nogen subdiaconum; afgaaer Klocheren, afgaaer ogsaa Klocherens Offer paa de 3 høytider, saavel som Ved brølluper og Barseler og Rector vil kun nyde løn som bedemand; derimod bliver Klocher, bliver alding og det sædvanlige Offer; dend liden Klocherløn af Kirchen, enten Rector eller Klocher schal oppebære dend gaar bort alleene for Klocherne aarlig at ringe; Rector Wording lever ret Vel af sin schole og Degneembede; I øvrige hid indtil har ieg tracteret Monsr: Wording som min ligemand, og er ichuns Vant Ved at tage besøgelse af ham og hans kone, naar vi maatte have den ære; men saaledis har ieg iche omgaaedis min Klocher, schiønt hand hafde som hieme i mit Huus, men maatte gaae i byen i Embedetz forretninger, naar forud den gjordis; Rector Wording Vil da Vel prætere at tracteris paa samme foed som forhen, og følger ieg ham iche til dørs om søndagen, da mand har andet i hovedet, mueligt mand kand begaae crimen læsæ majestatis [ɔ: Majestætsfornærmelse]; hand gaar nu iche i sit eget ærinde, end sige hand schulle gaae i mit eller i Menighedens uden muelig hans interesse kunde versere derunder; sculle Wording blive Klocher, Veed Gud, om ieg torde byde over ham som Klocher, og om hand ogsaa Vil giøre Klochers plic; Jeg slutter som ieg allerede i denne uge har erfaret, at ieg herefter ichun

bliver Opvartet af en liden schoeledreng; det er iche got, at have sin Mester ad latus, eller Junchere til stalddreng, som heller Vil byde og befale end Vil adlyde; Rector Wording er Vel en god Mand i sit Embede, men tillige en haard og grov Mand hvoraf Deris Høyedle Høyærværdighed selv i hans memorialer har seet prøver af; og ieg nogle Gange iche er bleven forschaanet, men baade ieg og Mit Huus har fundet hans importune og grove Væsen; schulle det Gunstigst behage Deris Høyedle Høyærværdighed, og om det er giørligt, mig maatte tilladis, som forhen, selv at antage mig en Klocher, scheede mig iche en ringe Velgierning, dertil kunde en fattig Studenter emplojeris, og ieg nu i min Alderdom [han var 56 Aar] kunde have nogen hielp af, i det ringeste at prædiche for Mig en fredag, naar faae eller ingen er i Kirche, og hvorved hand ogsaa kunde nyde nogen duceurs; Jeg forlader mig ydmygst til Deris Høyærværdigheds sædvanlige og bestandige Godhed og bevaagenhed og findis stedse nest alle Mines ydmygste respect til ganske Huus, med ald submission

Deris Høyedle Høyærværdigheds
Hr. Biscoppen

Schielschiør, d. 17de febr. 1748.

underdanige ringe tiener
P. Friis.

Kun kort Tid, et Aars Tid levede Wording, efter, at han havde faaet sit Ønske opfyldt. ^{21/1} 1749 meddeler Friis Biskoppen, at han Dagen i Forvejen er afgaaet ved Døden og udtaler Ønsket om, at de til hans Efterfølger maa faa „saa god, reen, flittig og fuldkommen en Mand, som dend vi har mistet; der behøves adskillige Reqvista hos den Person, som skal forestaa disse smaa Embeder, om de fremdeles bliver combinerede, endel at han kan sjunge, har Røst og Mæle og kan forestaa Sangen i Kirken, endel informere Ungdommen, cathecisere i Skolen, samt i Kirken om Søndagen og endelig kan informere i Skriven og Regning, i hvilket sidste den sl. Mand var ikke med de bedste“. Efter det foregaaende

synes det altsaa, selvom der af og til har været Sammenstød, i det hele og store at være gaaet godt.

Friis giver Peder Wording følgende Eftermæle i sin Skelskørhistorie S. 330—31, „en brav og trofast Mand i sit Embede, og om man maatte sige det, umistelig Mand i Henseende til Ungdommens Undervisning, hvis Lige neppe kommer“.

Efter Wording kom *Eskild Holm*, der var født 1712, Student fra Vordingborg 1733, Skoleholder i Stenstrup og derefter (fra 1749) i Skelskør. Hans Lyst til at undervise Børnene kan aabenbart ikke have været ret stor, saa Friis klager over Skolens Tilstand (²⁷/₈ 54): „Vores danske Skolevæsen og Ungdoms Undervisning er ikke paa den bedste Fod, siden Rektor Wordings Død mere af- end tiltaget; den Tilladelse Kordegnen Eschild Holm fik at holde sig en Karl eller Vicarium i Skolen, har ikke været til Ungdommens Forfremmelse; hvert Aar og snart hvert halve Aar haves gjerne en frisk Karl, og den Alternation giver Forandring i alting; desværre disse Karle og Kordegnen stemmer ikke heller gjerne overens og skilles gjerne [som] Uvenner ad; fra sidste Paaske til Pinsedag havde han ingen Karl, en fik han til Pinsedag, og saa snart var han ikke kommen, før han igen opsagde sin Tjeneste, in summa han omgaaes saaledes med dem, at naar denne kviterer, faar han næppe nogen siden.“ Ja, Skoleholderen har endogsaa bestemt sig til at forlade Skolen, har købt sig et Ejendomshus, hvorudi han indflytter til Mikkelsdag. ⁵/₁₁ 1754 skriver Friis: „Nu staar Skolen øde og er tom, Vicarius har taget Afsked og er borte, Kordegnen i sit tilkøbte Hus er indflyttet, saa vort Skolevæsen er i største Decadance.“

Og 4 Aar efter ser det ikke bedre ud. ⁹/₅, 1758 meddeler Friis Biskoppen, at der pro tempore ikke læres og læses i Skolen:

„saaledes, at det kan være til nogen Nytte og Opbyggelse. Kordegnens Søn, en Dreng 10 Aar gl., holder Skole for 4 à 5 smaa Pygmæer, men han selv kan ikke overtale sig til saa nedrig Betjening.... Menigheden sukker og klager over denne Skolen og Ungdommens slette Tilstand, jeg selv græmmer mig, og af 13 Konfirmationsbørn, som meldte sig, blev kun 5 antagne i dette Aar. Nok er det, at saa skøn Skelskør Ungdom var i sl. Wordings Tid, som selv antog sig Skolen, saa slet er den nu i Holms Tid . . . , her burde virkelig ske en Forandring i dette, da Ungdommens Undervisning er Fundamentet og det essentielle [o: væsentlige, nødvendige] i alle Ting.“

Ogsaa andre Vanskeligheder bragte Eskild Holm med sig. I Vinteren 1759—60 opstod der Tvist mellem Kordegnen og Kapellanen, F. L. Thanch, om hvad vides ikke, men dette medførte, at Kordegnen frasagde sig Aftensangsprædiken paa de 3 store Højtider, som altid havde paahvilet ham og som han vel en halv Snes Aar havde forrettet „uden Disput“. Dertil har efter Friis Mening ogsaa det bidraget, at „nogle har gjort Nar af hans Højtids Taksigelser og ofret ham Klørknægt i Tavlen“ [²⁰/₄ 60]. Og for at pudse Præsterne har han sidste Paaske [o: 1760] bevirket, at af mere end 50 Tjenestetyender, som Skærtorsdag og Paaskemorgen kommunicerede, var der ingen der ofrede.

„Han har paa nogle Aar indbragt den Skik, som aldrig var tilforn, at de, som lader sig tegne til Altergang skal give ham 4 Skilling, ja endog vil prætere det af Borgerfolk som er derimod; et fattigt Menneske klagede for nogen Tid, at han ikke kunde komme til Herrens Bord, fordi han ejede ikke 4 Skilling

til Degnen — hvorfor jeg straffede Degnen og forbød ham at tage slige Skriftepenge, men han bliver ved og udvider sin Interesse, saa det er kommen saavidt, at naar de nu 2 Gange om Aaret giver Degnen sine Tegnepenge, som nu stiger til 8 à 10 Skilling, har de ikke Behov at ofre til Præsterne [²⁰/₄ 1760].“

Hans Mangel paa skyldig Hensyntagen til Præsterne fremlyser ogsaa af, at han aldrig personlig lader Kapellanen vide, hvad der er at forrette i Kirken, men sender et af Skolebørnene til ham.

„Ja, Degnen er alt for stout til at levere Kapellanen Spaden |: jeg har sagt til Hr. Thanch, at naar Spaden ikke gives ham, skal han som Hr. Bytzow (dog Spaden blev ham præsenteret, men stødte den fra sig) bruge sin højre Næve og med sin bare Haand kaste Jord paa Liget . . . [¹²/₆ 1760].

Og et Forhold til medvirkede paa Skolearbejdet eller medførte, at det standsedes. Kordegn Holm mente, skønt han tillige var Skoleholder, ikke at være pligtig til at skaffe Ildebrændsel til Skolen, og Byen var ikke villig til at yde noget, vel fordi man var træt af de stadige Vikarer. Derfor siger Friis [²⁸/₄ 1764]:

„I sl. Wordings Tid fra 1740—50 havde vi en velsignet Skole i alle Maader, Manden boede i Skolen, delte Varme med Børnene og de med ham, da Byen var i meget god Tilstand og Borgerne for deres Børns Skyld gav godvillig nogle Læs Ildebrand til Skolen“.

Derimod i Eskild Holms Tid er Forholdene anderledes:

„Ved disse mange Omskiftelser af Vicarier har Ungdommen ikke meget profiteret og nu Skolen i 2de Vintrer formedelst Ildebrand har været ledig, kunde ingen Konfirmation til Paaske holdes; nu er Byen meget fattig, og fattigere ikke været i 44 Aar, jeg haver kendt den, og som Fattigdom tiltager; saa bliver Ildebranden dyrere Dag for Dag“.

I det foregaaende har vi søgt at give en Skildring af Peter Edvardsens Friis' Forhold til dem, der stod ham nærmest i Arbejdet, og det viser sig, at der har været forskellige Vanskeligheder at overvinde. Men der var en anden Sag, som ogsaa voldte Friis Bekymringer og krævede megen Tid og mange Tanker, og det var Forholdet til Annexsognene Skørpinge-Faarstrup¹⁾. Den Hypotese er bleven fremsat²⁾, at Griffenfeld — som ikke var uimodtagelig for Dusrør — ligefrem har ladet sig honorere for at gaa med til den Ophobning af Sogne, der fandt Sted, da Skørpinge-Faarstrup blev lagt til Skelskør, men sikkert er det, at disse to Sogne efter Griffenfelds Ordre knyttedes til Skelskør gennem følgende kongelige Brev:

Vi Christian den femte, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, gøre alle vitterligt, at vi efter allerunderdanigst Ansøgning og Begæring³⁾ allernaadigst har bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at Faarstrup og Schiørpinge Sogne her udi vor Land Siælland, naar de ved den nuværende Sognepræsts dødelige Afgang eller udi andre Maader lovligen ledige vorder maa til Schielschiørs Kald for dets Ringheds Skyld annexeres, saaledes at Sognepræsten udi Schielschør imod Indkomstens og den sædvanlige Rentes Oppebørsel af bem.te Sogne maa lade en anden dygtig Person |: som han selv til sin Kapellan, dog paa

1) Om Skørpinge-Faarstrup, se forøvr. Kirkehist. Samling 5. Rk. 4. Bd. S. 557—64 og Kirkeh. Saml. 5. Rk. 5. Bd. S. 610—17.

2) Kirkehist. Saml. 5. R. 4. Bd. S. 564 Anm.

3) af den daværende Sognepræst i Skelskør Jens Lauritzen Nygaard, dat. Kjøbenhavn 12. Marts 1672 se Kirkeh. Saml. 5. R. 4. Bd. S. 562—63.

videre vores allernaadigste Confirmation, med billige Vilkaar haver at antage :| med Kirketjeneste og anden behørig Opvartning tilbørligen forsyne; Forbydendes alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gøre under vor Hyldest og Naade.

Givet paa vort Slot Kiøbenhavn d. 9de Septemb. 1672.

Under vor Signet

Christian

P. Griffenfeld.

Man skulde synes, at dette Brev indeholdt saa klare Bestemmelser, at der intet var at tage Fejl af, men ikke desto mindre forsøgte man godt 50 Aar senere at gøre Friis den Ret stridig, som var bleven Skelskør Sognepræst tillagt gennem Kongens aabne Brev.

^{15/8} 1699 solgte Kongen Skørpinge og Faardrup Kirker til Fru Vibeke Juel*) (1672—1735), men „i sl. Fru Wibeke Juels Tid . . . findes ingen Tvistighed at have rejst sig imellem hende og Sognepræsten her ibd. Hun fik kgl. Skøde A.o 1699 og viste [o: vidste] hvad Rettighed, Sognepræsten siden A.o 1672 havde siddet udi, men hun talte aldrig derpaa eller stræbte at destruere [o: ødelægge] Sognepræstens Jus til Capellan at kalde, dog, jeg finder i andre Maader, hun har været en egen og mægtig Frue [^{20/9} 1747]. Anderledes gik det med en af Basnæs senere Ejere, Generallieutenant Laurence de Boisset († 1728), der, da Friis 1720 „i Herrens Navn fik dette Kald [o: Skelskør], protesterede og vilde have Annexerne separerede, men blev ikke reflekteret

*) Niels Juels Datter, som først var gift med Admiral Christian Bielke til Basnæs († 1694) og derefter med Kapt. (senere Generallieuten.) Gregers Juel († 1731).

paa hans Protest i Cancelliet" [$12/5$ 1757]. — 1726 kaldte Friis Hr. Jørgen Christ. Guldberg til Kapellan, og det skete „i al Stilhed uden nogen Tiltale i nogen Maade" [$20/9$ 1747]. Men A.o 1733, da Processen var imellem Cap. de Boisset og Frue, og Hr. Guldberg blev forflyttet, accepterede Hr. Cap. de Boisset det som en bekvem Lejlighed at revangere sig [o: hævne sig] paa mig for Attesten, jeg i Sagen havde indgivet; havde det ikke været, havde han aldrig talt derpaa, og han vidste forud, at han tabte, men for sin Fornøjelses Skyld agtede han ikke [o: tog han intet Hensyn til] at spille et 100 Rdl. [$20/9$ 1747]. Da derfor Friis 1733 kaldte Anders Møller til at være Kapellan i Skørpinge-Faarstrup, protesterede Kapt. de Boisset, saa Friis blev nødsaget til at „tage Commissarier" og bede Assessor i Højesteret og Hofretten, Landsdommer i Sjælland og paa Møen Peder Bentzen Mylius og Kancelliraad Lauritz Kreyer om at dømme mellem Sognepræsten og Herremanden. $12/8$ 1733 faldt Dommen, og deri kendes det for Ret, at den af Capt. de Boisset gjorde ubeføjede Paastand bør ej være Sognepræsten i Skelskør, Mag. Peder Edvardsen Friis til nogen Hinder udi hans havende Rettighed til at kalde sig en Kapellan for hans oftbemeldte Annexer Faarstrup og Skørpinge", og Kaptajnen maa betale Friis „til denne forvoldte Processes Omkostning 60 Rxdlr". Da Friis — for Sikkerheds Skyld — ønsker denne Dom stadfæstet ved Højesteret, indstævnes den, og $24/10$ s. A. kendes det for Ret; at „Commissariernes Dom bør ved Magt at stande; denne Processes Omkostning betaler Captain Christian Friderich de Boisset til Citanten med Halvtredsindstve Rdlr."

Saa skulde man tro, at den Sag var ude af Verden, men nej. 1736 havde Basnæs — og dermed Skørpinge og Faardrup Kirker — faaet en ny Ejer, Generallieutenant Fred. Conr. Holstein til Holsteinborg († 1749), og han bestemte sig til 1747 at gøre et nyt Forsøg paa at skaffe sig jus vocandi, Ret til Ansættelse af Kapellan i Skørpinge—Faardrup, og det til Trods for, at der ikke var Vacance hverken i Skelskør eller Skørpinge og at Greven maa have været vidende om den Proces, som Kapt. de Boisset i sin Tid havde rejst mod Friis om Kaldsretten til samme Sogne,

„da Greven i de Tider var Hr. Boissets familiære gode Ven, men som Tiderne forandres, mulig Hr. Greven vil argumentere a mortuo ad vivum regem [o: fra den døde til den levende Konge] . . . Jeg ved ikke, hvad Nytte Hr. Greven kan formene sig at have af jure vocandi; nok er det, han ejer Kirkerne og deres Herligheder, som giver aarlig noget, og hvad slette Conseqventser vilde ikke deraf flyde, sc. at Greven skulde kalde Capellanen, og siden skulde Greven og Capellanen foreskrive Sognepræsten de leges og billige Vilkaar, som de vilde indgaa, ja skulde Greven kalde alternative, skulde han vel og ville kalde Sognepræst til Skelskør, som vel ikke lader sig gøre.“ [20/9 1747.]

I et Brev af ¹²/₅ 1757 fremsætter Friis den Paa-stand, at den daværende Kapellan i Skørpinge—Faardrup Hr. Veste Hvass „var frugtsommelig med en Sognepræst og gjorde den Allarm“, altsaa med andre Ord, at det var ham, der havde pustet til Ilden, men der kom ikke noget ud deraf. Men saa 10 Aar senere, ³/₅ 1757, døde Kapellanen, og der var altsaa paany Vacance. Kort efter kaldte Friis hidtilværende personel Kapellan ved Gimlinge Menighed, den afdødes Søn, Knud Westesen Hvass, til residerende

Kapellan ved Skørpinge og Faardrup Menigheder. Imidlertid var ogsaa Greven død (1749), men hans Enke, Grevinde Lucie Henriette, f. Blome (1713—72), tænkte, — sikkert tilskyndet dertil af sin Godsforvalter Mannesen — at tage Sagen op paany. ^{17/5} 1757 skriver Friis til Biskop Harboe: „Hr. Forvalter Mannesen lod mig forleden Dag gøre en Compliment og lod mig sige, at han ugærne efter sit Herskabs, Fru Grevindens Ordre maatte gøre Modstand i min Vocation, men jeg lod ham svare, at jeg forlængst er informeret om Hr. Mannesens Intention og Omgang i Sagen, samt at det ikke var hans Frue, Grevindens, thi hun kunde ikke være vidende om denne Sag i ringeste Maade, da hun boer paa Farve i Holstein, og ikke troer jeg heller, at Fru Grevinden bekymrer sig derom. Men det er Hr. Mannesens egen Aande*), da han dog [o: skønt han] ved forud, at der ligger en Højesteretsdom ham i Vejen.“ — Ogsaa dette Angreb blev afslaaet, men dermed var Friis ikke færdig.

Af et Brev, dat. ^{1/3} 1763, fra Friis til Biskop Harboe fremgaar det, at Kapellanen Hvass, der vel, ligesom Faderen, var „frugtsommelig med en Sognepræst“, er indgaaet med et Memorial til Kongen, gennem hvilket han henstiller, som Friis udtrykker sig, „at flytte gamle Markskel i Ervartning . . ., at min Levetid synes ikke længe og med *Forderligste* kan vente den visse Forandring; Forandringen, Gud være lovet, er vis nok, men staar i Guds Haand og

*) Maa sikkert tages i Betydningen: Tilskyndelse, Impuls (se Ordbog for det danske Sprog I, Spalte 39, Linje 58 ff.; jfr. Videnskabernes Selskabs danske Ordbog I, S. 10. Aande: 8. Indskydelse, Tilskyndelse). (Medd. fra Landsarkivet).

ikke i Menneskenes, og at denne Forandring sker med mig med det forderligste : saa snart mulig være kan . . . det er suspekt skrevet, ligesom han eller andre arbejdede paa denne visse Forandring og havde fastsat Termin“. Og det er vel med en vis Tilfredsstillelse, at Friis lidt længere fremme i Brevet kan skrive: . . . „han var hos mig for 14 Dage siden, mulig for at se min Tilstand, da jeg i Vinter har skrantet endel og sær været incommoderet af Kolik og Mavepine . . .; men Hr. Hvass fandt mig samme Dag ganske vel og talte aldrig et Ord om denne sin dristige Ansøgning . . .“ Hvass' Ansøgning er stridig mod den mellem Sognepræst og Kapellan sluttede Kontrakt, hvori han forpligter sig til at være fornøjet med det ham i Kontrakten stipulerede og ikke begære videre af sin Sognepræsts pro officio tillagte. Faardrup Kongetiende har hørt til Skelskør fra 1555, mod at Sognepræsten holdt en Kapellan dernede, Skørpinge Kongetiende er af 1ste August 1582 kommen til Kaldet, confirmeret af Fr. III. 1661 med andre Gejstlighedens Privilegier, indtil Chr. V. 1672 lagde begge Sognene som Annexer til Skelskør Kald for dets Ringheds Skyld, imod at der skal holdes en Kapellan, som Sognepræsten skal lønne. Kapellanen i Annexerne er altsaa kaldede af Sognepræsterne i Skelskør og Kontrakt med dem oprettet, indtil Chr. VI. 2. Marts 1742 bestemte, at der ved Skelskør Sognepræsts Afgang for Fremtiden i Skørpinge og Faardrup skal være residerende Kapellan, der da i Steden for Løn af Præsten skal nyde Præstegaarden og Annexgaarden, al Offer og Accidentzer i begge Annexer og 20 Tdr. Byg af Sognepræsten. Og Friis fortæller i det ovenfor citerede Brev: „Hr.

Hvass giver mig vel Fred i mine Dage, men for mine Efterkommeres Skyld kan jeg ikke approbere denne hans dristige og ubillige Ansøgning; skulde Kongetienderne gaa fra Skelskør Sognekald, hvortil de af Arilds Tid har ligget, og herefter forundes Kapellanen, saa blev Kapellan Sognepræst og Sognepræst blev Kapellan, og skulde det saa være, vilde jeg hellere være Kapellan i Skørpinge end Sognepræst i Skelskør, thi hvad er Skelskør uden en ringe forarmet Kiøbstæd? . . . skulde Kongetienderne gaa fra Skelskør, kunde ingen Sognepræst her leve.“

Heller ikke dette Angreb førte til noget, men 2¹/₂ Aar senere døde Peter Edvardsen Friis (28/7 1765), og ved kongelig Rescript af 20/12 1765 udskiltes Skørpinge-Faardrup fra Skelskør og blev atter et selvstændigt Sognekald, som de tidligere havde været.

(Fortsættes.)

SORØ

KLOSTRET, SKOLEN, AKADEMIET

GENNEM TIDERNE

SKREVET AF GAMLE SORANERE.

Anmeldt af L. F. la Cour.

I tiden vi udgav vor sidste Aarbog, er det store, smukke og værdifulde Værk, hvis Titel staar over disse Linjer, blevet afsluttet, og ligesom vi, da 1ste Binds 1ste Halvbind var udkommet, følte det som en Trang straks gennem vor Aarbog at gøre opmærksom derpaa, saaledes kan vi ikke godt tænke os, at vi slutter Arbejdet med denne Aarbog, uden at vi nævner, at det, der gennem en Række af Aar har været fulgt med Spænding, og hvis Afslutning man har imødeset med Længsel, nu er færdigt. Men til denne tørre Konstatering af Fakta vil vi gjerne knytte en Tak, idet vi gør os til Talsmænd for alle historisk interesserede i og udenfor vort Amt, en Tak til dem, der undfangede Tanken og satte Værket i Gang, en Tak til dem, der ved møjsommeligt Arbejde gennem Aaringer har indsamlet det store Materiale, har gennemplejet det, har sondret og adskilt og har endt med at forfatte den Række af betydningsfulde, interessante og oplysende Afhandlinger, der til sammen udgør Værket, men ogsaa en Tak til dem, der — med Ministerium og Rigsdag i Spidsen — har ydet de Tilskud, der var nødvendige, for at den smukke Tanke overhovedet lod sig udføre. Thi det er i Sandhed en *smuk* Tanke, der her er blevet til Virkelighed. Andre Skoler har set Skrifter udgaa med Skildringer af deres Historie, udført af Enkeltmand eller i Fællesskab

af flere. Men her er det ikke blot en Række af vore ældre og yngre Historikere, der har sluttet Kreds om den gamle Skole med de ærværdige Minder fra Middelalder og Nytid, men det er en Samling af Skolens Fostersønner, der har rakt hverandre Haanden og i Fællig har flettet en Krans — en Æreskrans — om den Skole, som de er glade og stolte af at have været Drengene i, som de føler Taknemmelighed mod og hvis Historie de derfor gjerne vil skildre for andre.

Der er i Aar ikke Plads til at gaa ind paa Enkeltheder i Om-talen af dette Værk, og om der kan blive Anledning til det ad Aare, vil Fremtiden vise; vi føler os heller ikke opfordrede til ved denne Lejlighed at veje den ene Del mod den anden, men vil indskrænke os til at fastslaa, at kan der end være Forskel paa den Form, de enkelte Forfattere har valgt, og kan man derfor i sit stille Sind godt være tilbøjelig til at give en Prisen for en anden, saa fremtræder det Hele som et Værk, der er det store Emne værdigt og som baade de, der kender Stedet, Sorø med dets vidunderlige, poesifyldte, romantiske Natur, og de, der kun har hørt den gamle Skole og Byen, der klynger sig til den, om-talt, kan læse og læse med Glæde.

Men Indholdet af de to digre Bind maa vi have Lov til at gennemgaa i Hovedtrækkene, idet vi for det 1ste Halvbinds Vedkommende tillader os at henvise til, hvad vi skrev i Hist. Samfunds Aarbog 1923.

Værket indledes paa værdig og passende Maade med en Afhandling af Arkitekt *C. M. Smidt* om Egnen før og nu. Det er en herlig Optakt, der giver Smag paa hvad der følger efter. Inspektør ved Nationalmuseet, dr. phil. *Poul Nørlund*, har skildret Klosteret og dets Gods og fører Fremstillingen ned til den Tid, da det efter Reformationstiden gik sin Opløsning i Møde, men ikke som mange andre af vore Klostre jævnedes med Jorden eller opslugtes blandt Krongodserne, men fortsatte sin Tilværelse som Skole. Det var, som Forfatteren smukt og rigtigt siger, et lykkeligt Greb, da Fr. II „ud af det døende Kloster skabte den levende Skole“. Om tre litterære Munke, de to for den store Befolkning mindre kendte, Jens Jyde og Knud Juel, og om Broder Niels i Soer, den danske Rimkrønikes Forfatter, har Professor, dr. phil. *Verner Dahlerup* fortalt. Saa følger et omfangsrigt og dybtgaaende Afsnit ved cand. mag. *Gunnar Knudsen* om

Skolens og Akademiets Godshistorie, om hvilket vi i sin Tid sagde, at det er velgørende, naar man har Følelsen af, at der pløjes og pløjes dybt. Derefter vender man sig forklarlig nok til Kirken, hvis Bygningshistorie Arkitekt *C. M. Smidt* kyndigt og dygtigt gennemgaar, medens Museumsdirektør, dr. phil. *M. Mackeprang* er en saare omhyggelig og paalidelig Fører og Fortolker af de mange interessante Genstande og Gravminder, som rummes i Kirken. Ogsaa det følgende Afsnit: Klosters, Skolens og Akademiets Bygninger skriver sig fra dr. Mackeprang ligesom Skildringen af Den kgl. frie Skole i Soer 1586—1623, Christian IV's Ridderakademi og Skolen 1623—65 og Skolens Historie 1665—1737. Det er ikke for meget sagt, at det er et overordentlig betydeligt Stykke Skolehistorie, der her er fremstillet, og saare mange interessante og oplysende Træk er draget frem og sat i den rette Belysning. Og dog er det Emne ikke udtømt ved dr. Mackeprangs fyldige Afhandlinger, men Professor, dr. phil. *Willam Norvin* føjer hertil en Skildring, der ogsaa hører til Værkets betydeligste; Forfatteren giver den Hovedoverskriften: Undervisning og Studieliv og behandler derunder: Klosteret og Munkeskolen, Lutherdom og Humanisme, Akademiet og Stilstand og Hensygnen. Vi er sikre paa, at mange af dem, der giver sig i Lag med at gennempløje Sorøværket, vil vide Forfatteren Tak for, hvad han her har gjort dem delagtige i. Endelig afsluttes 1ste Bind med Jordebog over Skolens og Akademiets Gods i det 17de Aarhundrede ved *Gunnar Knudsen*, et Afsnit, som naturligvis ikke lader sig læse paa samme Maade som det øvrige, men er ganske overordentlig instruktivt og interessant for dem, der har Taalmodighed til at gennemgaa det.

Alt det hidtil nævnte er Indholdet af 1ste Del, der paa Titelladet bærer Aarstallet 1924.

Vender vi os dernæst til 2den Del, der ligesom første er kommen i to Halvbind, henholdsvis 1928 og 1931, aabnes det af en Afhandling, der i Lighed med Indledningen til 1ste Del handler om Naturen, som omgiver Sorø; det er nu afdøde Professor *A. Oppermann* — vel den kyndigste af alle paa det Omraade — der fører Læserne med sig ud i Skovene og til de blinkende Søer, som for enkelte kun er Vandhuller, for de fleste drager ved deres vidunderlige Skønhed, men for den kyndige rummer en Verden og et Liv, som de færreste Lægfolk aner. Man maa baandlægge

sig selv for ikke at forfalde til at gøre Uddrag af denne smukke og oplysende Afhandling. Og efter denne „Ouvverture“ til 2den Del tager Professor, dr. *Norvin* igen fat med en Skildring af Akademiet i det 18de Aarhundrede. Det er ikke nemt at sige, hvad man her vil give Prisen, det beror jo ogsaa for en stor Del paa den enkeltes Sans og Lynne; en vil med den største Interesse læse om det daglige Liv med alle dets Glæder og Sorger, med dets Fortrin og Mangler, med Sport og Idræt og Fester; en anden vil særlig standse ved det Afsnit, der skildrer Undervisningen og Lærerne, og mindes, at der i en Del af det 18de Aarhundrede var en Række af betydelige Mænd knyttet til dette Sted, Mænd, hvis Betydning ikke var endt med deres Død, men som ved deres Aand virkede ned gennem Tiderne. Og atter andre vil med den største Interesse læse om Bønderne og Landboreformerne. Saa hører vi i det næste Afsnit, der er skrevet af *M. Mackeprang*, om Akademiet og Kirken i det 18de og 19de Aarhundrede, om Thurahs Ridderakademi, om den store Brand, og om den Bygning, som nu ses, Mallings Akademibygning. Tusinder har set den, glimtvis, naar de paa den anden Side af Søen ad Skinnevejen førtes fra eller mod Hovedstaden, talløse Skarer har ogsaa staaet andagtsfulde i Fratergaarden og ladet Blikket søge Indgangsdøren, den hemmelighedsfulde Indgangsdør til Stengangen og alle de mange Klasseværelser og Festsale, men de mange Hundrede Dreng, der gennem det sidste Sekel har slidt Trappen mod Fratergaarden eller har været med til at hule Murstensgulvet i Stengangen, vil med den største Interesse læse, hvad dr. Mackeprang ved at berette om denne Bygning, der ogsaa for dem rummer en Sum af Minder, lyse og mørke, og vil med vemodsblandet Glæde se Billederne af Vestibulen, Solennitetssalen og de andre Lokaliteter. Derefter fortæller Professor *Norvin* i de to følgende Afsnit om Guds og Økonomi i det nittende Aarhundrede og om den akademiske Lærestalt, og endelig naar man frem til den Del af det hele Værk, som maaske — naar alt kommer til alt — er blevet imødeset med den største Længsel. Det er nu afdøde Lektor *Fr. Matthiessens* Skildring af Skolen og Opdragelsesanstalten 1822—1912. Den, der skriver disse Linjer, har haft Lejlighed til at følge Udarbejdelsen og har været Vidne til, med hvilken ubetvingelig Energi dette Afsnits Forfatter tog fat, samlede ind, excerperede, bearbejdede og om-

arbejdede, med hvilken Interesse han fulgte hele Værkets Fremskriden — og han var jo ogsaa en af de ledende Kræfter i det — men hvorledes, som naturligt er, hans eget Afsnit, der skulde danne Afslutningen paa det hele, laa ham stærkest paa Sinde og optog hans Tid aarle og silde. Og saa fik han Lov til at gøre det færdigt, fik ogsaa Lov til at læse Korrektur paa det, men inden Rentrykningen havde fundet Sted, saa dette sidste Halvbind kunde fremkomme, havde han lukket sine Øjne. Der er vel ikke mange, der har taget det store Værk i Hænde, som ikke har følt et underligt Stik i Hjærtet ved Tanken om, at Matthiessen ikke fik Lov til at se det udkomme, som han havde ofret saa megen Tid og Kraft paa. Men naar de læser de Linjer, han skrev, vil hans Personlighed med det frejdige Sind og den ukuelige Kærlighed til Sorø og hvad Sorøs er, træde dem lyslevende imøde.

Og saa blev Matthiessens dog ikke det sidste Afsnit i Bogen. Som Epilog er sat en aandfuld Afhandling af Professor dr. *Vilhelm Andersen*, der ligesom alle de andre Forfattere er gammel Soraner. Han kalder den Efterskrift af en Læser, en beskeden Titel, naar man ser hen til dens Indhold. Henimod Slutningen siger han, og sikkert vil alle give ham Ret: „Sorøs Natur og Historie har i Forening næret og præget de skiftende Kuld af Soranere. Stedet selv lader os føle, ikke blot Vemodet, men Livskraften i Homers Ord, som C. M. Smidt har sandet paa alle Soraneres Vegne:

Ligesom Trærnes Blade, saaledes er Menneskens Slægter;
Bladene strøs af Blæsten paa Jord, men naar Skovene grønnes
skyder der friske paa Grenene frem ved Vaarens Igienkomst;
saaledes Menneskens Slægter, en fødes, en anden forsvinder“.

SAMFUNDETS VIRKSOMHED

1931.

Det forløbne Aar har ikke adskilt sig synderlig fra de foregaaende. Vi har fortsat vort Arbejde med Afholdelse af Møde og Udgivelse af Aarbog.

Som besluttet, havde Historisk Samfund — sammen med nogle Ungdomsforeninger navnlig fra Sydsjælland — indbudt til at fejre 800 Aars Mindet for Knud Lavards Død og Valdemar den stores Fødsel ved et Møde dels i Haraldsted, dels i Ringsted 21de Juni. Vejret begunstigede os, trods det, at det blæste ret skarpt, og ved 2 Tiden stævnede en Skare af ældre og yngre, Kvinder og Mænd fra alle Dele af Sjælland, sammen ved Kapelruinen ved Haraldsted, der var smykket med Dannebrogsgflag, som Ringsted By velvilligst havde laant os. Forstander Jensen, Brøderup Højskole, der var Leder af de unges Skarer fra Sydsjælland, bød velkommen, hvorefter Dr. phil. *Vilh. la Cour* holdt et klart og fængslende Foredrag om Tiden, da Knud Lavard levede, og om hans Gærning for Land og Folk. Fra Haraldsted bragte et Vogn-tog de mange Deltagere ind til den gamle midtsjællandske Bys ærværdige Kirke, hvor Højskolelærer, cand. mag. *C. P. O. Christiansen*, Askov, talte, særlig om Knud Lavard og hans Helgenkroning. Ved det paafølgende Kaffebord, hvor Sang og Tale vekslede, vakte det særlig Glæde blandt Ungdommen, at Skuespiller *Henrik Malberg* læste op og fortalte forskellige Historier og Digte.

30. August holdt Bestyrelsen Møde paa Hotel Postgaarden i Sorø. Her mindedes Formanden vort afdøde Æresmedlem, Farver P. Arnskov. Det havde været en Glæde for Antikvarbog-handler Bøggild og Formanden at overrække ham Æresmedlems-

brevet ⁵/₁ 1931, og der kan ingen Tvivl være om, at han satte Pris paa det, — derom fik vi ogsaa Udtalelser fra hans nærmeste; men elleve Dage derefter ¹⁰/₁ 1931 døde han og blev bisat ²⁵/₁ s. A., ved hvilken Lejlighed Bøggild og Formanden repræsenterede Samfundet, der havde lagt en Krans paa hans Kiste som Udtryk for den Taknemlighed, vi nærrede overfor den afdøde, som gennem mange Aar havde været et interesseret Medlem af Bestyrelsen og uimodsagt er den, der af alle har skaffet Samfundet de fleste Medlemmer. Hans Minde vil blive æret blandt os.

Efter Bestyrelsesmødet holdtes Generalforsamling, hvor Formanden afgav Beretning og fremlagde det reviderede Regnskab, og hvor der fandt Genvalg Sted af Lars Andersen, Arkitekt Erlangsen, Gunnar Knudsen og Pastor Severinsen, ligesom af Revisorerne, Lærerne Nielsen, Høng, og Kæstel, Arløse. Derefter holdt Graver *Niels P. Larsen* Foredrag om Hedeby, og Dagen afsluttedes med fælles Kaffe bord.

INDHOLD AF XIX. BIND.

	Side
Mordet i Haraldsted 7ende Januar 1131. Af Skolebestyrer Knud Kinzi.....	3
Om Dronning Bengerd. Af Forst. Poul Hansen.....	20
P. Arnskov. Et Mindeord ved cand. mag. Gunnar Knudsen Af P. Arnskovs Erindringer.....	36 51
Avisartikler af P. Arnskov.....	76
Peter Edvardsen Friis. Et Bidrag til dansk Præstehistorie. Af L. F. la Cour.....	80
Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne. Skre- vet af gamle Soranere. Anmeldt af L. F. la Cour....	126
Samfundets Virksomhed 1931. Ved Formanden.....	131
Indhold.....	133
